

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
(ΔΕΣ, ΒΣΑΣ, ΑΔΙΣΠΟ)
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ**

Διπλωματική Εργασία:

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ – ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Θεσσαλονίκη
Ιανουάριος 2019

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως, ότι όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Νικόλαος Αποστόλου

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Από την εμφάνιση της στην Βαλκανική σκηνή, η Βουλγαρία επέδειξε ένα δυναμικό χαρακτήρα και συγκρούστηκε με όλες τις μεγάλες δυνάμεις της κάθε εποχής. Όταν το Τουρκικό φύλο κατέφθασε στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, δυναμίτισε ακόμα περισσότερο το κλίμα της ευρύτερης περιοχής της Ευρασίας, το οποίο μέχρι τους Βαλκανικούς και Παγκοσμίους πολέμους παρέμενε οξύ. Οι σχέσεις των δύο χωρών (Βουλγαρίας και Τουρκίας), πέρασαν δια πυρός και σιδήρου με διαδοχικές εναλλαγές–ανταλλαγές τόσο εδαφών, όσο και πολιτισμικών και κοινωνικών στοιχείων, με αποτέλεσμα να συνθέτουν διαρκώς ένα ρευστό σκηνικό.

Η θρησκεία, θεωρείται ιστορικά ένας σημαντικός θεσμός για τα έθνη. Ορισμένες φορές λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος, μέσα στον οποίο σφυρηλατείται η συνοχή κάθε κοινωνίας ενώ σε άλλες περιπτώσεις αποτελεί βαθιά διαιρετική τομή. Ακολουθώντας τη συνεκτική ιδιότητά της, λειτούργησε η θρησκεία και στις χώρες των Βαλκανίων, όπου συναντώνται δύο από τις μεγαλύτερες θρησκείες παγκοσμίως, ο Χριστιανισμός (Ορθόδοξοι και Καθολικοί) και το Ισλάμ.

Η ανάδειξη του εθνικισμού ως πολιτική ιδεολογία των Τουρκικών ηγεσιών, συνετέλεσε στη διαμόρφωση των διμερών σχέσεων με τη Βουλγαρία. Η αρχική εσωστρέφεια για τη διαφύλαξη όσων εθνικών συμφερόντων είχαν απομείνει από τους πολέμους και η σταδιακή οικονομική σταθεροποίηση, έδωσαν τη θέση τους σε συνθήκες συμφιλίωσης και τη διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών. Κυρίαρχος τομέας, τόσο για την παγκόσμια οικονομία, όσο και για τα μεμονωμένα κράτη είναι ο ενεργειακός, με αποτέλεσμα Βουλγαρία και Τουρκία να συγκλίνουν στην ίδια κατεύθυνση και να στρέφονται σε επενδύσεις προς αμφότερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

Η Βουλγαρία πλέον, επιμένει σε μια προσπάθεια ευρωπαϊκής τροχιάς και πορείας, ενώ στον αντίποδα η Τουρκία, επιδιώκει να έχει έναν ρόλο στις ευρωπαϊκές εξελίξεις στο χώρο των Βαλκανίων. Η Βουλγαρία, όπως και τα λοιπά βαλκανικά κράτη προσπαθούν να αποτινάξουν αυτό που η Τουρκία τους θεωρεί, δηλαδή πρώην οθωμανικές κτήσεις. Για τους λόγους αυτούς, κάθε εθνικό ζήτημα, εγείρει αντιδράσεις και θίγει ευαίσθητα ζητήματα τα οποία μπορούν να προκαλέσουν σοβαρές αντιδράσεις.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΟΨΗ.....	iv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Πρόλογος	1
Σκοπός	2
Δομή	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	5
ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ	5
1. Ιστορικά Στοιχεία Βουλγαρίας.....	5
α. Αρχαιότητα - 3 ^{ος} αιώνας μ.Χ.....	5
β. 6 ^{ος} αιώνας μ.Χ. – 1878 μ.Χ.....	6
γ. Περίοδος 1878 - Σύγχρονη Εποχή	12
2. Ιστορικά στοιχεία Τουρκίας	15
α. Προϊστορικά & Βυζαντινά Χρόνια	15
β. Η περίοδος 10 ^{ος} αιώνας - 1453 μ.Χ.	17
γ. Περίοδος 1453 μ.Χ. - 1920.....	17
δ. Περίοδος 1920 - 1983	18
ε. Περίοδος 1983 - Σύγχρονη Εποχή	19
3. Συμπεράσματα	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	23
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ-ΤΟΥΡΚΙΑΣ	23
1. Ο Ρόλος της Θρησκείας	23
α. Τα Ισλαμικά Δόγματα στα Βαλκάνια.....	24
β. Ο Εξισλαμισμός των Βαλκανίων την Περίοδο της Οθ. Αυτοκρατορίας.....	26
γ. Η Ορθοδοξία στα Βαλκάνια και η Συνύπαρξη με το Ισλάμ.....	31
2. Ο Ρόλος των Μειονοτήτων	34
α. Οι μουσουλμανικές μειονότητες στη Βουλγαρία	35
(1) Η περίοδος έως το 1878	35
(3) Κομμουνιστική περίοδος (1945 - 1984)	40

(4) Περίοδος 1984 - 1989.....	43
(5) Περίοδος από 1989 στη Μετακομμουνιστική και στη Σύγχρονη Εποχή.....	45
β. Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες στην Τουρκία	48
3. Συμπεράσματα.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	53
ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ – ΤΟΥΡΚΙΑΣ	53
1. Συγκρούσεις και Συμμαχίες εν καιρώ Πολέμου.....	53
α. Οι Βαλκανικοί πολέμοι	53
β. Οι Παγκόσμιοι Πόλεμοι - Περίοδος Ψυχρού Πολέμου.....	56
2. Η Πολιτική της Τουρκίας τα Νεότερα Χρόνια.....	58
α. Η Περίοδος Μετά την Συνθήκη των Σεβρών	58
β. Η Κεμαλιστική Πολιτική.....	60
γ. Η πολιτική της Τουρκίας στα Βαλκάνια στη Σύγχρονη Εποχή	62
3. Οι Βουλγαροτουρκικές Σχέσεις.....	65
α. Οι Διμερείς Σχέσεις.....	65
β. Η Σύγχρονη Εποχή.....	67
γ. Η Πολιτική Διαχείριση των Εθνικών Μειονοτήτων	68
β. Η Διπλωματική – Πολιτική Ευθυγράμμιση.....	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	79
ΤΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ.....	79
1. Πράσινη Ενέργεια – Το Θεσμικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	79
2. Θεσμικές Πρωτοβουλίες Πραγμάτωσης της Ενεργειακής Πολιτικής	81
3. Αγωγοί ενέργειας.....	82
4. Το Σχέδιο Ανάπτυξης Φυσικού Αγωγού	87
5. Ενεργειακή διπλωματία.....	89
6. Συμπεράσματα	92
ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
Βιβλιογραφία.....	97

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρόλογος

Τα Βαλκάνια¹ είναι η περιοχή της νοτιανατολικής Ευρώπης, η οποία ανέκαθεν λειτουργούσε ως σημείο συνάντησης πολιτισμών, τόσο της Ευρωπαϊκής, όσο και της Ασιατικής ηπείρου. Η βαλκανική χερσόνησος, γνωστή και με την ονομασία χερσόνησος του Αίμου, περιβάλλεται από την Αδριατική θάλασσα, το Ιόνιο και το Αιγαίο πέλαγος, καθώς και τη θάλασσα του Μαρμαρά και τον Εύξεινο Πόντο, ενώ καλύπτει 550.000 τ.χλμ. της έκτασης της γης και ο πληθυσμός της αγγίζει περίπου τα 53 εκατομμύρια. Στα βόρεια, συνδέεται με τον ηπειρωτικό κορμό της Ευρώπης, αλλά τα όρια της χερσονήσου εκεί είναι σχετικά ακαθόριστα, αφού δεν υπάρχει ένα σαφές γεωμορφολογικό διαχωριστικό χαρακτηριστικό. Έτσι, τα βόρεια σύνορα της Βαλκανικής Χερσονήσου καθορίζονται συμβατικά και, γενικά, θεωρώντας ότι ευθυγραμμίζονται με τη γραμμή των ποταμών Σάβου και Δούναβη. Εξάλλου, αυτό το όριο δικαιολογείται και ιστορικά, αφού η περιοχή που περιλαμβάνεται σ' αυτό αποτελούσε το ευρωπαϊκό τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τα τέλη του 15ου έως τον 19ο αιώνα.

Η Βαλκανική Χερσόνησος αποτελείται από τις εξής χώρες: Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Ελλάδα, Κροατία, Μαυροβούνιο, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (Π.Γ.Δ.Μ.), Ρουμανία, Σερβία, Σλοβενία και Τουρκία (το ευρωπαϊκό της τμήμα: Ανατολική Θράκη). Στα Βαλκάνια, υπάρχει εθνική, γλωσσική και θρησκευτική ανομοιομορφία, σε σχέση με την ίδια την Ευρώπη συνολικά. Βέβαια, οι γλώσσες αρκετών βαλκανικών χωρών ανήκουν στη σλαβική οικογένεια, υπάρχουν ωστόσο αρκετές διαφορετικές εθνικές γλώσσες (π.χ. ελληνική, αλβανική, τουρκική, ρουμανική). Όσον αφορά το θρήσκευμα, σε έξι βαλκανικές χώρες επικρατεί η ορθοδοξία, ενώ εδώ βρίσκονται οι μόνες ευρωπαϊκές χώρες στις οποίες επικρατεί ο μωαμεθανισμός (Τουρκία, Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη). Στις βορειοδυτικές βαλκανικές χώρες, οι οποίες βρίσκονται εγγύτερα στον ηπειρωτικό κορμό της Ευρώπης, επικρατεί ο καθολικισμός (Κροατία, Σλοβενία).

¹ Προέρχεται από τη τούρκικη λέξη *balcan* που σημαίνει «όρος», όνομα που δόθηκε από τους Τούρκους στο όρος Αίμος (Μπαμπινιώτης, 2012)

Τα ιστορικά γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί στα Βαλκάνια τα τελευταία 200 χρόνια, ως αποτέλεσμα της εθνικής, γλωσσικής και θρησκευτικής ανομοιομορφίας της χερσονήσου ποικίλουν. Συγκεκριμένα, κατά τον 19ο αιώνα οι περισσότεροι βαλκανικοί λαοί, ανάμεσά τους και οι Έλληνες, απέκτησαν με αιματηρούς απελευθερωτικούς πολέμους την ανεξαρτησία τους από τον τουρκικό ζυγό, όταν άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί ανέπτυσσαν αλματωδώς το εμπόριο και τη βιομηχανία τους. Στη συνέχεια, κατά τον 20ο αιώνα, οι κάτοικοι της χερσονήσου υπέφεραν από δύο βαλκανικούς και δύο παγκόσμιους πολέμους, με οδυνηρές συνέπειες σε ανθρώπινες απώλειες θύματα και οικονομικές καταστροφές. Ακόμη και στο τέλος του 20ού αιώνα, όταν σε όλη την υπόλοιπη Ευρώπη επικρατούσε από δεκαετίες η ειρήνη, στη Γιουγκοσλαβία ξεσπούσε πόλεμος. Η διάσπαση της ενιαίας, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 Γιουγκοσλαβίας, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία, από το 1991 έως το 2006, έξι νέων κρατών στην περιοχή (της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της Κροατίας, της Π.Γ.Δ.Μ., της Σερβίας, της Σλοβενίας και του Μαυροβουνίου).

Καίρια και δεσπόζουσα γεωγραφική θέση σε αυτή την ιδιαίτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης κατέχει η Βουλγαρία, μια χώρα με ποικίλες πολιτικοκοινωνικές αλλαγές τόσο στο εσωτερικό της πεδίο όσο και στα εξωτερικά της σύνορα στην πάροδο των χρόνων. Η Βουλγαρία συνορεύει ανατολικά με την Τουρκία, με την οποία έχουν υπάρξει κατά καιρούς τεταμένες σχέσεις, που έχουν οδηγήσει και τις δύο χώρες σε ρήξη μεταξύ τους, ενώ έχουν προκαλέσει και σημαντικές επιπτώσεις στα γύρω βαλκανικά κράτη. Και οι δύο χώρες έχουν βρεθεί στο επίκεντρο σφοδρών συγκρούσεων, προσβλέποντας αμφότερες σε ενδιαφέροντα και στόχους που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντά τους.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσης διπλωματικής εργασίας, είναι πρωτίστως η περιγραφή των Βουλγαροτουρκικών σχέσεων στο πέρασμα των χρόνων, αλλά και η σημερινή κατάσταση, συνεξετάζοντας τις πιθανές εξελίξεις στην κοινή πορεία των δύο χωρών στο μέλλον. Η μελέτη, στοχεύει στο να αναδείξει τους παράγοντες και τα γεγονότα τα οποία σφυρηλάτησαν ή έθεσαν σε κίνδυνο το πλέγμα των σχέσεων των δύο χωρών, ώστε μέσα από αυτό να καταδειχθούν οι διαφορές, τα κοινά συμφέροντα και στόχοι που σηματοδοτούν την πορεία τους στην ιστορία.

Δομή

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, θα γίνει μία αναδρομή της ιστορικής πορείας της Βουλγαρίας από την άφιξη των πρώτων βουλγαρικών φυλών και την εγκαθίδρυσή τους στην περιοχή, την ίδρυση της Πρώτης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας το 681 μ.Χ. και την κατάλυσή της από τον Βασίλειο Β' το 1018. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στην επαναδημιουργία της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας το 1185, στην οθωμανική κατοχή (1396 – 1878), στην Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, η οποία ουσιαστικά έθεσε τα θεμέλια για τη δημιουργία της σύγχρονης Βουλγαρίας, στην κομμουνιστική περίοδο (1945 – 1989), στη μεταψυχροπολεμική περίοδο μέχρι και σήμερα. Ακολούθως, θα διενεργηθεί μια ιστορική ανασκόπηση της Τουρκίας, από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής της, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τα χρόνια της κατάρρευσής της, τις Συνθήκες Σεβρών και Λωζάννης, μέχρι και σήμερα.

Στο κεφάλαιο «Β», θα γίνει μια εκτενής αναφορά στο ρόλο των θρησκειών στις βαλκανικές χώρες αλλά και των μειονοτήτων, τόσο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας όσο και κατά τη διάρκεια της αυτονόμησής τους.

Στο κεφάλαιο «Γ», θα επιχειρηθεί μια ιστορική προσέγγιση για τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των Βουλγαροτουρκικών σχέσεων στο πέρασμα των χρόνων. Θα παρουσιαστεί η εξέλιξη της πολιτικής κατεύθυνσης της Τουρκίας και η συνύπαρξη των δύο χωρών κατά τα νεότερα έτη στην εξωτερική πολιτική. Ακόμη, αναλύεται η αλλαγή στην πολιτική σκηνή κάθε χώρας κατά τα τελευταία χρόνια, η ένταξή τους στην παγκοσμιοποιημένη διεθνή πολιτική και οικονομική σκηνή, με αλληλουποστήριξη στο πλαίσιο της πρόκλησης που καλλείται: «Ευρωπαϊκή Ένωση».

Στο κεφάλαιο «Δ», θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν συνοπτικά οι σχέσεις και τα κοινά συμφέροντα της Τουρκίας με τη Βουλγαρία, στον ενεργειακό τομέα, υπό το πρίσμα των σύγχρονων δεδομένων. Συγκεκριμένα, θα απαιτηθεί εστίαση στην ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με εξέταση της αλληλεπίδρασης των αντίστοιχων πολιτικών των δύο χωρών που μελετώνται, σχετικά με τη διακίνηση της ενέργειας κατά το παρελθόν, αλλά και τις προοπτικές συνεργασίας τους στο εγγύς μέλλον.

Τέλος, στον επίλογο, θα διατυπωθούν τα κυριότερα συμπεράσματα και διαπιστώσεις της εργασίας και το πόνημα θα κλείσει με μια γενική κριτική αποτίμηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ

1. Ιστορικά Στοιχεία Βουλγαρίας

α. Αρχαιότητα - 3^{ος} αιώνας μ.Χ.

Η περιοχή της σημερινής Βουλγαρίας φαίνεται να κατοικείται ήδη από την παλαιολιθική εποχή, περίπου το 40.000 π.Χ., όπως αποδεικνύεται από τα διασωθέντα ευρήματα ανασκαφών που έχουν πραγματοποιηθεί στο σπήλαιο Κοζάρνικα το οποίο βρίσκεται στη βορειοδυτική Βουλγαρία. Εντούτοις, ορισμένοι αρχαιολόγοι υποστηρίζουν ότι οι πρώτοι άποικοι κατέφθασαν περίπου το 6.000 π.Χ. και ήταν νεολιθικοί άνθρωποι οι οποίοι ζούσαν σε σπηλιές. Περαιτέρω, αξιόλογα στοιχεία για την περίοδο της χαλκολιθικής εποχής, στην οποία αναπτύχτηκαν πολιτισμοί κατά την τέταρτη χιλιετία π.Χ., εντοπίζονται στη Νεκρόπολη της Βάρνας, που ανακαλύφθηκε τυχαία το 1972, και η οποία μας προσφέρει μια υπέροχη συλλογή από αντικείμενα της συγκεκριμένης περιόδου, συμπεριλαμβανομένων και των πρώτων χρυσών κοσμημάτων της εποχής. Ακόμα, στην εποχή του Χαλκού γίνονται οι πρώτες αναφορές για Θράκες και Ιλλυρίους που προήλθαν από την ανάμιξη βόρειων φυλών με εγχώριους πληθυσμούς. Στη συνέχεια υποστηρίζεται από τους αρχαιολόγους ότι κατά τη διάρκεια της εποχής του Ορείχαλκου κατοικούσαν στη σημερινή Βουλγαρία οι Μοισοί, ενώ κατά την έναρξη της εποχής του Σιδήρου με την κάθοδο των Δωριέων περί τον 8ο αιώνα π.Χ. έκαναν την εμφάνισή τους οι Κιμμέριοι²³.

Οι Θράκες, μία από τις πρώτες και σημαντικότερες φυλές της Βουλγαρίας, φαίνεται να εξαφανίζονται από την περιοχή, τόσο λόγω των επιδρομών των Περσών, όσο και του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη συνέχεια, ενώ εν τέλει υποτάχθηκαν από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία το 46 π.Χ. Ιστορικά, οι Ρωμαίοι επικράτησαν της Μακεδονικής Αυτοκρατορίας το 168 π.Χ. και μέχρι το 46 μ.Χ., είχαν κατακτήσει ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο. Απομεινάρια των ρωμαϊκών οικισμών εμφανίζονται σε διάφορα μέρη της σημερινής Βουλγαρίας. Στη συνέχεια, Γότθοι, Βησιγότθοι, Ούννοι και μια σειρά από λοιπά βαρβικά φύλα άρχισαν να

² Κοκκώνης Ν. *Η ιστορία των Βουλγάρων*

³ <http://eranistis.net/wordpress/2017/01/29η-καταγωγή-των-βουλγάρων-και-η-εγκατάσ/>

κατεβαίνουν στις ρωμαϊκές επαρχίες της Βουλγαρίας ήδη από τον 3^ο αιώνα μ.Χ., προκαλώντας με τις επιδρομές τους σημαντικές καταστροφές. Τελικά, το 330 μ.Χ. με την ανακήρυξη της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η περιοχή πέρασε στον έλεγχο του –μετ’ έπειτα επομοναζόμενου- Βυζαντίου, ενώ καθιερώθηκε ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία⁴.

β. 6^{ος} αιώνας μ.Χ. – 1878 μ.Χ.

Κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ., ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Τιβέριος Β΄ παραχώρησε στους Σλάβους εδάφη στο νότιο τμήμα του Δούναβη. Από εκεί οι Σλάβοι -λαός ινδοευρωπαϊκής καταγωγής- άρχισαν να πραγματοποιούν επιδρομές στις βαλκανικές επαρχίες του Βυζαντίου. Εκείνη την περίοδο, το Βυζάντιο κινδύνευε συνεχώς και από τους Άραβες και τους Πέρσες λόγω των επεκτατικών τους βλέψεων, γεγονός που διευκόλυνε την εγκατάσταση των Σλάβων στην περιοχή. Η βυζαντινή πρωτεύουσα έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα στους κινδύνους στα Νότια και Ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, καθιστώντας το έργο των Σλάβων ευκολότερο. Στη διευκόλυνση της παραμονής των Σλάβων στην περιοχή, σημαντικότατο ρόλο διαδραμάτισαν οι συνεχείς επιδρομές και επιδημίες που έπληξαν τα Βαλκάνια⁵.

Αναφορές για τους πρόγονους των Βουλγάρων, τους Πρωτοβούλγαρους, καταγράφονται σε ελάχιστες ιστορικές πηγές, μελέτες και ανασκαφές. Η θεωρία που επικρατεί, στηρίζεται στην τουρκική καταγωγή των Βουλγάρων οι οποίοι συνήθιζαν να ομιλούν μια αρχαία τουρκική γλώσσα. Στον αντίποδα αυτής της θεωρίας κυριαρχεί μια νεότερη άποψη σύμφωνα με την οποία η γλώσσα τους δεν είναι τουρκική, αλλά ιρανική, γεγονός που αποδεικνύει την ινδοευρωπαϊκή καταγωγή τους. Επομένως, για να δικαιολογηθούν τα τουρκικά στοιχεία στην ευρύτερη περιοχή υποστηρίζεται ότι οφείλονται στην επίδραση και επιρροή των Ούννων και άλλων τουρανικών φυλών. Όσον αφορά την ετυμολογία του ονόματος των Βουλγάρων οι απόψεις επί του θέματος δίστανται. Η κυριαρχούσα θεωρία υποστηρίζει ότι η ετυμολογική καταγωγή του ονόματος

⁴ History of Bulgaria. <https://www.lonelyplanet.com>

⁵ <http://eraniotis.net/wordpress/2017/01/29η-καταγωγή-των-βουλγάρων-και-η-εγκατάσ/>

προέρχεται από τη λέξη «bulgha» η οποία σημαίνει «ανακατεύω». Η προέλευση από τον ποταμό Βόλγα είναι μια δεύτερη άποψη που επικρατεί.

Οι πρωτοβούλγαροι έζησαν έως τον 4^ο αιώνα μ.Χ. στον βόρειο Καύκασο. Η έλευση των Ούννων τους ανάγκασε στην μετεγκατάστασή τους προς τα δυτικά. Στην πορεία υποτάχτηκαν στους Αβάρους και κατόπιν στους δυτικούς Τουρανικούς, μετέπειτα ονομαζόμενους «Τούρκους». Παρ' όλα αυτά κατόρθωσαν γύρω στα τέλη του 5^{ου} αιώνα μ.Χ. να ιδρύσουν ανάμεσα στη Μαιώτιδα λίμνη, τη λεγόμενη Αζοφική θάλασσα, και το Κουμπάν, ένα δικό τους κράτος, τη «Μεγάλη Βουλγαρία». Έχοντας λοιπόν ως ορμητήριο τη Μεγάλη Βουλγαρία, ενεργούσαν εκστρατείες εναντίον της βυζαντινής αυτοκρατορίας⁶. Η πρώτη επιδρομή των Βουλγάρων κατά του βυζαντινού κράτους έγινε το 493 μ.Χ., όταν αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη ήταν ο Αναστάσιος Α'. Σημαντικές εκστρατείες που καταγράφηκαν ενάντια των Βυζαντινών χρονολογούνται το 499 μ.Χ., το 502 μ.Χ. και το 535 μ.Χ.

Το πρώτο βουλγαρικό κράτος ιδρύθηκε το 582 μ.Χ. από το χριστιανό ηγεμόνα Κοβράτο. Κατά τον χρονογράφο Θεοφάνη⁷ τα όρια του κράτους ξεκινούσαν ανατολικά μέχρι τον Καύκασο και εκτεινόταν δυτικά μέχρι τον ποταμό Δνεϊστερο. Τον 7^ο αιώνα μ.Χ. ο Κοβράτος σύναψε ειρήνη με τον Ηράκλειο, απονέμοντάς του τον τίτλο του πατρικίου. Μετά τον θάνατο του Κοβράτου το 660μ.Χ., το κράτος της Μεγάλης Βουλγαρίας διαμοιράστηκε στους πέντε γιους του. Οι Πρωτοβούλγαροι αναγκάστηκαν περίπου το 668 μ.Χ. να αφήσουν τα αζοφικά παράλια (βόρειο τμήμα της Μαύρης Θάλασσας) εξαιτίας της απειλής των Χαζάρων, ενώ ένα τμήμα θα παραμείνει στην περιοχή δηλώνοντας υποταγή στους Χαζάρους⁸. Ένα δεύτερο τμήμα θα κινηθεί προς το βορρά και θα ιδρύσει τη «Βουλγαρία του Βόλγα», ενώ ένα τρίτο με αρχηγό τον Ασπαρούχ, τον τρίτο γιο του Κοβράτου, εγκαθίσταται ανάμεσα στο Δνεϊστερο και το Δούναβη, ακριβώς στο βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας⁹.

Με την πάροδο των χρόνων και μετά την ειρηνική συνύπαρξη των διαφόρων φυλών μεταξύ του ποταμού Δούναβη και της χερσονήσου του Αίμου,

⁶<http://eranistis.net/wordpress/2017/01/29η-καταγωγή-των-βουλγάρων-και-η-εγκατάσ/>

⁷Βυζαντινός χρονογράφος 760-818 μ.Χ., σημαντικός βυζαντινός μοναχός και υπερασπιστής της εικονολατρίας κατά τα παραγμένα χρόνια της Εικονομαχίας στο Βυζάντιο.

⁸Gyuzelev Vassil. *The Protobulgarians: Pre-History of Asparouhian Bulgaria*.

⁹History of Bulgaria. <https://www.lonelyplanet.com>

προήλθε η γέννηση ενός νέου λάου, ενός νέου έθνους, των Βουλγάρων. Το έθνος προέκυψε από την συνένωση των Πρωτοβουλγάρων του Ασπαρούχ, των Σλάβων και των εγχώριων κατοίκων. Η θρησκεία που επικρατούσε στην περιοχή που εγκαταστάθηκαν οι Βούλγαροι, ήδη από τους αποστολικούς χρόνους ήταν ο Χριστιανισμός. Ακόμα, από τον 3^ο αιώνα μ.Χ. παρατηρούνται και οργανωμένες εκκλησιαστικές κοινότητες¹⁰.

Το 681 μ.Χ. θεωρείται το έτος ίδρυσης της Βουλγαρίας. Εκείνη την εποχή θα συναφθεί η συνθήκη ειρήνης με τους Βυζαντινούς με την υποχρέωση να καταβάλουν ετήσιους φόρους στον Ασπαρούχ. Αλλά το σπουδαιότερο στοιχείο έγκειται στο γεγονός πως για πρώτη φορά στην ιστορία του ρωμαϊκού–βυζαντινού κράτους, η αυτοκρατορία αναγκάζεται να δεχτεί την ίδρυση ενός νέου κράτους εισβολέων μέσα στην επικράτειά της. Οι Βούλγαροι στάθηκαν και τυχεροί, υπό την έννοια ότι ακριβώς εκείνη την περίοδο το Βυζάντιο έδινε τον ύστατο αγώνα, ακόμα και της ίδιας του της ύπαρξης εναντίον των επιδρομών των Αράβων. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Δ΄, ο ήρωας της επιτυχημένης αντίστασης στην πρώτη πολιορκία της Πόλης από τους Άραβες, σίγουρα έδωσε πολλά στον Ασπαρούχ, αλλά στην άκρη του μυαλού του είχε την έγνοια πως μόλις τελείωνε με τους Άραβες θα ερχόταν η σειρά των Βουλγάρων. Ωστόσο, ο Κωνσταντίνος Δ΄ το 685 μ.Χ. σε ηλικία μόλις τριάντα τριών ετών θα πεθάνει, με τους διαδόχους του να στέκονται ανίκανοι στην προσπάθεια υποταγής του νεοσύστατου βουλγαρικού κράτους. Επί του ηγεμόνα Τέρβελ, την περίοδο 701 – 718 μ.Χ., οι Βούλγαροι θα αρχίσουν νέες επιδρομές και θα φτάσουν μέχρι και τα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Γ΄ θα συνάψει νέα συνθήκη ειρήνης η οποία θα καθορίζει τα όρια των δυο κρατών, ενώ παράλληλα θα έχουν τη δυνατότητα να καταπιάνονται με οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές¹¹.

Μετά τον θάνατο του Τέρβελ το 718 μ.Χ. η Βουλγαρία θα υποστεί μια μεγάλη εσωτερική κρίση, τόσο πολιτική όσο και εθνολογική. Η πρώτη αφορά τους κόλπους της βουλγαρικής ηγεσίας, ενώ η δεύτερη το ντόπιο σλαβικό στοιχείο, καθώς οι Βούλγαροι όταν πέρασαν τον Δούναβη υπέταξαν σλαβικούς πληθυσμούς. Για τους Πρωτοβούλγαρους το πρόβλημα ήταν όχι μόνο να επιβάλλουν την κυριαρχία τους, αλλά και να συνυπάρξουν με το σλαβικό στοιχείο.

¹⁰ Κοκκώνης Ν. Η ιστορία των Βουλγάρων

¹¹ Φιλίππου Φιλίππος. Το πρώτο βουλγαρικό κράτος και η βυζαντινή οικουμενική αυτοκρατορία 681-852.

Παρ' όλες τις προσπάθειες των Βουλγάρων, για αρκετό διάστημα τα δύο στοιχεία θα διατηρήσουν την αυτοτέλειά τους. Σχεδόν έναν αιώνα μετά από την ίδρυση του κράτους, το 764 μ.Χ. η σλαβική φυλή των Σεβέρων είχε ακόμα τον δικό της άρχοντα, ενώ οι Πρωτοβούλγαροι, όπως διασώζουν επιγραφές, διατηρούν τουρκικά ονόματα και θεσμούς τουρανικούς. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι οι Σλάβοι είχαν ξεχωριστή κρατική οργάνωση μέσα στο βουλγαρικό κράτος. Όμως, οι Βούλγαροι που ήταν μειονότητα, θα καμφθούν σταδιακά από τον αριθμητικό όγκο των Σλάβων. Η συγχώνευση έγινε βαθμιαία και όχι πάντα ειρηνικά. Στο νέο αυτό κράτος οι Βούλγαροι έδωσαν το όνομα και το κρατικό πλαίσιο και οι Σλάβοι τη λαϊκή βάση και φυσικά τη γλώσσα.

Στα μέσα του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. υπήρξε ένταση στις σχέσεις μεταξύ Βυζαντίου και Βουλγαρίας. Βασικότερη αιτία θεωρήθηκε η επιδίωξη των Βουλγάρων να ενισχύσουν τη λαϊκή τους βάση με προσάρτηση σλαβικών φυλών που κατοικούσαν σε βυζαντινά εδάφη. Ο Κωνσταντίνος Ε΄ προσπάθησε να αντιμετωπίσει τους Βούλγαρους. Εγκατέστησε στη Θράκη πληθυσμούς με πολεμική πείρα, στους οποίους κατέβαλε διόλου ευκαταφρόνητα ποσά, ενώ επιδίωξε να ενισχύσει τη φιλοβυζαντινή μερίδα της Βουλγαρίας. Με μια σειρά επιδρομών, έφτασε κοντά στο στόχο του, ο οποίος δεν ήταν άλλος από το να εξαλείψει κάθε βουλγαρικό στοιχείο. Οι Βούλγαροι πράγματι έφτασαν ένα βήμα πριν την καταστροφή, αλλά παρ' όλα αυτά κατάφεραν και επιβίωσαν, ιδιαίτερα μετά και το θάνατο του Κωνσταντίνου Ε΄¹².

Κατά τον 9^ο αιώνα σημειώθηκε ανάπτυξη στο βουλγαρικό κράτος λόγω της σωστής πολιτικής των ηγεμόνων, η οποία εδραίωσε την εσωτερική συνοχή της Βουλγαρίας. Οι Βούλγαροι κατάφεραν να επιβληθούν με την πολιτική τους οργάνωση στους ανοργάνωτους σλαβικούς πληθυσμούς. Στα δυτικά τους σύνορα οι συνθήκες ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές γι' αυτούς. Το κράτος των Αβάρων κατέρρευσε από τις επιδρομές του Καρλομάγνου και οι Βούλγαροι άδραξαν την ευκαιρία και επεκτάθηκαν ως το μέσο του Δούναβη και τον Τίσα, δημιουργώντας γειτνίαση με τους Φράγκους με δυσμενείς συνέπειες για το Βυζάντιο, αφού η επέκταση των Βουλγάρων προς τη Δύση απειλούσε τις βυζαντινές κατακτήσεις στην Παννονία και στη Δαλματία.

¹² Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού <http://blacksea.ehw.gr>

Η νέα περίοδος για το βουλγαρικό κράτος ξεκινά με ηγεμόνα τον Κρούμο από το 803 έως το 814 μ.Χ. Πρόκειται για έναν ικανό πολεμιστή με σπουδαίες οργανωτικές ικανότητες. Κυριάρχησε στο εσωτερικό και στράφηκε κατά του Βυζαντίου. Το 809 μ.Χ. καταλαμβάνει τη Σερδική¹³, η οποία αποτελούσε σπουδαίο στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο και η κατάκτησή της καθιστούσε δύσκολη την επικοινωνία και την οικονομία του Βυζαντίου, αφού θεωρούταν ένας σημαντικός κόμβος στην περίφημη «βασιλική οδό», που οδηγούσε από τη Ναϊσό στην Κωνσταντινούπολη¹⁴.

Το 811 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ προετοιμάστηκε για πόλεμο και εισέβαλε στη Βουλγαρία. Αρχικά κατέλαβε την Πλίσκα, που ήταν πρωτεύουσα των Βουλγάρων, και εξόντωσε ένα μεγάλο μέρος του βουλγαρικού στρατεύματος. Όμως οι Βούλγαροι εκμεταλλεύτηκαν κάποια αταξία στο βυζαντινό στρατό με αποτέλεσμα να ετοιμάσουν αντεπίθεση, κόβοντας τις διόδους για να εμποδίσουν τη φυγή των Βυζαντινών, με συνέπεια να καταστρέψουν ολοκληρωτικά το βυζαντινό στρατό στις κλεισούρες του Αίμου. Ο Νικηφόρος Α΄ σκοτώθηκε στη μάχη, οδηγώντας τους Βυζαντινούς σε σύγχυση, καθώς ήταν ο πρώτος αυτοκράτορας που σκοτώθηκε, έπειτα από τη μάχη της Αδριανούπολης το 378 μ.Χ. Στη συνέχεια, ο Κρούμος το 812 μ.Χ. κατέλαβε τη Δεβελτό, περιοχή στον Εύξεινο Πόντο και μετακίνησε τους κατοίκους της σε άλλη τοποθεσία. Πραγματοποίησε πολλές εκστρατείες οι οποίες ανάγκασαν πληθυσμούς σημαντικών πόλεων της Θράκης να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Σε μία πολύ σημαντική καμπή, ύστερα από την απόρριψη προτάσεων που είχε υποβάλλει στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, με ευμενείς για το βουλγαρικό κράτος όρους, προχώρησε σε πολιορκία της Μεσημβρίας τον Οκτώβριο του 812 μ.Χ., καταλαμβάνοντάς την και αρπάζοντας σημαντικά αποθέματα χρυσού και υγρού πυρ.

Λίγο αργότερα, ο Κρούμος¹⁵ με μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις εκστράτευσε εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Αρχικά, πραγματοποίησε επιδρομή ενάντια της Αδριανούπολης, φτάνοντας ως τα τείχη της Πόλης. Εκεί ο Κρούμος διαπίστωσε πως ήταν αδύνατον να την καταλάβει και αποχώρησε.

¹³ Μια από τις σημαντικότερες πόλεις στη Θράκη.

¹⁴ Crampton R. J. A Concise. History of Bulgaria

¹⁵ Ο Κρούμος ήταν ένας από τους πιο επιφανείς και φιλοπόλεμους Βούλγαρους χάνους Η ηγεμονία του διήρκεσε οχτώ χρόνια (806-814μ.Χ.).

Ωστόσο δεν δίστασε να κατακάψει τα προάστια της, να λεηλατήσει πολλές πόλεις και να καταλάβει την Αδριανούπολη, οδηγώντας τους κατοίκους της στα βόρεια του Δούναβη, στη σημερινή Βεσσαραβία, όπου σχημάτισαν χωριστή αποικία με το όνομα Μακεδονία. Ο Κρούμος πέθανε ξαφνικά το 814 μ.Χ. και τον διαδέχτηκε ο γιος του Όμουρταγκ (814 – 831 μ.Χ.). Ο νέος ηγεμόνας προσπάθησε να αποκαταστήσει τις σχέσεις με το Βυζάντιο, φοβούμενος μια επίθεση των Φράγκων. Το 815 μ.Χ. υπογράφεται τριακονταετής ειρήνη, καθορίζοντας έτσι τα όρια των δυο κρατών. Η συνοριακή γραμμή άρχιζε από τη Δεβελτό, συνέχιζε προς τα δυτικά και διέσχιζε τον ποταμό Τούντζα, περνούσε ανάμεσα από Αδριανούπολη και Φιλιππούπολη και κατέληγε βόρεια στον Αίμο. Οι Σλάβοι, που ήταν υπήκοοι του Βυζαντίου παρέμεναν εκεί, ενώ αυτοί που δεν υπάγονταν στην αυτοκρατορία και κατοικούσαν στα παράλια, θα επέστρεφαν στη χώρα τους. Κατά την περίοδο 852 - 889 μ.Χ., την ηγεμονία αναλαμβάνει ο Βόρις ο οποίος συνέχισε να διατηρεί φιλικές σχέσεις με το Βυζάντιο, επιδιώκοντας να επεκτείνει τη βουλγαρική επιρροή. Ο Βόρις δημιούργησε θετικό κλίμα απέναντι στους Φράγκους, αλλά η πιο σημαντική επιτυχία του, ήταν η αποδοχή του χριστιανισμού και η υιοθέτηση του κυριλλικού αλφαβήτου¹⁶¹⁷.

Το 927 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Ρωμανός Α΄ Λακαπηνός, αναγνώρισε το γιο του Συμεών Α΄ το Μέγα, Πέτρο Α΄ ως «βασιλέα των Βουλγάρων». Επί βασιλείας του η Βουλγαρία γνώρισε αρκετές δόξες. Εντούτοις, με το πέρασμα των χρόνων, την περίοδο που βασιλεύει ο Σαμουήλ, η Βουλγαρία αν και κατάφερε ύστερα από μάχες να καταλάβει τη Σερβία και την Αλβανία, έχασε μεγάλο έδαφος μετά από ήττα στη μάχη στο Κλειδί, το 1014 μ.Χ. από το βυζαντινό αυτοκράτορα Βασίλειο Β΄. Λίγο αργότερα ο Σαμουήλ πέθανε και το 1018 μ.Χ. οι Βυζαντινοί κατέλυσαν την πρώτη Βουλγαρική Αυτοκρατορία. Το 1185 μ.Χ., οι ευγενείς από τη δυναστεία του Οίκου των Ασέν, ο Ιβάν Ασέν Α΄ και ο Πέτρος Δ΄ οργάνωσαν μια μεγάλη εξέγερση με αποτέλεσμα την επανίδρυση του βουλγαρικού κράτους. Ο Ιβάν Ασέν και ο Πέτρος έθεσαν τα θεμέλια της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας με πρωτεύουσα το Τάρνοβο. Ο τρίτος μονάρχης του Οίκου των Ασέν, ο Καλογιάν επέκτεινε την κυριαρχία του στο Βελιγράδι και την Οχρίδα. Η αυτοκρατορία έφτασε στο αποκορύφωμα της υπό τον Ιβάν Ασέν Β΄. Εκείνη την

¹⁶ Κοκκώνης Ν. Η ιστορία των Βουλγάρων

¹⁷ Crampton R. J. A Concise. History of Bulgaria.

περίοδο, η Βουλγαρία γνώρισε μεγάλη οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. Ωστόσο, μετά το τέλος της δυναστείας των Ασέν το 1257 μ.Χ. άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα σημάδια παρακμής στη Βουλγαρική Αυτοκρατορία. Στο γεγονός αυτό συντέλεσαν αρνητικά τόσο οι συνεχείς βυζαντινές και ουγγρικές επιθέσεις όσο και η Μογγολική κυριαρχία.

Στα τέλη του 14ου αιώνα, η διάσπαση μεταξύ των φεουδαρχών και η διάδοση του θρησκευτικού κινήματος του Βογομιλισμού, είχαν προκαλέσει τη διαίρεση της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας σε τρία βασίλεια, το Βίντιν, το Τάρνοβο και το Κάρβουνα, και σε ορισμένα ημιανεξάρτητα πριγκιπάτα. Εκείνη την περίοδο, οι Τούρκοι επιχείρησαν την κατάκτηση της Βουλγαρίας καταλαμβάνοντας τις περισσότερες πόλεις και φρούρια νότια του Αίμου. Επίσης, το 1393 μ.Χ. κατέκτησαν, ύστερα από πολιορκία, και το βασίλειο του Τάρνοβο. Το βασίλειο του Βίντιν έχασε την ανεξαρτησία του μετά τη Μάχη της Νικόπολης το 1396 μ.Χ. και, στη συνέχεια, οι Οθωμανοί κατέλαβαν όλα τα βουλγαρικά εδάφη νότια του Δούναβη. Υπό το Οθωμανικό σύστημα, οι Βούλγαροι όφειλαν να πληρώνουν βαρείς φόρους στους Τούρκους, ενώ αρκετοί ασπάστηκαν τον Ισλαμισμό. Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Βούλγαροι επιχείρησαν αρκετές εξεγέρσεις για να απαλλαγούν από τον τουρκικό ζυγό. Από τις πιο σημαντικές θεωρούνται εκείνες του Τάρνοβο το 1598 και το 1686, του Τσίπροφτσι το 1688 και η ανταρσία του Κάρπος το 1689¹⁸.

γ. Περίοδος 1878 - Σύγχρονη Εποχή

Τον Απρίλιο του 1876, η Βουλγαρία προέβη σε μία ακόμα εξέγερση με δυσμενή για την ίδια αποτελέσματα, καθώς περίπου 30.000 άτομα σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους¹⁹. Η Ρωσία επηρεασμένη από τα εγκλήματα των Τούρκων ανέλαβε δράση και κήρυξε τον πόλεμο στους Οθωμανούς με τη συμβολή των Βουλγάρων το 1877. Η νικηφόρα έκβαση κατέληξε στην υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου στις 3 Μαρτίου 1878, σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν η σύσταση ενός ημιαυτόνομου Βουλγαρικού πριγκιπάτου στα εδάφη της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, η συνθήκη αυτή δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή, αφού απορρίφθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις, φοβούμενες ότι θα

¹⁸ History of Bulgaria. <https://www.lonelyplanet.com>
Crampton R. J. A Concise. History of Bulgaria.

¹⁹ Μουρουζίδης Γιώργος. Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια <http://www.pontos-news.gr>

πλήττονταν τα συμφέροντά τους λόγω της δυναμικής που θα αποκτούσε η Βουλγαρία μέσω της συμφωνίας. Επομένως, αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη του Βερολίνου, που υπογράφηκε στις 13 Ιουλίου 1879 και προέβλεπε μια αυτόνομη Ηγεμονία της Βουλγαρίας, μεταξύ του Δούναβη και της οροσειράς του Αίμου με έδρα της την παλιά βουλγαρική πρωτεύουσα Βελίκο Τίρνοβο, που συμπεριελάμβανε και τη Σόφια, αφήνοντας εκτός μεγάλους πληθυσμούς Βουλγάρων από τη νέα χώρα²⁰.

Το 1885, η Σερβία νικήθηκε σε σύγκρουση που είχε με το Βουλγαρικό πριγκιπάτο και ενσωμάτωσε στην κατοχή της την Οθωμανική περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885, ενώ στις 5 Οκτωβρίου 1908 αυτοανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος από την Υψηλή Πύλη με τον βασιλιά της Φερδινάνδο να ονομάζεται Τσάρος²¹. Λίγα χρόνια αργότερα, με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου το 1912 μ.Χ. η Βουλγαρία συμμαχεί με την Ελλάδα και με τη Σερβία. Ωστόσο η Βουλγαρία επειδή δεν ικανοποιήθηκε με τα εδάφη που προσάρτησε, επιθυμώντας να ικανοποιήσει τα συμφέροντά της, επιτέθηκε στη Σερβία και στην Ελλάδα ξεκινώντας τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Το αποτέλεσμα όμως δεν ήταν το προδοκούμενο για την ίδια, καθώς υπέστη συντριπτική ήττα²².

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τάχθηκε και πάλι προς το πλευρό των ηττημένων συμμαχώντας με τις Κεντρικές Δυνάμεις, οδηγούμενη για ακόμη μια φορά σε καταστροφικές απώλειες όπως προβλεπόταν στην καταδικαστική γι' αυτούς Συνθήκη του Νεϊγύ το 1919. Στο διάστημα του Μεσοπολέμου (1918 - 1943), εξαιτίας των πολιτικών αναταραχών, λόγω αυτών των απωλειών, ανέλαβε την εξουσία μια βασιλική αυταρχική δικτατορία υπό τον τσάρο Βόρις Γ΄. Κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Βουλγαρία συμμαχεί και πάλι με τη Γερμανία ως μέλος του Άξονα και βρίσκεται για ακόμα μία φορά στην πλευρά των ηττημένων. Το καλοκαίρι του 1941 ο Βόρις Γ΄ πεθαίνει και η χώρα οδηγείται σε πολιτική κρίση, καθώς η Γερμανία έχανε έδαφος στον πόλεμο, γεγονός που εκμεταλλεύτηκε προς όφελος του το κουμμουνιστικό αντάρτικο κίνημα. Στην πορεία, η ΕΣΣΔ το Σεπτέμβριο του 1944 εισέβαλε στη Βουλγαρία, και το Πατριωτικό μέτωπο διέπραξε πραξικόπημα αναλαμβάνοντας την εξουσία σε όλη τη χώρα και κήρυξε τον πόλεμο

²⁰ History of Bulgaria <https://www.lonelyplanet.com> Κοκκώνης Ν. Η ιστορία των Βουλγάρων

²¹ Σφέτας Σπυρίδων. Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία

²² Μυλωνάς Γιάννης - Νικόλτσιος Βασίλειος. Ενθυμήματα Βαλκανικών πολέμων

στη Γερμανία και τις άλλες χώρες του Άξονα. Στις εκλογές τις 18 Νοεμβρίου 1945, κέρδισε μεγάλη πλειοψηφία αφού ήταν το μόνο κόμμα που αναφερόταν στο ψηφοδέλτιο. Το κράτος μετονομάστηκε σε Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας το 1946 και δημιούργησε ένα νέο Σύνταγμα σύμφωνα με τα πρότυπα του σοβιετικού μοντέλου το 1947²³²⁴.

Το διάστημα 1954 – 1989 η Βουλγαρία με επικεφαλής τον Τόντορ Χρίστοβ Ζίβκοβ, άκμασε υπό την επιρροή και την καθοδήγηση των Σοβιετικών, ενώ παράλληλα βελτιώθηκαν οι σχέσεις με τις γειτονικές χώρες, όπως και με την Ελλάδα. Όσον αφορά την τουρκική μειονότητα, η Βουλγαρία επέλεξε να αλλάξει τα ονόματα και να απαγορεύσει την τουρκική γλώσσα στους δημόσιους χώρους, γεγονός που οδήγησε σε φυγή προς την Τουρκία πάνω από 300.000 ανθρώπους²⁵. Η κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ στις 10 Νοεμβρίου 1989, οδήγησε σε παραίτηση τον Ζίβκοβ και στην πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, ενώ η Βουλγαρία μπήκε σε μια μεταβατική περίοδο ανασχηματισμών, πολιτικών αναταράξεων και σε ένα δρόμο που οδηγούσε προς την κοινοβουλευτική δημοκρατία²⁶.

Το Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα μπήκε ενεργά στο πολιτικό προσκήνιο, καθώς κέρδισε τις εκλογές τον Ιούνιο 1990. Ένα νέο σύνταγμα ψηφίστηκε από το κοινοβούλιο στις 12 Ιουλίου 1991, το οποίο ήταν το πρώτο μη κομμουνιστικό Σύνταγμα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένα χρόνο μετά, κατόπιν νέων βουλευτικών εκλογών, την εξουσία αναλαμβάνει το κόμμα της Ένωσης Δημοκρατικών Δυνάμεων. Δυστυχώς, όμως η δεκαετία του 1990 ήταν μια περίοδος παρακμής για την Βουλγαρία, καθώς κανένα μοντέλο διακυβέρνησης δεν κατάφερε να βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο της χώρας και να δημιουργήσει οικονομική ανάπτυξη. Όλα αυτά όμως, φαίνεται να αλλάζουν στην πορεία και να παρουσιάζεται ανάκαμψη και βελτίωση σε οικονομικούς και πολιτικοκοινωνικούς τομείς, ενώ παράλληλα αναβαθμίζεται η διεθνής της θέση με συνέπεια να γίνει μέλος του NATO το 2004 και της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2007. Στις βουλευτικές εκλογές του 2009, στο βήμα της ηγεσίας ανέρχεται ο Μπόϊκο Μπορίσοφ, με το κεντροδεξιό κόμμα του «Πολίτες για την Ευρωπαϊκή Ανάπτυξη της Βουλγαρίας

²³ History of Bulgaria. <https://www.lonelyplanet.com>

²⁴ Κοκκώνης Ν. Η ιστορία των Βουλγάρων

²⁵ Τούντα Φεργάδη Αρετή. Μειονότητες στα Βαλκάνια

²⁶ Κοκκώνης Ν. Η ιστορία των Βουλγάρων

(GERB)». Έπειτα από έντονες διαμαρτυρίες λόγω του υψηλού κόστους ηλεκτρικής ενέργειας και την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, η κυβέρνηση του Μπορίσοφ παραιτείται το Φεβρουάριο 2013, για να επανέλθει στην εξουσία και πάλι τον Οκτώβριο 2014, ως επικεφαλής κυβερνήσεως συνασπισμού μέχρι και τον Νοέμβριο 2016. Έπειτα ο Μπορίσοφ αναλαμβάνει τον πρωθυπουργία για τρίτη θητεία από τον Μάιο του 2017, ύστερα από νίκη στις βουλευτικές εκλογές της 26ης Μαρτίου 2017²⁷.

2. Ιστορικά στοιχεία Τουρκίας

α. Προϊστορικά & Βυζαντινά Χρόνια

Στην Παγκόσμια Ιστορία δεν αναφέρεται μέχρι το 1300 μ.Χ. πουθενά χώρα, κράτος ή έθνος με το όνομα Τουρκία. Πρώτη παρουσία του τουρκικού στοιχείου εμφανίζεται στην περιοχή του Τουρκεστάν, κατά τον 6^ο μ.Χ. αιώνα με την ονομασία Σελτζούκοι, οι οποίοι αφίχθησαν σε αυτήν την περιοχή από τα βόρεια της Μογγολίας, σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, όταν εξεδιώχθησαν από τους Μογγόλους. Ήταν λαός νομαδικός, διάσπαρτος, επιδιδόμενος σε λεηλασίες και καταστροφές, και ίσως αυτός να ήταν και ο λόγος που εξεδιώχθησαν από τους Μογγόλους. Η λέξη «Τούρκος» προφανώς προήλθε από το όνομα του ηγέτη τους, Τουργούτ ή Τουργκούτ.

Ακόμα, δεν υπάρχει ιστορική αναφορά για τους Τούρκους στην Παλαιά Διαθήκη των Αρχαίων Εβραίων, μέχρι και τους πρώτους μεταχριστιανικούς χρόνους. Ούτε οι Ρωμαίοι και λοιποί ιστορικοί καταγράφουν Τουρκικό κράτος ή εθνότητα, παρά μόνο την ύπαρξη στην περιοχή Ελλήνων και διαφόρων άλλων αυτόχθονων και Ελληνογενών λαών όπως οι Φρύγες, οι Βιθύνιοι, οι Κάριοι, οι Παφλαγόνες, οι Πόντιοι, οι Καππαδόκες κ.λπ²⁸.

Η χερσόνησος της Ανατολίας ή διαφορετικά η Μικρά Ασία, το μεγαλύτερο τμήμα της οποίας καταλαμβάνει στις μέρες μας η Τουρκία, αποτελεί μία από τις αρχαιότερα κατοικημένες περιοχές. Οι Αρχαίοι Μικρασιατικοί πληθυσμοί ποικίλουν στη χερσόνησο της Ανατολίας, ήδη από τη Νεολιθική περίοδο μέχρι και την κατάκτησή της από το Μέγα Αλέξανδρο. Όσον αφορά το

²⁷ Θέματα Ιστορίας Β' Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ΟΕΔΒ – Αθήνα

²⁸ <http://www.elzoni.gr>

ευρωπαϊκό τμήμα της Τουρκίας, την Ανατολική Θράκη, επισημαίνεται πρώτη αναφορά ανθρώπινης δραστηριότητας πριν από σαράντα χιλιάδες χρόνια. Η αρχαιότερη θέση ανθρωπογενούς θρησκευτικής κατασκευής θεωρείται το «Γκιομπεκλί Τεπέ», ενός ναού χρονολογούμενου από το 10000 π.Χ., που βρίσκεται στη Νοτιοανατολική Τουρκία, κοντά στα σύνορα με τη Συρία, ενώ το «Τσαταλογιούκ» ένας μεγάλος Νεολιθικός και Χαλκολιθικός οικισμός στη νότια Μικρά Ασία, χρονολογείται από το 7500 π.Χ. περίπου μέχρι το 5700 π.Χ. Οι αρχαιότεροι καταγεγραμμένοι κάτοικοι της Μικράς Ασίας ήταν οι Χάπτι, που κατοικούσαν στην κεντρική Μικρά Ασία και οι Χουρρίτες, που κατοικούσαν στο ανατολικό μέρος της ήδη από το 2000 π.Χ. Οι Ινδοευρωπαίοι Χετταίοι κατέφθασαν στη Μικρά Ασία και σταδιακά αφομοίωσαν τους Χάπτι και τους Χουρρίτες γύρω στα 2.000 με 1700 π.Χ. και ίδρυσαν παράλληλα την πρώτη μεγάλη αυτοκρατορία από το 18ο ως και το 13ο αιώνα π.Χ. Περαιτέρω, οι Ασσύριοι κατέλαβαν τμήματα της νοτιοανατολικής χερσονήσου από το 1950 π.Χ. μέχρι το 612 π.Χ.

Ύστερα από την πτώση της αυτοκρατορίας των Χετταίων περί το 1180 π.Χ., κάνουν την εμφάνισή τους οι Φρύγες, ινδοευρωπαϊκός λαός, οι οποίοι κυριάρχησαν στη Μικρά Ασία μέχρι την καταστροφή του βασιλείου τους από τους Κιμμέριους τον 7ο αιώνα π.Χ. Στην συνέχεια εγκαταστάθηκαν στην περιοχή οι Λυδίοι, οι Κάριοι και οι Λυκίοι. Περίπου στα 1200 π.Χ. στις ακτές της Μικράς Ασίας εγκαταστάθηκαν Έλληνες Αιολείς και Ίωνες, οι οποίοι ίδρυσαν σημαντικότερες πόλεις, όπως τη Μίλητο, την Έφεσο, τη Σμύρνη και το Βυζάντιο.

Η Μικρά Ασία κατακτήθηκε από τον Μέγα Αλέξανδρο το 334 π.Χ. Η περιοχή εξελληνίστηκε τόσο στα χρόνια της κυριαρχίας του Έλληνα στρατηλάτη, όσο και κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που ακολούθησε, με αποτέλεσμα τους πρώτους αιώνες μ.Χ. οι τοπικές γλώσσες και πολιτισμοί της Ανατολίας να έχουν εκλείψει και να έχουν αντικατασταθεί από τα Ελληνικά. Το 324 μ.Χ. ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μεταφέρει την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Ανατολή και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του αρχαίου Βυζαντίου, στα στενά του Βοσπόρου, μετονομάζοντάς την σε Νέα Ρώμη, και μετέπειτα σε Κωνσταντινούπολη. Σήμερα στα τουρκικά ονομάζεται Ιστανμπούλ που θεωρείται ότι προέρχεται από την Ελληνική έκφραση «εις την πόλιν»²⁹.

²⁹ Μουρουζίδης Γιώργος. Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια

β. Η περίοδος 10^{ος} αιώνας - 1453 μ.Χ.

Οι Τούρκοι, σύμφωνα με τις αναφορές ιστορικών, πρωτοεμφανίζονται στις ανατολικές περιοχές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας περίπου τον 10^ο αιώνα μ.Χ. Τον αιώνα αυτό οι Σελτζούκοι ίδρυσαν το σουλτανάτο των Μεγάλων Σελτζούκων που εκτεινόταν από τη Μικρά Ασία μέχρι την Περσία, και εγκαταστάθηκαν στην τελευταία, που έγινε ο διοικητικός πυρήνας της Μεγάλης Αυτοκρατορίας των Σελτζούκων. Το δεύτερο μισό του 11ου αιώνα, οι Σελτζούκοι εισχώρησαν στις ανατολικές περιοχές της Μικράς Ασίας. Το 1071 μ.Χ. νίκησαν τους Βυζαντινούς στη Μάχη του Μαντζικέρτ, ξεκινώντας τον εκτουρκισμό της περιοχής. Στη Μικρά Ασία εισήχθησαν η τουρκική γλώσσα και το Ισλάμ, με αποτέλεσμα τη σταδιακή μετάβαση από μία χριστιανική και ελληνόφωνη Μικρά Ασία, σε μία κυρίως μουσουλμανική και τουρκόφωνη³⁰.

Το 1243 μ.Χ. οι Σελτζούκοι νικήθηκαν από τους Μογγόλους και η ισχύς της αυτοκρατορίας τους δέχθηκε ένα μεγάλο πλήγμα. Τον 13^ο αιώνα μ.Χ. με αρχηγό τον Σουλεϊμάν Σαχ, συγχωνεύονται με τον Μογγόλο κατακτητή των περιοχών της Μ. Ασίας Τεμουζίν και εγκαθίστανται στην περιοχή των Ελληνικών Αδάνων της Μ. Ασίας. Το πρώτο Τουρκικό κράτος ιδρύεται στην Ιωνική Ελλάδα το 1300 περίπου μ.Χ. από τον Οσμάν ή Οθμάν, εξ ου και οι ονομασίες Οσμανλίδες ή Οθωμανοί. Το 1421 μ.Χ. ανεβαίνει στο θρόνο της Τουρκίας ο Μουράτ Β΄, ο οποίος καταλαμβάνει τη Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα και φθάνει μέχρι την Κόρινθο και την Πάτρα το 1430 μ.Χ. Τέλος, ο Μωάμεθ Β΄ το 1453 μ.Χ. πραγματοποιεί την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, την άλλοτε πρωτεύουσα της Οικουμένης³¹.

γ. Περίοδος 1453 μ.Χ. - 1920

Το 1514, ο Σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Σελίμ Α΄, που βασίλευε από το 1512 μέχρι το 1520 μ.Χ., νίκησε το Σάχη Ισμαήλ Α΄ της δυναστείας των Σαφαβιδών (βασιλική δυναστεία του Ιράν) στη Μάχη του Τσαλντιράν το 1514, με αποτέλεσμα να επεκτείνει τα βόρεια και ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας. Έπειτα κυριάρχησε στην Αλγερία και στην Αίγυπτο και δημιούργησε ναυτική δύναμη στην Ερυθρά Θάλασσα. Οι 16^{ος} και 17^{ος} αιώνες, θεωρήθηκαν ως οι χρυσοί αιώνες της περιόδου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,

³⁰ Roux Jean - Paul Η ιστορία των Τούρκων.

³¹ Μουρουζίδης Γιώργος. Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια. <http://www.pontos-news.gr>

ιδιαίτερα τα χρόνια που βασίλευε ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής. Στη θάλασσα, το οθωμανικό ναυτικό συγκρούστηκε με πολλές Ιερές Συμμαχίες, όπως της Ισπανίας των Αψβούργων, της Δημοκρατίας της Γένοβας, της Δημοκρατίας της Βενετίας, των Ιωαννιτών Ιπποτών, των Παπικών Κρατών, του Μεγάλου Δουκάτου της Τοσκάνης και του Δουκάτου της Σαβοΐας, για τον έλεγχο της Μεσογείου. Στην Ανατολή, οι Οθωμανοί συγκρούστηκαν αρκετές φορές με την Περσία των Σαφαβιδών εξαιτίας εδαφικών ή θρησκευτικών διαφορών (16ος έως 18ο αιώνας³²).

Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να εμφανίζει τα πρώτα σημάδια παρακμής. Καθώς άρχιζε να χάνει τα εδάφη της και παράλληλα τη δύναμή της, πολλοί Βαλκάνιοι Μουσουλμάνοι μετανάστευαν στη Μικρά Ασία, όπου η Αυτοκρατορία διατηρούσε ακόμα την αίγλη της. Στο σημείο αυτό είχαν ήδη εγκατασταθεί οι Τσερκέζοι³³, που διέφυγαν εκεί μετά τη ρωσική κατάκτηση του Καυκάσου. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξύψωσε το εθνικιστικό αίσθημα των διάφορων υποτελών λαών, με αρνητική συνέπεια στις αυξημένες εθνικές εντάσεις, που κατά καιρούς ξεσπούσαν βίαια, με ανυπολόγιστες επιπτώσεις, όπως οι σφαγές των Αρμενίων (1894-1896)³⁴.

Όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914), η Τουρκία στάθηκε στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων και νικήθηκε. Μεγάλης κλίμακας εγκλήματα διαπράχθηκαν κατά μειονοτικών ομάδων της αυτοκρατορίας, όπως των Αρμενίων, των Ελλήνων και των Ασσύριων. Στις 30 Οκτωβρίου 1918, υπογράφηκε η Συνθήκη του Μούδρου μεταξύ της Αντάντ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σηματοδοτώντας ουσιαστικά και τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οι Συμμαχικές Δυνάμεις απαίτησαν τη διάλυση του οθωμανικού κράτους με τη Συνθήκη των Σεβρών τον Αύγουστο του 1920.

δ. Περίοδος 1920 - 1983

Η Συνθήκη των Σεβρών (1920), προέβλεπε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου, αλλά θα διοικούσαν από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, ενώ θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια με δημοψήφισμα. Στην Ελλάδα,

³² Μουρουζίδης Γιώργος. Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια. <http://www.pontos-news.gr>

³³ Κιρκάσιοι, που ανήκαν στη αίρεση των μουριδών

³⁴ <http://foreignpolicy.com>

παραχωρούνταν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η ανατολική Θράκη μέχρι τη γραμμή της Τσατάλτζας κοντά στην Κωνσταντινούπολη³⁵. Η Τουρκία ήταν υποχρεωμένη να δεχτεί αυτούς τους δυσμενείς όρους, αλλιώς θα είχε ανυπολόγιστες κυρώσεις. Η ίδια όμως προέβη σε ενέργειες για να καταργήσει τη Συνθήκη των Σεβρών και υπό την ηγεσία του στρατιωτικού διοικητή Μουσταφά Κεμάλ Πασά διεξήχθη ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας (1919 – 1923).

Η Συνθήκη της Λωζάνης της 24 Ιουλίου 1923, έθεσε πλέον τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας, ενώ παράλληλα προέβλεπε μια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, σύμφωνα με την οποία 1,1 εκατομμύριο Έλληνες εγκατέλειψαν την Τουρκία με προορισμό την Ελλάδα, σε ανταλλαγή με 380.000 Μουσουλμάνων που μεταφέρθηκαν από την Ελλάδα στην Τουρκία. Στις 29 Οκτωβρίου, η Άγκυρα ανακηρύχτηκε επίσημα πρωτεύουσα του κράτους. Ο Μουσταφά Κεμάλ έγινε ο πρώτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας ο οποίος εν συνεχεία μεταμόρφωσε το παλιό οθωμανικό κράτος σε μια νέα κοσμική δημοκρατία και ως αποτέλεσμα, το 1934, το Τουρκικό Κοινοβούλιο του απένειμε το τιμητικό επώνυμο «Ατατούρκ» που σήμαινε «Πατέρας των Τούρκων»³⁶.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Τουρκία διατήρησε κατά κύριο λόγο ουδέτερη στάση. Ωστόσο στις 23 Φεβρουαρίου 1945 και όταν ο Πόλεμος οδηγούταν προς τη λήξη του αποφάσισε να σταθεί στο πλευρό των Συμμάχων. Στις 26 Ιουνίου 1945, η Τουρκία έγινε ένα από τα ιδρυτικά μέλη των Ηνωμένων Εθνών, ενώ το 1952 εντάχθηκε στο ΝΑΤΟ. Στις 20 Ιουλίου 1974 η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο και κατέλαβε το βόρειο τμήμα της σε ποσοστό 38% του εδάφους της. Ο ΟΗΕ ψήφισε και αποφάσισε την απόσυρση των τουρκικών δυνάμεων, απόφαση που η Τουρκία δεν έλαβε ποτέ υπόψιν της. Απεναντίας εγκαθίδρυσε στη Βόρεια Κύπρο το 1983 την Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου, η οποία αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία³⁷.

ε. Περίοδος 1983 - Σύγχρονη Εποχή

Η Τουρκία κατά τη μετάβασή της από το μονοκομματισμό στη πολυκομματική δημοκρατία, ήρθε αντιμέτωπη με πολλές ταραχές που

³⁵ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου

³⁶ Roux Jean - Paul Η ιστορία των Τούρκων.

³⁷ Μουρουζίδης Γιώργος. Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια
<http://www.pontos-news.gr>

συνοδεύονταν από στρατιωτικά πραξικοπήματα τα έτη 1960, 1971, 1980 και 1997. Το 1984 υπό την ηγεσία του Τούρκου πρωθυπουργού Τουργκούτ Οζάλ, το ΡΚΚ, το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν οργάνωσε μια εκστρατεία ανταρσίας κατά της τουρκικής κυβέρνησης, που στοίχισε το θάνατο μεγάλων πληθυσμών. Στις 20 Νοεμβρίου 1991 κερδίζει για έβδομη φορά τις εκλογές ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ και σχηματίζει κυβέρνηση για τα επόμενα δύο χρόνια. Ο Ντεμιρέλ ακολούθησε φιλοαμερικανική και φιλονατοϊκή πολιτική, ενώ ενίσχυσε την αγροτική οικονομία. Από το 1999 μέχρι το 2002 ,αναλαμβάνει την πρωθυπουργία για πέμπτη φορά ο Μπουλέντ Ετζεβίτ. Η κυβέρνηση Ετζεβίτ έλαβε κάποια μέτρα στην κατεύθυνση της σταθεροποίησης της τουρκικής οικονομίας και των μεταρρυθμίσεων που χρειαζόνταν, για την έναρξη ενταξιακών συνομιλιών με την Ευρωπαϊκή Ένωση³⁸.

Στις βουλευτικές εκλογές της 14^{ης} Μαρτίου του 2003 εκλέγεται πρωθυπουργός ένας πρώην δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης (1994 - 1998), ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Ο Ερντογάν, γνωστός για τις συντηρητικές του θέσεις σε θέματα που αφορούν τις σχέσεις Κράτους και Ισλαμικής θρησκείας³⁹, υιοθέτησε Νέο-Οθωμανιστικές θέσεις στην εξωτερική πολιτική, συγκρούστηκε με το Στρατό και ανέπτυξε μια οικονομική πολιτική, η οποία συνέβαλε σημαντικά στην πολιτική του επικράτηση. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, και ύστερα από 45 χρόνια μετά το πρώτο αίτημα για συμμετοχή της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκκίνησε τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις⁴⁰.

Στις 15 Ιουλίου 2016, μέρος του τουρκικού στρατού οργάνωσε πραξικόπημα με απώτερο σκοπό την ανατροπή της κυβέρνησης του Ερντογάν⁴¹. Οι πραξικοπηματίες επιδίωξαν να συλλάβουν τον πρωθυπουργό, χωρίς όμως να το επιτύχουν. Για το πραξικόπημα ο Ερντογάν, όπως και άλλοι κρατικοί αξιωματούχοι, κατηγορήσε ως υπαίτιο τον Φετουλάχ Γκιουλέν, Τούρκο ιερέα και πρώην ιμάμη, ο οποίος ίδρυσε το «κίνημα Γκιουλέν», ένα φιλελεύθεροισλαμικό διεθνές θρησκευτικό και κοινωνικό κίνημα.

³⁸ Roux Jean - Paul Η ιστορία των Τούρκων

³⁹ Οι οποίες πυροδότησαν αιματηρές διαδηλώσεις, όπως εκείνες στην Τουρκία στις 28 Μαΐου του 2013, οι οποίες ξεκίνησαν υπό την ηγεσία οικολόγων κατά την καταστροφή του πάρκου Γκεζί για την ανοικοδόμηση ενός εμπορικού κέντρου.

⁴⁰ Παντελής Γιώργος. Τα Βαλκάνια ζωτικός χώρος στα σχέδια του νεοθωμανισμού

⁴¹ <http://www.efsyn.gr/arthro/praxikopima-oligon-oron>

3. Συμπεράσματα

Οι σχέσεις Βουλγαρίας - Τουρκίας ξεκινούν με την εμφάνιση αρχικά των Πρωτοβουλγάρων και την πιθανή προέλευσή τους από τουρκογενή φύλα της κεντρικής Ασίας καθώς και κοινά στοιχεία ή και κοινή δράση, κατά την ταυτόχρονη εμφάνισή τους με τους Αβάρους στα Βαλκάνια. Ιδιαίτερες σχέσεις όμως, ανέπτυξαν από το 1396 μ.Χ. και έπειτα, ιδιαίτερα όταν το βουλγαρικό έθνος βρισκόταν υπό την εξουσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πριν ακόμα την επέλαση των Τούρκων στο χώρο των Βαλκανίων, υπήρξε σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ τους, με κύριο στόχο το Βυζάντιο και την καθιέρωσή τους στο γεωπολιτικό σκηνικό της εποχής.

Όσον αφορά την καταγωγή των Τούρκων οι πηγές είναι πιο ξεκάθαρες και ανάγουν την προέλευσή τους σε νομαδικούς λαούς. Η δυναμική τους παρουσία με συνεχή επεκτατική πολιτική στην περιοχή της Μικράς Ασίας, καθώς και η προσπάθειά τους για τη δημιουργία μίας ισχυρής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τάραξε τα διεθνή γεωπολιτικά δεδομένα ενώ σύντομα συγκρούστηκε και με τη Βουλγαρία. Μεταβαίνοντας στη σύγχρονη εποχή η αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπό διαδοχικές ήττες σε πολέμους και υποχωρήσεις στις όποιες εξαναγκάστηκε από τις Δυτικές δυνάμεις, επέφεραν μία πολιτική συγκράτηση και εσωστρέφεια.

Η Βουλγαρία, θεωρείτο ιδιαίτερα σημαντική για τους Οθωμανούς, οι οποίοι κυρίως για λόγους ασφαλείας εγκατέστησαν τούρκικα φύλα στην περιοχή, καθώς αποτελούσε πέρασμα προς τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη. Οι βουλγαροτουρκικές σχέσεις μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπήρξαν σε σημαντικό βαθμό ήπιες και ιδανικές για τον πληθυσμό των Βαλκανίων. Το σκηνικό άρχισε να αλλάζει με τη συμβολή του Διαφωτισμού, που είχε ήδη ξεκινήσει τον 18^ο αιώνα, και αφύπνισε εθνικά τους Βούλγαρους. Κατά τα νεότερα χρόνια, παρατηρείται η εξομάλυνση της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας που ακολούθησε τις εξοντωτικές συνθήκες σε βάρος της από τους συνεχείς πολέμους και ο προσανατολισμός σε μία πιο διπλωματική στάση με τις γειτονικές χώρες.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ-ΤΟΥΡΚΙΑΣ

1. Ο Ρόλος της Θρησκείας

Η κατάκτηση των Βαλκανίων από τους Οθωμανούς Τούρκους, πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια: το πρώτο, στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, με την κατάκτηση της Θράκης, της Βουλγαρίας, της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας και το δεύτερο, κατά τη διάρκεια του 15^{ου} αιώνα, με την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, της Σερβίας, της Ηπείρου, της Αλβανίας, της Βοσνίας, της Ερζεγοβίνης και μεγάλου μέρους της Κροατίας. Η κατάκτηση των Βαλκανίων από τους Οθωμανούς συνοδεύτηκε από μεγάλες κινήσεις πληθυσμών που μετέβαλαν την εθνοτική και θρησκευτική σύνθεση των κατακτημένων περιοχών. Αυτή η δημογραφική ανακατανομή, επιτεύχθηκε μέσω του αποικισμού στρατηγικών περιοχών των Βαλκανίων από τουρκόφωνους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας και της Ανατολίας. Η Οθωμανική αυτοκρατορία αποτέλεσε ένα πολύ-εθνοτικό, πολύ-φυλετικό και πολύ-θρησκευτικό σύστημα διοίκησης, οργανωμένο στη βάση των μιλλέτ⁴². Η θρησκεία φαίνεται ότι έχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτών, καθώς δημιουργήθηκαν τρία μιλλέτ, τα οποία αντιπροσώπευαν τις τρεις μη μουσουλμανικές θρησκείες της αυτοκρατορίας: των ορθόδοξων χριστιανών με αρχηγό τον Πατριάρχη της Κων/πολης, των Εβραίων και αυτό των Αρμενίων με αρχηγό τον Αρμένιο Πατριάρχη Κων/πολης. Παρατηρείται επομένως, ότι η εθνική καταγωγή παίζει επουσιώδη ρόλο και δίνει τη θέση της στη θρησκεία. Το σύστημα των μιλλέτ αποτέλεσε το βασικό πυλώνα διατήρησης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Με την κατάρρευση της Οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, ένα σημαντικό τμήμα του μουσουλμανικού πληθυσμού παρέμεινε στις πρώην κατεκτημένες χώρες. Παρά τις όποιες πληθυσμιακές μετακινήσεις και μεταναστεύσεις που κατά καιρούς πραγματοποιήθηκαν, τμήματα αυτού παραμένουν στο

⁴² στα τούρκικα: millet, μιλέτι ή μιλλέτι ή και σπανιότερα μιλλαέτι στα ελληνικά: Οθωμανικός όρος που περιγράφει ένα σύνολο ανθρώπων προσδιορισμένο με βάση τη θρησκεία τους.

σύνολο των Βαλκανικών χωρών. Οι διάφορες θέσεις και θεωρήσεις για αυτά, συχνά βρίσκονται σε αντίθετες κατευθύνσεις, αφού η Τουρκία υιοθετεί συχνά τη θέση ότι αυτά τα μουσουλμανικά τμήματα αποτελούν τουρκικές μεινότητες, ενώ οι άλλες απόψεις, βασισμένες στο θρησκευτικό προσδιορισμό, αναφέρονται σε αυτόχθονα πληθυσμιακά τμήματα τα οποία εξισλαμίστηκαν, είτε δια της βίας είτε για καθαρά βιοποριστικούς λόγους.

α. Τα Ισλαμικά Δόγματα στα Βαλκάνια

Το Ισλάμ εμφανίσθηκε και εισχώρησε στα Βαλκάνια το 15ο αιώνα, με την επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε αυτά, η οποία κράτησε μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Εντούτοις ακόμα και με το τέλος της, οι ισλαμικές συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα υφίστανται ως κληρονομιά της Αυτοκρατορίας. Στα πλαίσια του βαλκανικού εξισλαμισμού συναντάμε ορισμένες διαφορές που σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα των διάφορων βαλκανικών εθνοτήτων, τη γλώσσα και τη γεωγραφική θέση κάθε εθνικότητας.

Διαπιστώνεται, ότι οι περισσότεροι Μουσουλμάνοι Βαλκάνιοι ανήκουν στους Σούνι Μουσουλμάνους (κλάδος του Ισλάμ, που δίνει έμφαση στην σουάνα – παράδοση του προφήτη Μωάμεθ) προσκολλημένοι στην ιδιαιτερότητα του δόγματος του Χαναφισμού, ενώ άλλοι Μουσουλμάνοι όπως στην Αλβανία και στο Κόσοβο, ακολουθούν την Ισλαμική παράδοση από το Τάγμα του Μπεκτασί (αντι-ιεραρχική και αντι-δογματική, αδελφότητα που στέκει ενάντια στις υποτιθέμενες παραδοσιακές «αξίες»). Αντιθέτως, οι μουσουλμανικές μειονότητες της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, ακολουθούν την Μουσουλμανική σκέψη των Αλεβιτών (ανεξάρτητη θρησκεία που προσομοιάζει στο Ισλάμ). Αυτό δικαιολογεί και το γεγονός ότι σε περιοχές όπως η δυτική πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, το νότιο Κόσοβο, σε ορεινές περιοχές της οροσειράς της Ροδόπης, (Ελλάδα, Βουλγαρία), και στην περιοχή της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία, οι Μουσουλμάνοι ζουν μεταξύ τους ειρηνικά, αν και είναι όλοι προϊόντα εξισλαμισμού.⁴³

Στα τέλη του 19ου αιώνα και αρχές του 20ου, οι Μουσουλμάνοι των Βαλκανίων καθώς δεν επιθυμούσαν να θυμίζουν θρησκευτική εκδοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναζήτησαν ένα διαφορετικό Ισλάμ, που θα έχει πιο

⁴³ <https://www.militaire.gr/o-islamismos-ton-valkanion-kai-i-ipia-eisvoli-tis-islamikis-toyrkias-sta-valkania/>

τοπικό χαρακτήρα. Έτσι Μουσουλμάνοι διανοούμενοι και ακαδημαϊκοί, προσπαθώντας να βρουν ένα μουσουλμανικό μοντέλο προς παραδειγματισμό, επέκτειναν τους ορίζοντες της πνευματικής τους αναζήτησης μακριά από τα Βαλκάνια αντλώντας παραδείγματα από τον Αραβικό κόσμο ή τις Ινδίες.⁴⁴ Οι έρευνες τους οδήγησαν στο Σαλαφισμό (σουνιτικό κίνημα) και στις ιδέες των Τζαμαλουντίν Αλ-Αφγανί και του συνοδοιπόρου του Μουχαμμάντ Αμπντού. Παράλληλα αναζήτησαν νέα σύμβολα αντιπροσωπευτικά της επιβίωσης του Μουσουλμανικού πολιτισμού, ιδρύοντας θρησκευτικά εκπαιδευτικά κέντρα. Ωστόσο, θέλοντας να αποτελούν μέρος της πολιτικής σκηνής, εξαιτίας της μειοψηφίας τους, περιορίζονται στο να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα μη-Μουσουλμανικής γραμμής, με μόνες εξαιρέσεις την Αλβανία και τη Βοσνία όπου και αποτελούσαν την πλειοψηφία, ενώ στη Βοσνία ιδρύεται και Μουσουλμανικό πολιτικό κόμμα.⁴⁵

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, νέες πολιτικές εντάσεις άρχισαν να κάνουν έντονη την παρουσία τους στα Βαλκάνια με αποτέλεσμα ισλαμιστικές και παν-ισλαμιστικές ιδεολογίες να εμφανίζονται στην περιοχή.⁴⁶ Το 1941 ο Χίτλερ προσπάθησε να δημιουργήσει ρήγμα στις σχέσεις εθνικιστών και Μουσουλμάνων στα Βαλκάνια, επιστρατεύοντας τον Αμίν Αλ Χοσεινί το Μέγα, το Μουφτή των Ιεροσολύμων, ο οποίος κατέφθασε στη Βοσνία για να στρατολογήσει Μουσουλμάνους, ώστε να πολεμήσουν στο πλευρό της Γερμανίας. Μέλος δε της Μουσουλμανικής Μεραρχίας, ήταν και ο μετέπειτα Πρόεδρος της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, Ιλία Ιζετμπέγκοβιτς. Κύριος στόχος του Χίτλερ, ήταν η δημιουργία ανεξάρτητων Μουσουλμανικών Κρατών στην Αλβανία και τη Βοσνία και η ίδρυση Μουσουλμανικού Κράτους στα Βαλκάνια, αποτελούμενο από τους Μουσουλμάνους της περιοχής. Ωστόσο, τα σχέδια αυτά απέτυχαν, όταν η Τουρκία δεν στάθηκε στο πλευρό των Δυνάμεων του Άξονα (Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία).⁴⁷

Μεταξύ της επιβολής του κομμουνισμού και της δεκαετίας του 1990, οι Μουσουλμάνοι των Βαλκανίων βρέθηκαν αποκλεισμένοι από το πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό. Στο αντίποδα, βρισκόταν η Γιουγκοσλαβία η οποία αποτελούσε

⁴⁴ Κάππας Κώστας. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό* <http://artinews.gr>

⁴⁵ Roux Jean - Paul *Η ιστορία των Τούρκων*.

⁴⁶ Μπαμιατζής Σπύρος. *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. <https://www.militaire.gr>

⁴⁷ Roux Jean - Paul *Η ιστορία των Τούρκων*.

μόνη εξαίρεση. Συγκεκριμένα εκεί το μουσουλμανικό στοιχείο όχι μόνο δεν χάθηκε αλλά και επεκτάθηκε κάνοντας συμμαχίες με άλλα μουσουλμανικά κράτη της Ανατολής και του Κόλπου.⁴⁸

β. Ο Εξισλαμισμός των Βαλκανίων την Περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν επιδίωκε ούτε και υποχρέωνε τους κατακτημένους λαούς να αλλαξοπιστήσουν. Απεναντίας, προσέφερε φορολογικές ελαφρύνσεις σε όσους είχαν ασπαστεί το Μουσουλμανισμό και επέβαλλε ειδικούς φόρους στους αλλόθρησκους. Επιπλέον, όσοι δεν ανήκαν στη μουσουλμανική κοινότητα, είχαν λιγότερα δικαιώματα ιδιοκτησίας και απαγορεύονταν σε αυτούς υψηλές θέσεις στη διοίκηση και το στρατό.⁴⁹

Ένα σημαντικό προνόμιο των Χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία θεωρούταν το δικαίωμα που είχαν να προσφεύγουν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια για τις μεταξύ τους διαφορές. Αυτό όμως δεν αποτελούσε προνόμιο, καθώς οφειλόταν στην αντίληψη ότι δεν είναι δυνατόν ένας «άπιστος» να απολαμβάνει το προνόμιο του θρησκευτικού δικαίου της αληθινής πίστης. Η αρμοδιότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων περιοριζόταν στις αστικές υποθέσεις, ενώ τα ποινικά αδικήματα ή οι υποθέσεις στις οποίες ο ένας αντίδικος ήταν Μουσουλμάνος, ήταν αρμοδιότητα των μουσουλμανικών ιεροδικείων. Στην περίπτωση που και οι δύο διάδικοι ήταν Χριστιανοί, το μουσουλμανικό δικαστήριο απάλλαξε τον καταδικασθέντα εφόσον αυτός επέλεγε να ασπαστεί τη μουσουλμανική θρησκεία. Γενικά, για τα ίδια αδικήματα προβλέπονταν ελαφρότερες ποινές για τους Μουσουλμάνους απ' ό,τι για τους Χριστιανούς, που θεσμικά δεν ήταν με κανένα τρόπο ίσοι με τους Μουσουλμάνους.⁵⁰

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για το εμπόριο, τις συντεχνίες και τη συνέχιση της καλλιέργειας της γης. Αυτό δεν αποκλείει ωστόσο, τον εισπρακτικό χαρακτήρα του κράτους ειδικά σε ό,τι αφορά στη φορολόγηση των μη Μουσουλμάνων εμπόρων, που πλήρωναν περισσότερους φόρους και υφίσταντο κάθε είδους αυθαιρεσία από τις αρχές. Παράλληλα, η οθωμανική

⁴⁸ Μπαμιατζής Σπύρος. *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. <https://www.militaire.gr>

⁴⁹ Μπαμιατζής Σπύρος. *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. <https://www.militaire.gr>

⁵⁰ Τούντα Φεργάδη Αρετή. *Μειονότητες στα Βαλκάνια*

διοίκηση ευνοούσε την εγκατάσταση ξένων εμπόρων στην Αυτοκρατορία. Από τις αρχές του 16ου αιώνα, οι Ευρωπαίοι έμποροι απέκτησαν ειδικά προνόμια μέσω των δρομολογήσεων, ενώ αργότερα στο εμπόριο της Ανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων θα πρωταγωνιστήσουν οι Έλληνες Χριστιανοί. Τα υποτελή κράτη όμως αρκετές φορές υφίσταντο πολιτική αφαίμαξης και καταλήστευσης των προϊόντων τους, όπως συνέβη στις ρουμανικές χώρες, που ήταν υποχρεωμένες να παρέχουν, είτε δωρεάν είτε σε προνομιακές τιμές, δημητριακά, μέλι, δέρματα, καθώς και άλλα προϊόντα στο οθωμανικό κράτος, γεγονός που αύξησε την εκμετάλλευση και εξαθλίωση των Ρουμάνων χωρικών.⁵¹

Κάποιοι ερευνητές προβάλλουν τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στα Βαλκάνια το 14ο αιώνα, ως αποφασιστικές για την επιτυχία των Οθωμανών, υποστηρίζοντας ότι οι εξαθλιωμένες αγροτικές μάζες δεν είχαν ισχυρό κίνητρο να αντισταθούν απέναντι στην κατάκτηση και ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι Τούρκοι εμφανίζονταν στα μάτια τους ως απελευθερωτές. Επισημαίνεται, πως η θέση του Χριστιανού χωρικού στα τουρκοκρατούμενα Βαλκάνια ήταν γενικά καλύτερη από αυτή του χωρικού στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, όπου επικρατούσε το καθεστώς της δουλοπαροικίας.⁵² Αντίθετα, οι αθρόοι εξισλαμισμοί μάλλον καταδεικνύουν το τραγικό αδιέξοδο των χριστιανικών πληθυσμών, που βρέθηκαν μεταξύ της σφύρας των Χριστιανών γαιοκτημόνων και του άκμονος των Οθωμανών κατακτητών.⁵³

Οι φορολογικές υποχρεώσεις των υποδούλων είναι αδύνατον να δοθούν λεπτομερειακά και σε όλες τις παραλλαγές τους, τοπικές και χρονικές. Ωστόσο, όλοι οι υπήκοοι του κράτους πλήρωναν τη δεκάτη. Οι μη Μουσουλμάνοι, που θεωρούνταν υπόσπονδοι, πλήρωναν επίσης το λεγόμενο κεφαλικό φόρο. Το χαράτσι, ο έγγειος φόρος επί της γης και επί της προσόδου, σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε ως συνώνυμο του κεφαλικού φόρου⁵⁴. Αυτή η πρακτική στηρίζεται στην αντίληψη που προέρχεται από τον ισλαμικό νόμο πως στο ισλαμικό κράτος δικαίωμα ζωής έχουν μόνον οι Μουσουλμάνοι και πως οι μη Μουσουλμάνοι υπάρχουν χάρη στην ευσπλαχνία των κατακτητών, που θα

⁵¹<http://www.pontos-news.gr>

⁵²Αγγελίδης Γρηγόρης. *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική: Η περίπτωση των Βαλκανίων*
<http://www.powerpolitics.eu>

⁵³Μπαμιατζής Σπύρος. *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. <https://www.militaire.gr>

⁵⁴Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού <http://blacksea.ehw.gr>

μπορούσαν να τους είχαν θανατώσει, αλλά τους επιτρέπουν να ζουν υπό την προστασία τους. Με βάση την οθωμανική αντίληψη, η γη ανήκε εξ ολοκλήρου στο σουλτάνο, ο οποίος την παραχωρούσε στους διάφορους στρατιωτικούς αξιωματούχους ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες τους. Σε ό,τι αφορά στους Χριστιανούς ιδιοκτήτες γης, όσοι υποτάχθηκαν «οικειοθελώς», πολεμώντας στο πλευρό των Τούρκων, μπόρεσαν να διατηρήσουν μικρό έστω κομμάτι της αρχικής τους περιουσίας, όμως αυτοί κηρύσσονταν εύκολα έκπτωτοι, και γι' αυτό με τον καιρό ο αριθμός τους ελαττώθηκε.⁵⁵ Το 1431, για παράδειγμα, το 18% του συνόλου των σπαχήδων στην Αλβανία ήταν Χριστιανοί. Πολλοί από αυτούς θα συνταχθούν αργότερα με τον Σκεντέρμπεη και θα πολεμήσουν τους Τούρκους. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο Μωάμεθ Β΄ κατήργησε το θεσμό των Χριστιανών σπαχήδων. Όσο για τους Αλβανούς, οι περισσότεροι θα αναγκαστούν τελικά να ασπαστούν το Μουσουλμανισμό.⁵⁶

Συμπερασματικά, λοιπόν, ακόμη και τη «χρυσή» εποχή της Αυτοκρατορίας, υπήρχαν στο οικονομικό πεδίο σαφείς διακρίσεις σε βάρος των μη Μουσουλμάνων υπηκόων, που σήκωναν το βάρος της παραγωγής αγαθών και της καταβολής των φόρων. Οι όποιες εξαιρέσεις ευνοϊκής μεταχείρισης αφορούσαν, για ένα διάστημα τουλάχιστον, είτε στους ευγενείς που επέλεγαν την υποταγή και τη συνεργασία, είτε σε περιορισμένο αριθμό κοινοτήτων, για εξαιρετικούς λόγους. Το δε τιμαριωτικό σύστημα (τιμάριο: ένα κτήμα γης, που παραχωρούσε ο Οθωμανός σουλτάνος σε κάποιον υπήκοό του, ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του), αφενός στηριζόταν στην εκμετάλλευση της εργασίας και γενικά της οικονομικής δραστηριότητας των υποδούλων, και αφετέρου καθιστούσε επιβεβλημένη τη συνέχιση του πολέμου και των κατακτήσεων.⁵⁷

Στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη οι θρησκευτικές μεταστροφές στην περιοχή ήταν ταχύτερες και μαζικές ήδη από τον 16ο αιώνα, καθώς αυτές οι περιοχές βρίσκονταν στα όρια της Ανατολικής και Δυτικής Αυτοκρατορίας, διευκολύνοντας την επικράτηση του Ισλάμ, γεγονός που αποδεικνύει ότι πρόκειται για ενδογενή διεργασία.⁵⁸ Όσον αφορά την Αλβανία, η πλειοψηφία των κατοίκων της είχαν

⁵⁵ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου*

⁵⁶ *Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού* <http://blacksea.ehw.gr>

⁵⁷ Μουστάκας Κωνσταντίνος. *Ιστορία των Μεσαιωνικών Βαλκανίων*

⁵⁸ Τούντα Φεργάδη Αρετή. *Μειονότητες στα Βαλκάνια*

ασπαστεί το Μουσουλμανισμό λόγω της μεγάλης επιρροής των Μπεκτασήδων.⁵⁹ Σε αρκετές πόλεις του Κοσσοβού, οι Αλβανοί κάτοικοι δήλωναν δημόσια ότι ήταν Μουσουλμάνοι, αλλά μυστικά ασκούσαν τα χριστιανικά τους καθήκοντα. Μ' αυτόν τον τρόπο κατάφερναν να έχουν στην κατοχή τους περιουσία την οποία μπορούσαν να κληρονομήσουν στους απογόνους τους.

Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, παρόμοια με τις Ρουμανία και Σερβία, οι Ορθόδοξες Χριστιανικές Εκκλησίες (1557) αναγνωρίστηκαν από το Σουλτάνο ως αυτόνομες. Το 1660, το Βελιγράδι μετρούσε περίπου 17.000 μουσουλμανικές οικογένειες. Μια σειρά από γεγονότα, όπως οι βίαιες επιδρομές από τους ορθόδοξους Σέρβους ενάντια των Μουσουλμάνων, ο υποχρεωτικός προσηλυτισμός όσων επέζησαν (1709), οι ξεσηκωμοί των Σέρβων (1804, 1815) και των Ελλήνων (1821) κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οδήγησαν πολλούς Μουσουλμάνους να εγκαταλείψουν τα Βαλκάνια.⁶⁰

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα, υπάρχουν αναφορές για την ύπαρξη βίαιου εξισλαμισμού από την τουρκική πλευρά. Ο βίαιος εξισλαμισμός των αλλόθρησκων δεν ήταν επιβεβλημένος από τον ιερό νόμο, και η θρησκεία τους γινόταν ανεκτή. Στην πράξη, όμως, η απουσία συστηματικά οργανωμένων εξισλαμισμών από την πλευρά του τουρκικού κράτους ισοσκελιζόταν εν μέρει από τους οιονεί οικειοθελείς εξισλαμισμούς, που οφείλονταν στο υποδεέστερο καθεστώς στο οποίο ζούσε ο ραγιάς στο πλαίσιο του οθωμανικού κράτους. Κατά τη διάρκεια των κατακτήσεων και ιδίως ύστερα από την κατάληψη μιας πόλης ή μιας ευρύτερης περιοχής, πολλοί κάτοικοι ασπάζονταν το Μουσουλμανισμό προκειμένου να αποφύγουν τα χειρότερα. Βιοτέχνες και επαγγελματίες στις πόλεις αλλαξοπίστησαν προκειμένου να συνεχίσουν να ασκούν τη δραστηριότητά τους χωρίς να υφίστανται τη φορολογία, τις διακρίσεις και κυρίως την αυθαιρεσία των αρχών⁶¹.

Στο ιδεολογικό και ψυχολογικό επίπεδο, οι διαδοχικές επιτυχίες των Τούρκων ήταν επόμενο να κλονίσουν την πίστη των απλών ανθρώπων, που συχνά έχουν την τάση να προσαρμόζονται προς τις πεποιθήσεις της κυρίαρχης τάξης, στο πλαίσιο μιας ατομικής ή οικογενειακής στρατηγικής επιβίωσης. Σε ό,τι

⁵⁹ Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού <http://blacksea.ehw.gr>

⁶⁰ Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού <http://blacksea.ehw.gr>

⁶¹ Χατζηναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

αφορά στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, η επιθυμία για διατήρηση της οικονομικής και κοινωνικής τους ισχύος οδήγησε πολλά μέλη των τάξεων αυτών στο να ασπαστούν τη μουσουλμανική θρησκεία. Συστηματική από την πλευρά του οθωμανικού κράτους ήταν και η προσπάθεια να υπάρχει, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό χωριών, τουλάχιστον μία μουσουλμανική οικογένεια⁶². Η μουσουλμανική παρουσία, έστω μειοψηφική, συντελούσε στον έλεγχο της κοινότητας, και ταυτόχρονα λειτουργούσε ως παράδειγμα συμμετοχής στην κυρίαρχη πολιτικοθρησκευτική ομάδα⁶³.

Σπουδαίο ρόλο στον προσηλυτισμό αλλόθρησκων διαδραμάτισαν τα μέλη της αίρεσης των Μουσουλμάνων δερβίσηδων και ιδιαίτερα των Μπεκτασιδών, οι οποίοι εφάρμοζαν και δίδασκαν ένα είδος θρησκευτικού συγκριτισμού με πολλά στοιχεία παρμένα από το Χριστιανισμό, πράγμα που έκανε να φαίνεται πιο «ανώδυνη» η υιοθέτηση του Μουσουλμανισμού, κυρίως για τους Χριστιανούς. Γενικότερα, ο Μπεκτασισμός γνώρισε μεγάλη διάδοση στην Αλβανία, γεγονός που εξηγεί εν μέρει τη μεγάλη επιτυχία του Μουσουλμανισμού στη χώρα αυτή. Επίσης, σημαντική είναι η υπερβολική αύξηση του κεφαλικού φόρου στην Αλβανία, που επίσης ερμηνεύει τη μεγάλη αύξηση των εξισλαμισμών στην περιοχή⁶⁴.

Ωστόσο, αδιευκρίνιστες παραμένουν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εξισλαμίστηκαν μαζικά οι Πομάκοι που κατοικούν στην ορεινή Ροδόπη - τόσο στην ελληνική, όσο και στη βουλγαρική πλευρά των συνόρων. Οι Πομάκοι, σύμφωνα με την πιο πειστική ερμηνεία, κατάγονται από ένα αρχαίο θρακικό φύλο που είχε μείνει απομονωμένο στην ορεινή αυτή περιοχή και μετά την κάθοδο των σλαβικών φύλων στην περιοχή, υιοθέτησε μια σλαβική γλώσσα που προσομοιάζει περισσότερο προς τη βουλγαρική⁶⁵. Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, ο εξισλαμισμός τους οφείλεται σε στρατιωτικές επιχειρήσεις που οργανώθηκαν εναντίον τους σε δύο φάσεις, το 16ο και το 17ο αιώνα⁶⁶.

Μετά την κατάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και μέχρι τη σήμερον εποχή, η δυναμική των εξισλαμιστικών πολιτικών έχει αποδυναμωθεί. Η

⁶² Κάππας Κώστας. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό* <http://artinews.gr>

⁶³ Χατζηναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

⁶⁴ Χατζηναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

⁶⁵ Mazower Mark. *Τα Βαλκάνια*

⁶⁶ Χατζηναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

έλλειψη πολιτικής επιρροής στις περιοχές που ανεξαρτητοποιήθηκαν από το Τουρκικό κράτος σταμάτησε την επέκταση του Ισλάμ. Πλέον, περιορίζεται σε πρακτικές πολιτιστικής δράσης υπέρ των μειονοτήτων, όπως θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα. Για τις επιμέρους χώρες, οι κυβερνήσεις αλλά και οι τοπικές κοινωνίες έθεσαν στο περιθώριο τους ισλαμικούς πληθυσμούς, ενώ συχνά παρουσιάζονται φαινόμενα εκτεταμένων διακρίσεων σε βάρος τους.

Στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το πανισλαμικό ρεύμα αντιμετωπίζεται εκείνη την περίοδο από την κυβέρνηση με σκληρή καταπίεση. Καταδικάζει την αδράνεια των ισλαμικών ιδρυμάτων και ανταγωνίζεται το σερβικό εθνικισμό που αφυπνίζεται στα ορθόδοξα μοναστήρια. Έπειτα ο Μεγάλος Μουφτής Μουσταφά Τσερίκ επιδιώκει να επιβάλλει το Ισλάμ σε όλη την επικράτεια. Ωστόσο τα σχέδια του αποτρέπονται εξαιτίας του πολέμου το 1992 - 1995 και του διαμοιρασμού της Βοσνίας.⁶⁷ Στην Αλβανία, κατά το 1967 το καθεστώς του Ενβέρ Χότζα απαγορεύει τις θρησκευτικές πρακτικές των δογμάτων και επιβάλλει στους λειτουργούς του να εργαστούν ως απλοί πολίτες. Σήμερα οι Μουσουλμάνοι είναι πλειοψηφία στη χώρα, αλλά στο βορρά και στο νότο επικρατούν πλειοψηφικά οι Χριστιανοί.⁶⁸ Για τα δεδομένα της Ελλάδας, η Δυτική Θράκη παραμένει ελληνική σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης και οι Μουσουλμάνοι της περιοχής τίθενται στο περιθώριο, με συνέπεια να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και διακρίσεις στην καθημερινότητά τους τόσο στην ιδιωτική ιδιοκτησία όσο και στο στρατό.⁶⁹

γ. Η Ορθοδοξία στα Βαλκάνια και η Συνύπαρξη με το Ισλάμ

Είναι γνωστό ότι η Ορθοδοξία ήταν και παραμένει ο ισχυρότερος συνδετικός κρίκος μεταξύ των βαλκανικών λαών. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά καιρούς επέδρασε καταλυτικά σε φυλετικές, πολιτιστικές, εθνικιστικές και κάθε είδους διαφορές στο χώρο των Βαλκανίων, αλλά και άμβλυσε τις διενέξεις συμβάλλοντας στη διαμόρφωση κοινού Διαβαλκανικού μετώπου κατά των Τούρκων κατακτητών. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτελούσε ενωτικό παράγοντα των διαφορών που προέκυπταν.

Η Ορθοδοξία στα Βαλκάνια θεωρείται κυρίαρχη πνευματική αλλά και πληθυσμιακή δύναμη, καθώς καλύπτει το μεγαλύτερο ποσοστό στις βαλκανικές

⁶⁷ Κάππας Κώστας. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό* <http://artinews.gr>

⁶⁸ Mazower Mark. *Τα Βαλκάνια*

⁶⁹ Μουρουζίδης Γιώργος. *Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια*. <http://www.pontos-news.gr>

χώρες. Ωστόσο, ο εθνικισμός που οδηγούσε στη διχόνοια, και τα πενιχρά οικονομικά των τοπικών εκκλησιών δυσχέραιναν το έργο της. Επιπρόσθετο εμπόδιο αποτελούσε η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, καθώς βρισκόταν απέναντί της και όχι αρωγός ή συμπαραστάτης. Τέλος, το Ισλάμ επέδρασε αρνητικά στο όραμά της, αφού για το Μουσουλμανισμό δεν ήταν παρά τροχοπέδη στα επιτακτικά του σχέδια.⁷⁰

Ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός αποτελεί την επικρατούσα θρησκεία της Ελλάδας, με ποσοστό 90% επί του πληθυσμού της χώρας. Η Ορθοδοξία, αποτελεί το κυρίαρχο δόγμα στη Σερβία με ποσοστό 85,1% επί του πληθυσμού, στη Ρουμανία με ποσοστό 81%, στο Μαυροβούνιο με ποσοστό 72,1%, στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας με ποσοστό 64,8%, ενώ στη Βουλγαρία οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί αγγίζουν το 60%. Τον Καθολικισμό ασπάζεται σε ποσοστό 87,8% η Κροατία και σε ποσοστό 57,8% η Σλοβενία. Αντίστοιχα, το Ισλάμ είναι η κυρίαρχουσα θρησκεία στην Τουρκία σε ποσοστό 99%, στο Κόσοβο σε ποσοστό 97%, στην Αλβανία σε ποσοστό 70% και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη σε ποσοστό 49%.

Παρόλο που τα κράτη της Βαλκανικής χερσονήσου ξεκίνησαν να ανεξαρτητοποιούνται το 19ο αιώνα, οι Βαλκανικοί λαοί, χρησιμοποιώντας ως εφαλτήριο τη θρησκεία τους, επιδίωξαν σε μεγάλο βαθμό να μην εξισλαμιστούν από τους Οθωμανούς, οι οποίοι μέχρι και τη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα κατείχαν το σύνολο σχεδόν της Χερσονήσου του Αίμου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι αυτά των Ελλήνων και των Σέρβων, οι οποίοι διατήρησαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα, το οποίο έγινε η σημαία τους κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων που διεξήγαγαν. Στην αντίπερα όχθη, βρέθηκαν οι λαοί που κατοικούσαν στη σημερινή Αλβανία και Βοσνία-Ερζεγοβίνη, οι οποίοι εξισλαμίστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Η Κροατία και η Σλοβενία, αλλάζοντας χέρια μεταξύ των Αψβούργων βασιλέων, διατήρησαν και ενίσχυσαν το καθολικό τους δόγμα. Εκτός των θρησκευτικών διαιρέσεων εντός των βαλκανικών λαών και της δυσκολίας στην επιβίωση που ως αλλόθρησκοί βίωναν, κυρίως κάτω από τον τουρκικό ζυγό, η θρησκεία αποτέλεσε το πεδίο

⁷⁰ Αγγελίδης Γρηγόρης. *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική: Η περίπτωση των Βαλκανίων* <https://powerpolitics.eu>

παρέμβασης στα οθωμανικά πράγματα των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, και οδήγησε σε πολεμικές διαμάχες.

Πράγματι, η θρησκεία αποτελούσε συχνά πρόσχημα για την έναρξη πολεμικών συγκρούσεων, παρόλο που ο πραγματικός λόγος κάθε διένεξης κρυβόταν πίσω από πολιτικά συμφέροντα της εκάστοτε χώρας. Προφανή παραδείγματα θεωρούνται οι διαμάχες της Ρωσίας με την Τουρκία, οι οποίες λάμβαναν χώρα με πρόφαση της πρώτης για προστασία των θρησκευτικών μειονοτήτων. Η ρωσοτουρκική πολεμική σύγκρουση την περίοδο 1768 - 1774 επηρέασε τους υπόδουλους Χριστιανικούς πληθυσμούς στους Οθωμανούς, καθώς Έλληνες και Σέρβοι βρήκαν στο πρόσωπο του Τσάρου το σωτήρα και λυτρωτή που αναζητούσαν, προσβλέποντας στη βοήθειά του. Μέχρι και το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 20ου αιώνα, σταδιακά όλα τα κράτη της Βαλκανικής χερσονήσου είχαν δημιουργήσει ανεξάρτητους εθνικούς οίκους. Όραμά τους ήταν η ένταξη στα εθνικά τους σύνορα των υπόδουλων πληθυσμών από τον Οθωμανικό ζυγό. Προς επίτευξη αυτού του στόχου, εκτός από τη σκληρή στρατιωτική δύναμη, χρησιμοποίησαν τη θρησκευτική τους επιρροή σε αυτές τις περιοχές.

Στην αντίπερα πλευρά, η Τουρκία έχει αναπτύξει τη δική της θρησκευτική εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια μέσω της Γραμματείας Θρησκευτικών Υποθέσεων. Πρόκειται για έναν οργανισμό προπαγάνδας της Τουρκίας ο οποίος ιδρύθηκε με σκοπό να δημιουργήσει στενές σχέσεις με άλλα Ισλαμικά θρησκευτικά κέντρα στην περιοχή και να παρέχει υλική βοήθεια, όπως για παράδειγμα να πληρώνει τα έξοδα των φοιτητών, που επισκέπτονται τα Τουρκικά Πανεπιστήμια. Μια άλλη προσπάθεια της Τουρκίας να εμφανιστεί ως η ηγέτιδα του Ισλαμικού κόσμου στα Βαλκάνια, ήταν η ίδρυση το 1995 της Ισλαμικής Ευρωασιατικής Συνέλευσης, μια προσπάθεια η οποία έφερε σε επαφή τα Ισλαμικά θρησκευτικά ιδρύματα και οργανισμούς της Τουρκίας των Βαλκανίων, του Καυκάσου, και της Κεντρικής Ασίας. Οι οικονομικές δραστηριότητες της Τουρκίας όμως δεν επεκτείνονται μόνο στους Μουσουλμάνους των Βαλκανίων αλλά και στους Χριστιανούς. Συγκεκριμένα, το 2009 ο Πρόεδρος της Τουρκίας Αμντουλάχ Γκιουλ θεώρησε σκόπιμο να επισκεφθεί τη Σερβία με απώτερο στόχο να υπογράψει συμφωνίες για την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων.

Στη σημερινή εποχή, διαπιστώνουμε ότι επί πρωθυπουργίας του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην Τουρκία, προετοιμάστηκε από τον ίδιο μία προσπάθεια εξισλαμισμού της χώρας με κύριο αποδέκτη το εκπαιδευτικό της σύστημα. Παρατηρούμε λοιπόν τον Ερντογάν, να κλείνει τα δημόσια σχολεία και στη θέση τους να ιδρύει θρησκευτικά, η λειτουργία των οποίων θα βασίζεται σε ένα σύστημα αξιών βασισμένο στον Ισλαμισμό, έτσι όπως ορίζεται από το Τουρκικό Υπουργείο Παιδείας. Διαπιστώνουμε εν τέλει πως η θρησκεία χρησιμοποιείται από την πολιτική ως δούρειος ίππος προκειμένου να εξυπηρετηθούν σχέδια επεκτατισμού-μεγαλοϊδεατισμού, όπως για παράδειγμα το σχέδιο της Μεγάλης Βουλγαρίας ή Μεγάλης Αλβανίας. Ωστόσο, για τα εύθραυστα κράτη της Χερσονήσου του Αίμου αυτή η σχέση αλληλεξάρτησης τα δένει εγγύτερα στο παρελθόν, παρά τους ανοίγει την πόρτα για το μέλλον.

2. Ο Ρόλος των Μειονοτήτων

Κατά το διάστημα της Τουρκοκρατίας επισυμβαίνουν οι πολυαριθμότερες εθνολογικές εκφάνσεις, διότι η επιβολή του Μωαμεθανισμού παραλλάσσει και το εθνικό χαρακτήρα μεγάλου μέρους των Βαλκανίων. Είναι δε διαπιστωμένο παροιμιακά, ότι ο Χριστιανός που ασπάζεται τη θρησκεία των κατακτητών, εκτουρκίζεται εμφορούμενος από το φανατισμό, ώστε καταντά πιο Τούρκος και από τον Τούρκο. Δεύτερο αίτιο μετατροπής και επαύξησης της εθνολογικής σύνθεσης στη Βαλκανική είναι η πολιτική, την οποία εφάρμοζαν οι Οθωμανοί διοικητές επαρχιών, ιδίως των παραδουνάβιων, οι οποίοι με το αζημίωτο προσέφεραν άσυλο σε μικρές ή μεγαλύτερες πληθυσμιακές ενότητες. Καθίσταται σαφές πλέον ότι η διαποίκιση με πληθυσμούς εξωβαλκανικούς διατηρείται επί αιώνες.⁷¹

Είναι γνωστό ότι την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Υψηλή Πύλη δεν αναγνώριζε την ύπαρξη εθνικών ομάδων, παρά μόνο θρησκευτικών ομάδων, οι οποίες βρίσκονταν υπό την προστασία του Σουλτάνου και διέθεταν δομές αυτοδιοίκησης στο πλαίσιο κάθε μιλλετιού. Η θρησκευτική αγκύρωση των κοινοτήτων εξηγεί τον εθνικό ρόλο των ορθόδοξων εκκλησιών. Ωστόσο, η εθνοκεντρική παρέκκλιση των ορθόδοξων εκκλησιών καταδικάστηκε ως

⁷¹ Μπαμιατζής Σπύρος. *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. 10/06/2018 <https://www.militaire.gr>

εθνοφυλετική αίρεση από την ορθόδοξη θεολογία στη δεύτερη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης το 1872. Για πολλούς αιώνες, οι πληθυσμοί των Βαλκανίων έζησαν σε ετερόκλητες κοινωνίες και η ταυτότητα κάθε ανθρώπου προσδιοριζόταν από ένα φάσμα ποικίλων παραμέτρων. Η θρησκευτική πίστη ήταν παντού ένα σημαντικό κριτήριο, καθώς, επίσης, και η κοινωνική ή η επαγγελματική θέση. Οι γλώσσες που χρησιμοποιούνταν ήταν πολλές: τα αραβικά για τους Μουσουλμάνους, τα ελληνικά ή τα σλάβικα για τους Ορθόδοξους, τα τουρκικά ως γλώσσα της διοίκησης, και τέλος, η μητρική γλώσσα, που συχνά διέφερε από τη μια πόλη στην άλλη. Σε αυτή την πολυγλωσσία επιτέθηκαν ευθέως οι σύγχρονοι εθνικισμοί, οι οποίοι κωδικοποίησαν και επέβαλαν τη χρήση γλωσσών που έγιναν εθνικές.⁷²

Η εμφάνιση των εθνικών μειονοτήτων είναι άμεση συνέπεια της ανάδυσης των εθνών-κρατών: όταν η πολιτική νομιμοποίηση του κράτους δεν θεμελιώνεται σε εθνικά κριτήρια, η έννοια της «εθνικής μειονότητας» δεν έχει νόημα.⁷³ Επιπλέον, τα σύνορα των κρατών δεν είναι δυνατό να περικλείουν όλους τους πληθυσμούς των σε μεγάλο βαθμό εξιδανικευμένων νέων εθνών, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται μειονότητες και στις δύο πλευρές των συνόρων.

α. Οι μουσουλμανικές μειονότητες στη Βουλγαρία

(1) Η περίοδος έως το 1878

Σύμφωνα με απόψεις των ιστορικών για τα πληθυσμιακά δεδομένα της Βαλκανικής Χερσονήσου κατά την τουρκική κατάκτηση, η δημογραφική συρρίκνωση προκλήθηκε μάλλον από τη χρόνια πολιτική αστάθεια που ξεκίνησε από το 14ο αιώνα και τις τουρκικές επιδρομές και κατακτήσεις, οι οποίες συνέβαλαν στην εγκατάλειψη της υπαίθρου. Αστάθεια εμφανώς προκάλεσαν και οι Βυζαντινοί με τους εμφύλιους πολέμους, οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι, που ζητούσαν να υποκαταστήσουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, οι αλβανικές φυλές με τις καταστροφικές επιδρομές τους, και γενικά ο αλληλοσπαραγμός μεταξύ των βαλκανικών κρατών, ειδικά το 14ο αιώνα. Η

⁷² Poulton Hugh. *The Balkans: Minorities and States in Conflict*.

⁷³ Τούντα Φεργάδη Αρετή. *Μειονότητες στα Βαλκάνια*

τουρκική κατάκτηση ωστόσο, ενώ αποκατέστησε την τάξη διά πυρός και σιδήρου, κάθε άλλο παρά συνέβαλε στην πληθυσμιακή αύξηση των Βαλκανίων.⁷⁴

Σε πολλές περιπτώσεις, την τουρκική κατάκτηση ακολούθησε η μαζική εξόντωση του πληθυσμού των πόλεων που οι Τούρκοι κυριεύαν εξ εφόδου, με πιο γνωστό παράδειγμα τις σφαγές που ακολούθησαν μετά την Άλωση (1453). Μαζικό χαρακτήρα είχε επίσης η εξόντωση της αριστοκρατίας των κατακτημένων βαλκανικών κρατών. Στο Τίρνοβο της Βουλγαρίας η σφαγή των Βούλγαρων ευγενών (1393) θεωρήθηκε ως παραχώρηση, καθώς αρχική πρόθεση των Τούρκων ήταν η εξόντωση όλων των κατοίκων, επειδή είχαν προβάλλει αντίσταση. Φυσικά, ούτε η μία ούτε η άλλη περίπτωση ήταν δυνατόν να έχουν γενικευμένη και απόλυτη εφαρμογή.⁷⁵

Άλλο μέτρο που εφάρμοσαν οι Τούρκοι ήταν αυτό των μαζικών εκτοπίσεων. Η μέθοδος αυτή, αφορούσε κυρίως στη μεταφορά χριστιανικών πληθυσμών από την Ευρώπη στη Μικρά Ασία σε περιοχές που είχαν ερημώσει. Παράλληλα, επιχειρήθηκε ο εποικισμός της Βαλκανικής με νομαδικούς -κυρίως μουσουλμανικούς- πληθυσμούς, τους Γιουρούκους και τους Τατάρους, αλλά και Τούρκους της Μικράς Ασίας. Τέτοιες εγκαταστάσεις Μουσουλμάνων έχουμε στη Βουλγαρία, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Το Τατάρ Παζαρτζίκ⁷⁶ της Βουλγαρίας, οφείλει το όνομά του ακριβώς σ' αυτή την εποικιστική πολιτική. Οι μουσουλμανικοί αυτοί πληθυσμοί απετέλεσαν σημαντικό στήριγμα της οθωμανικής εξουσίας στην περιοχή, η δε ροπή τους προς τη ληστεία και οι βιαιοπραγίες σε βάρος των Χριστιανών, συναντούσαν συχνά την ανοχή των αρχών.

Αντίθετα, στις πόλεις, η παρουσία των Τούρκων ήταν ισχυρή και υπήρξε γενικώς φροντίδα ώστε αυτές να έχουν όψη μουσουλμανική. Στις πόλεις ζούσαν οι σπαχήδες-τιμαριούχοι καθώς και άλλοι αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους, όπως και ένας ολοένα αυξανόμενος μουσουλμανικός αστικός πληθυσμός. Δεν κατορθώθηκε, ωστόσο, να εκτουρκιστούν ολοκληρωτικά οι βαλκανικές πόλεις. Ένας λόγος ήταν η διείσδυση ντόπιων αγροτών στις πόλεις αμέσως μετά την κατάληψή τους, ενώ ένας δεύτερος, ήταν η ανάγκη για βιοτεχνική δραστηριότητα, που κυρίως ασκούσαν οι Χριστιανοί, καθώς οι Τούρκοι

⁷⁴ Χατζηαναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

⁷⁵ Χατζηαναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

⁷⁶ Παζάρι των Τατάρων

ειδικεύονταν βασικά στην επεξεργασία δερμάτων. Αργότερα, μεγάλος αριθμός βιοτεχνών και επαγγελματιών αναγκάστηκε να εξισλαμιστεί, όπως προκύπτει από τους αριθμούς των «νεομουσουλμάνων» στις πόλεις.⁷⁷

Τη μείωση του χριστιανικού πληθυσμού των Βαλκανίων προκάλεσε και η μαζική φυγή προς περιοχές κατεχόμενες από χριστιανικές δυνάμεις. Έτσι, οι Έλληνες μετακινήθηκαν προς τις βενετοκρατούμενες περιοχές και την ιταλική χερσόνησο, οι Σέρβοι προς τις περιοχές που κατείχαν οι Ούγγροι, οι Κροάτες προς την περιοχή του Δραύου και οι Βούλγαροι προς τη Βλαχία. Αναφέρεται, πως τον 16ο αι. οι Σέρβοι αποτελούσαν το μισό πληθυσμό της Ουγγαρίας. Επίσης, εξαιτίας της γενικότερης ανασφάλειας, σημειώθηκε μετακίνηση πληθυσμών από τα πεδινά και παράλια μέρη προς τα ορεινά.

Ο 14ος αιώνας, την περίοδο δηλαδή που η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να εξαπλώνεται από την Ευρώπη στα Βαλκάνια, ήταν μια εποχή που ο τουρκικός μουσουλμανικός πληθυσμός άρχισε να εγκαθίσταται στα διάφορα βαλκανικά κράτη. Η τουρκική κυριαρχία που άρχισε σε αυτή την περιοχή από τις αρχές του αιώνα, είχε συμβάλει πολύ σημαντικά στην ιστορία των Βαλκανίων τόσο πολιτικά όσο και κοινωνικά. Κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι κυρίαρχοι Τούρκοι αποτέλεσαν το σπουδαιότερο στοιχείο στην πολιτιστική ζωή των Βαλκανίων και έγιναν στόχοι στα κινήματα της ανεξαρτησίας των χριστιανικών κοινοτήτων που ξεκίνησαν κυρίως λόγω της επιρροής της Γαλλικής Επανάστασης το 18ο αιώνα. Μια σειρά γεγονότων στο πέρασμα των χρόνων, όπως η σερβική εξέγερση το 1808, η Ελληνική Επανάσταση τα επόμενα χρόνια, η ανεξαρτησία Σερβίας και Ρουμανίας στη δεκαετία του 1870, της Βουλγαρίας στις αρχές του 20ου αιώνα και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, οδηγούσαν συνεχώς τους Τούρκους σε μεταναστεύσεις.⁷⁸

Σε ευρύτερο πλαίσιο, μετά το τέλος της αυτοκρατορικής περιόδου, οι παλιές κοινωνικές δομές κληρονόμησαν διάφορες εθνοτικές ομάδες στα νέα εθνικά κράτη των Βαλκανίων. Κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα οι προσπάθειες των βαλκανικών εθνικών κρατών να δημιουργήσουν μια ομοιογενή πληθυσμιακή δομή είχε τοποθετήσει τις διάφορες εθνοτικές ομάδες και κυρίως τις τουρκικές

⁷⁷ Χατζηναστασίου Τάσος. *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια* <http://ardin-rixi.gr>

⁷⁸ Roux Jean - Paul *Η ιστορία των Τούρκων*

μειονότητες, στο επίκεντρο κάποιου είδους αφομοιωτικής πολιτικής, γεγονός που αποτελούσε αίτιο των περισσότερων πολιτικών εντάσεων.⁷⁹

Οι περισσότερες από αυτές τις μειονότητες δεν είναι αυτόχθονες στην Τουρκική Δημοκρατία. Στη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, πληθυσμοί από τους βαλκανικούς λαούς επέλεξαν να ασπαστούν το Ισλάμ. Στην Αλβανία, η πλειοψηφία των Αλβανών είναι ακόμα Μουσουλμάνοι. Οι Βόσνιοι είναι Σέρβοι Μουσουλμάνοι και οι Πομάκοι είναι Βούλγαροι Μουσουλμάνοι. Μετά την πτώση της Αυτοκρατορίας, πολλοί άνθρωποι μετανάστευσαν στην περιοχή που σήμερα είναι η Τουρκία, γιατί δεν ήθελαν να ζουν κάτω από την κυριαρχία των Χριστιανών. Επιπλέον, χιλιάδες Τούρκων που είχαν εγκατασταθεί στα Βαλκάνια σε διάφορες φάσεις της Οθωμανικής επέκτασης ξεριζώθηκαν και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν σε άλλες περιοχές.

(2) Περίοδος 1878 - 1944

Γενικά μέχρι και τον 19^ο αιώνα, η οθωμανική διακυβέρνηση μπορεί να χαρακτηριστεί ως ήπια και ίση προς τους βουλγαρικούς, μουσουλμανικούς και χριστιανικούς πληθυσμούς. Το τοπίο άλλαξε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, χρονικό διάστημα κατά το οποίο αφυπνίστηκε η βουλγαρική εθνική συνείδηση, λόγω της ανάπτυξης εθνικιστικών τάσεων που παρατηρείται σε όλη την Ευρώπη. Με τον τρόπο αυτόν, επηρεάζεται και η βουλγαρική διάνοηση, η οποία αρχίζει να εξεγείρεται. Στον απόηχο του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1877 - 1878), υπογράφεται η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το Μάρτιο 1878, η οποία προέβλεπε αυτονομία της Βουλγαρίας. Δεδομένης της μεγάλης έκτασης του νέου κράτους⁸⁰, οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής⁸¹, φοβούμενες τη δημιουργία ενός μεγάλου σλαβικού κράτους για το οποίο η Ρωσία θα είχε ευχέρεια ελέγχου, δεν αναγνώρισαν τη συνθήκη αυτή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αναθεώρησή της και την υπογραφή της συνθήκης του Βερολίνου το ίδιο έτος (13 Ιουνίου - 13 Ιουλίου 1878), με την οποία προέκυπτε μια μικρότερη αυτόνομη Βουλγαρία με το μεγαλύτερο μέρος της Θράκης να προσαρτάται στην αυτόνομη περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας και την υπόλοιπη Θράκη και Μακεδονία να επιστρέφουν

⁷⁹ Λαζάρου Αχιλλεύς, *Εθνολογικά και Πολιτισμικά Βαλκανικής*

⁸⁰ Περιελάμβανε τη σημερινή Βουλγαρία, την ιστορική Μακεδονία (με το λιμένα της Καβάλας, πλην Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής) και σημαντικά τμήματα της Δυτικής Θράκης.

⁸¹ Γερμανία, Βρετανία, Αυστροουγγαρία

στην κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το εθνικό ιδεώδες, για το νεο-δημιουργηθέν αυτόνομο κράτος γεννιέται και δεν είναι άλλο από την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Βουλγαρίας». Για το λόγο αυτό, η Βουλγαρία υιοθετεί μια αναθεωρητική πολιτική:

- Το 1885, με την υποστήριξη της Βρετανίας, η Βουλγαρία προσαρτά πραξικοπηματικά την Αν. Ρωμυλία.

- Εκμεταλλευόμενη την αναταραχή που προκαλεί η επανάσταση των Νεοτούρκων, κηρύσσει την ανεξαρτησία της το 1909.

- Παράλληλα με την ανάπτυξη των εθνικισμών της Σερβίας, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας για το ποιος θα διαδεχτεί την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Βουλγαρία επιβουλεύεται την περιοχή της Μακεδονίας. Αποτέλεσμα αυτής της διαμάχης ήταν, από το 1904 μέχρι το 1908, η διεξαγωγή ενός ιδιόμορφου αγώνα μεταξύ των Μακεδονομάχων της Ελλάδας, των Κομιτατζίδων της Βουλγαρίας και των Σέρβων στην περιοχή της Μακεδονίας.

- Στη συνέχεια, Βουλγαρία, Ελλάδα και Σερβία συμμαχούν εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κερδίζουν τον πρώτο βαλκανικό πόλεμο (1912-1913).

- Στο δεύτερο βαλκανικό πόλεμο, η Βουλγαρία βρίσκεται στο στόχαστρο τόσο των πρώην συμμάχων της, όσο και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ηττημένη, με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913), χάνει τα εδάφη στην περιοχή του Ν. Δοβρουτσάς (Ρουμανία) και τμήματα της ιστορικής Μακεδονίας.

Μετά το πέρας των βαλκανικών πολέμων τα σύνορα μεταξύ Τουρκίας και Βουλγαρίας έχουν πια οριοθετηθεί, δεν εγείρονται πλέον εδαφικές αξιώσεις από καμία πλευρά και το μόνο σημαντικό ζήτημα που παραμένει μεταξύ τους αφορά στη μουσουλμανική μειονότητα, καθώς από τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και του Βερολίνου το 1878, παρέμεινε στη χώρα ένα σημαντικό τμήμα του μουσουλμανικού πληθυσμού. Στην απογραφή του 1880 - 1881, καταγράφεται το 24,86% επί του συνολικού πληθυσμού της Βουλγαρίας με μουσουλμανικές ρίζες. Έκτοτε, παρατηρείται μία σημαντική μείωση αυτού του αριθμού, λόγω μετανάστευσης προς την Τουρκία και το 1910, το ποσοστό αυτού ανέρχεται στο 11,63%. Μαζική έξοδος πραγματοποιήθηκε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Τόσο στις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και του Βερολίνου (1878), αλλά και στο Σύνταγμα του νεοσυσταθέντος κράτους, προβλέπονταν η προστασία των μειονοτήτων. Επιπλέον, με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, κατά τη διάρκεια του οποίου Βουλγαρία και Τουρκία συνηχούν με τις Κεντρικές Δυνάμεις, στη Συνθήκη Ειρήνης του Νεϊγύ (1919) η Βουλγαρία υποχρεωνόταν να υπογράψει μία συνθήκη για την προστασία των μειονοτήτων και να διασφαλίσει την πλήρη προστασία της ζωής και ελευθερίας όλων των κατοίκων της χώρας, χωρίς καμία διάκριση γέννησης, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας. Η πολιτική βούληση όμως της εποχής διέφερε ως προς τις «ευγενείς» αυτές πεποιθήσεις, καθώς κατευθύνονταν προς το σχηματισμό ενός έθνους-κράτους εδαφικά, πολιτιστικά και γλωσσικά ενοποιημένου, προκαλώντας την αφομοίωση ή μετεγκατάσταση εκτός της χώρας των εθνικών μειονοτήτων.

Εμβόλιμα αξίζει να επισημανθεί, ότι υφίσταται παρουσία και μετοικεσία Βουλγάρων στην Τουρκία και ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με τον κ. Αναστάσιο Ιορδανόγλου, ο οποίος χαρακτηριστικά την αναφέρει ως «Βουλγαρική παροικία της Κωνσταντινούπολης», οι πρώτοι Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο (αριστοκράτες, έμποροι, αιχμάλωτοι πολέμου, στρατιωτικοί), ενώ συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Μεγαλύτερες διαστάσεις πήρε κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, λόγω αναταραχών και επιδρομών στα βουλγαρικά εδάφη. Σε κάθε περίπτωση, οι Βούλγαροι αυτοί, αναφέρονται ως νομοταγείς και φιλήσυχοι πολίτες, είτε είχαν τη βουλγαρική ή την τουρκική υπηκοότητα. Η παρουσία τους στην περιοχή δεν επισφραγίστηκε με διμερή συνθήκη ή συμφωνία, συνεπώς δε δύναται να θεωρηθεί αναγνωρισμένη μειονότητα. Επιπρόσθετα, η σταδιακή μείωση του αριθμού αυτών οφείλεται σε περιορισμούς στην εκπαίδευση και αυξημένη φορολογία, τα οποία σταδιακά εφαρμόστηκαν από το Τουρκικό κράτος, στον αντίκτυπο των Βουλγαροτουρκικών σχέσεων, όπως αυτές συναρτώνται με την ύπαρξη αντίστοιχης μειονότητας στη Βουλγαρία και αναλύονται στο παρόν κεφάλαιο.

(3) Κομμουνιστική περίοδος (1945 - 1984)

Στο πέρας του Β' Παγκοσμίου πολέμου, η Βουλγαρία που είχε ταχθεί στο πλευρό των δυνάμεων του Άξονα, βρίσκεται κατεκτημένη από

Σοβιετικές δυνάμεις, οι οποίες εγκαθιστούν στη χώρα κομμουνιστικό καθεστώς. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, η πολιτική της βουλγαρικής κυβέρνησης απέναντι στην τουρκική μειονότητα εναλλάσσεται, μεταξύ περιόδων σχετικής ανεκτικότητας και σεβασμού των δικαιωμάτων της και δεκαετιών κατάφορων διακρίσεων και εκστρατειών βίαιης αφομοίωσής της. Αν και θεσμικά, στο πρώτο Σύνταγμα της Κομμουνιστικής Βουλγαρίας (Ντιμιτρόβ, 1947) περιλαμβάνονται άρθρα που κατοχυρώνουν δικαιώματα για τη γλώσσα και τον εθνικό πολιτισμό των μειονοτήτων, η καθιερωμένη πλέον κομμουνιστική ιδεολογία προσπαθεί με κάθε τρόπο να περιορίσει την επίδραση της θρησκείας ως στοιχείο εθνικής ταυτότητας. Η δυσαρέσκεια αυτή ήταν εμφανής και στο βουλγαρικό τύπο, εκφράζοντας την πεποίθηση ότι η ισλαμική θρησκεία απομάκρυνε τη μειονότητα από την κομμουνιστική ιδεολογία και πρακτική. Στο όμορο ρεύμα αφομοίωσης των μειονοτήτων θα βρεθούν και οι Πομάκοι, οι οποίοι δεν θεωρούνταν μειονότητα, αλλά αντιθέτως αναπόσπαστο τμήμα του βουλγαρικού πληθυσμού. Όμως λόγω των ομοιοτήτων με τους μουσουλμάνους, οι Πομάκοι αντιμετώπιστηκαν με καχυποψία από τους κομμουνιστές, αν και τους δόθηκαν κάποιες διευκολύνσεις.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950, η μειονότητα φαίνεται να απολαμβάνει σχετικά ευρείες ελευθερίες και δικαιώματα. Η σοβιετικού τύπου εκστρατεία κολεκτιβοποίησης⁸² που αρχίζει να εφαρμόζεται, προκαλεί ένα από τα μεγαλύτερα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Τουρκία. Αρχίζει όμως να γίνεται ορατή η αδυναμία της πολιτικής του σοσιαλιστικού διεθνισμού, καθώς δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η διατήρηση και αμυδρή υποστήριξη της πολιτιστικής έκφρασης της μειονότητας, αντί να αποδυναμώσει την παρωχημένη εθνική/θρησκευτική της ταυτότητα και να την αντικαταστήσει με μια συνολική σοσιαλιστική ταυτότητα, έχει ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα. Αναλυτικότερα, δεν ενισχύεται απλώς η μουσουλμανική (θρησκευτική) τουρκική ταυτότητα, αλλά εντείνονται και οι προσπάθειες «εκτουρκισμού» των λοιπών μειονοτήτων (Πομάκοι, Ρόμα, Τάταροι). Το γεγονός αυτό εκλαμβάνεται ως ιδιαίτερα επικίνδυνο για τη βιωσιμότητα και εθνική συνοχή του βουλγαρικού έθνους. Αυτός είναι και ο ουσιαστικός λόγος λήψης διορθωτικών μέτρων για εφαρμογή πολιτικών

⁸² Πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης προκειμένου να ενθαρρύνει την παραδοσιακή γεωργία ως πηγή οικονομικού πλούτου αλλά και για να αποδυναμώσει τους εύπορους αγρότες.

περιορισμού των δικαιωμάτων της μειονότητας.

Την περίοδο από το 1968 έως το 1984, παρά τη σημαντική βελτίωση που παρατηρείται στις σχέσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας, υπήρξε εντατικοποίηση των περιοριστικών πολιτικών έναντι της τουρκικής μειονότητας, που εφαρμόζει το βουλγαρικό κομμουνιστικό καθεστώς, με αποκορύφωμα την εκστρατεία αφομοίωσης την περίοδο 1984-1989. Υπάρχουν αρκετοί λόγοι βελτίωσης των διμερών σχέσεων Τουρκίας και Βουλγαρίας:

- Η Τουρκία επανεξετάζει με αυστηρότητα το δυτικό προσανατολισμό της και τη σχέση εξάρτησης με τις ΗΠΑ που μέχρι πρότινος διατηρούσε. Ο κύριος λόγος ήταν η πολιτική στάση των ΗΠΑ στο ζήτημα της Κύπρου, αλλά και η απομάκρυνση των αμερικανικών πυραύλων μεσαίου βεληνεκούς από το τουρκικό έδαφος.

- Βελτιώθηκαν οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και ΕΣΣΔ, η οποία υποστήριξε την τουρκική θέση υπέρ μιας λύσης τύπου ομοσπονδίας για την Κύπρο.

- Οι σχέσεις της Τουρκίας τόσο με την ΕΣΣΔ, αλλά και τα υπόλοιπα βαλκανικά κομμουνιστικά καθεστώτα αναπτύχθηκαν καθόλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970.

Η Βουλγαρία, ακολουθώντας πιστά την σοβιετική εξωτερική πολιτική, προχώρησε σε σημαντικά βήματα ομαλοποίησης των σχέσεών της με την Τουρκία. Οι δύο χώρες κατέληξαν σε συμφωνία το 1968, η οποία επιτρέπει τη μετανάστευση των στενών συγγενών όσων μουσουλμάνων είχαν μεταναστεύσει μέχρι το 1952. Στην ουσία, αν και για τις δυο χώρες ήταν ασύμφορη μια τέτοια συμφωνία, αυτή είχε ως αποτέλεσμα μέχρι το 1978 να μεταναστεύσουν 120.000 άνθρωποι στην Τουρκία. Στη συνέχεια και στο πλαίσιο βελτίωσης των σχέσεων των δύο χωρών, υπογράφονται αρκετές συμφωνίες που αφορούν το εμπόριο, τις μεταφορές, τον τουρισμό, κλπ. Τον Δεκέμβριο του 1975, υπογράφεται η Δήλωση Αρχών Καλής Γειτονίας και Συνεργασίας, που άπτεται στο σεβασμό του κοινού συνόρου και στην υιοθέτηση μη επιθετικής συμπεριφοράς.

Παρά τις καλές διμερείς σχέσεις, η μουσουλμανική μειονότητα στη Βουλγαρία, αντιμετώπιζε σταδιακά αυξανόμενες περιοριστικές πολιτικές. Το

πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του 1971, ανέφερε ως επιδίωξή του να φέρει πιο κοντά τους πολίτες με διαφορετική εθνικότητα και η φράση «ενοποιημένο Βουλγαρικό σοσιαλιστικό έθνος» επικράτησε στο δημόσιο λόγο. Το Σύνταγμα του Ζίβκοβ το 1971, δεν έκανε καμία αναφορά σε εθνικές μειονότητες, αλλά αντί αυτού, για «πολίτες μη Βουλγαρικής καταγωγής» (Άρθρο 45). Καθίσταται επομένως εμφανής η προσπάθεια για τη δημιουργία ενός έθνους - κράτους με ομοιογενή πολιτιστική κουλτούρα. Οι πρώτες αντιδράσεις προκλήθηκαν από τους Πομάκους με εξεγέρσεις (Μαντάν και Ρούντοζεμ), οι οποίες καταπνίγηκαν από τις αρχές. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η βουλγαρική πολιτική άσκησε πιέσεις στην τουρκική μειονότητα για αλλαγή των μουσουλμανικών ονομάτων και εγκατάλειψη της μουσουλμανικής θρησκείας. Δημοσιεύματα στον έντυπο τύπο, όπως η Νόβα Σβετλίνα (1985): «η νηστεία το μήνα του Ραμαζανιού δεν ήταν παρά απλά μια καταστροφική δεισιδαιμονία», καταδεικνύουν το πνεύμα και την διαφορετικότητα ως προς την προσέγγιση του ζητήματος της θρησκείας.

(4) Περίοδος 1984 - 1989

Από τα τέλη του 1984, σαν ένα τελευταίο βήμα αφομοίωσης της τουρκικής μειονότητας, οι αρχές ξεκίνησαν μια πανεθνική εκστρατεία λήψης μέτρων όπως η αλλαγή των μουσουλμανικών ονομάτων - «διαδικασία αναγέννησης», διακοπή ραδιοφωνικών εκπομπών στην τουρκική γλώσσα, απαγόρευση της παραδοσιακής ενδυμασίας, εθίμων, αποκλεισμός από εργασία και πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες (για όσους δεν άλλαζαν ονομασία). Οι όποιες αντιδράσεις καταπνίγηκαν, ενώ αρκετοί από αυτούς που αντέδρασαν, κατηγορήθηκαν για κατασκοπεία. Το επικοινωνιακό κυβερνητικό επιχείρημα ήταν ότι οι Τούρκοι της Βουλγαρίας δεν είναι Τούρκοι, αλλά Βούλγαροι που στο παρελθόν εξισλαμίστηκαν και εξαναγκάστηκαν να αποκτήσουν τουρκική εθνική συνείδηση, οπότε και η διαδικασία αναγέννησης αποτελεί μία αυθόρμητη πράξη αποκάλυψης της βουλγαρικής εθνικής συνείδησης και ταυτότητας. Οι αντιδράσεις από την τουρκική κυβέρνηση, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως προσπάθειες ήπιας μορφής, απορρίφθηκαν από τη βουλγαρική ηγεσία, με αιτιολογίες του τύπου, ότι δεν υπάρχουν Τούρκοι στη Βουλγαρία ή ακόμη ότι αυτό αφορά σε καθαρά εσωτερικό ζήτημα.

Η σημαντικότητα του τουρκικού πληθυσμού και η συμβολή του στην οικονομία της Βουλγαρίας, καθώς αυτοί ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με τον πρωτογενή αγροτικό τομέα, είχε γίνει αντιληπτή από την κομμουνιστική ηγεσία της χώρας. Η πολιτική αφομοίωσης που εφαρμόστηκε, στόχευε στην εξάλειψη κάθε πιθανότητας έγερσης αξιώσεων περί αυτονομίας, αλλά και στην κανονική ένταξή τους στο πληθυσμιακό δυναμικό της χώρας, εξαλείφοντας κάθε διαφορετικότητα. Επιπλέον, ο Ζίβκοβ, αδιαμφισβήτητος ηγέτης του κομμουνιστικού κόμματος έχοντας και την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, είχε τη δυνατότητα να επιβάλλει τις όποιες αλλαγές επιθυμούσε. Παράλληλα, ήταν η εποχή που μια δυνητική τουρκική απειλή είχε δημιουργηθεί στο διεθνές σκηνικό, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την κατοχή της Βορείας Κύπρου, αλλά και τα θέματα της Τουρκίας με τους Κούρδους (παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διεθνής κατακραυγή). Εν κατακλείδι, η κομμουνιστική Βουλγαρία θέλησε να ξεκαθαρίσει και να αποκλείσει κάθε ενδεχόμενο εκμετάλλευσης της μειονότητας από την γείτονα Τουρκία.

Τα σκληρά μέτρα αφομοίωσης της τουρκικής μειονότητας, προκάλεσαν μία σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων και εξελίξεων:

- Ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο την αποφασιστικότητα των μουσουλμάνων για διατήρηση της εθνοτικής (τουρκικής) και θρησκευτικής τους ταυτότητας.
- Εμφανίστηκαν ταραχές και διαδηλώσεις στο εσωτερικό, που οδήγησαν στη γέννηση ενός τουρκικού κινήματος αντίστασης (1985).
- Η διεθνής κοινή γνώμη έστρεψε το ενδιαφέρον της στα εκεί δρώμενα, κάνοντας λόγο για «εθνική εκκαθάριση», υποστηρίζοντας τους καταπιεσμένους μουσουλμάνους και τους πρόσφυγες, οι οποίοι επιδίδονται σε μια μαζική έξοδο προς την Τουρκία.

Οι συνέπειες των παραπάνω εξελίξεων ήταν έκδηλες στον τομέα της οικονομίας της Βουλγαρίας, καθώς απωλέσθηκε το φθηνό εργατικό δυναμικό, ενώ παράλληλα αποσύρθηκαν τεράστια ποσά χρηματικών καταθέσεων. Στο ευρύτερο διεθνές επίπεδο, η κομμουνιστική Βουλγαρία δεν είχε την απαιτούμενη υποστήριξη τόσο της «μητέρας» Ρωσίας, αλλά και των λοιπών κομμουνιστικών βαλκανικών καθεστώτων, τα οποία από την αρχή κράτησαν μια επιφυλακτική

στάση. Φυσική τροπή των πραγμάτων ήταν η ανατροπή του Ζίβκοβ, από τα ίδια τα στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος⁸³, γεγονός που αποτέλεσε και την αρχή της μετάβασης του πολιτεύματος της Βουλγαρίας προς τη δημοκρατία.

(5) Περίοδος από 1989 στη Μετακομμουνιστική και στη Σύγχρονη Εποχή

Σύμφωνα με την απογραφή του 1992, η τουρκική μειονότητα αντιστοιχούσε στο 9,43%, ενώ το 2011 στο 8,8%, επί του συνολικού πληθυσμού της Βουλγαρίας. Με την πολιτική μετάβαση και την εγκαθίδρυση της δημοκρατικής διακυβέρνησης, η μειονοτική πολιτική της Βουλγαρίας άλλαξε. Από τις αρχές του 1990, άλλαξαν ή και καταργήθηκαν οι νόμοι στους οποίους είχε βασιστεί η προηγούμενη καταπιεστική πολιτική. Έτσι, σταδιακά παρέχεται αμνηστία σε καταδικασθέντες, αποκαθίστανται τα μουσουλμανικά ονόματα, ενώ με υπουργικά διατάγματα ρυθμίζονται θέματα αποζημιώσεων (στέγαση, απασχόληση, περιουσία) όσων πολιτών μετανάστευσαν αναγκαστικά το 1989 και στη συνέχεια επέστρεψαν στη χώρα.

Παρά τις πλέον ευσίωνες προβλέψεις όμως, το νέο Σύνταγμα της Βουλγαρίας το 1991, δεν αναγνωρίζει συλλογικά δικαιώματα μειονοτήτων, ο όρος «εθνική μειονότητα» αποφεύγεται και, όπως και τη δεκαετία του 1990, χρησιμοποιείται ο όρος «πολίτες μη βουλγαρικής καταγωγής», ενώ η βουλγαρική διατηρείται ως επίσημη γλώσσα του κράτους, αν και άρθηκε η απαγόρευση για χρήση της τουρκικής, ως μητρική γλώσσα. Ο μύθος περί του ομοιογενούς έθνους-κράτους της Βουλγαρίας φαίνεται να διατηρείται. Δηλαδή, δεν υφίσταται πλήρης αποκατάσταση και αναγνώριση της τουρκικής μειονότητας. Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι η Βουλγαρία αποτελεί τη μοναδική χώρα στην Ευρώπη στην οποία επιτρέπεται η δημιουργία πολιτικών κομμάτων με εθνοτικό ή θρησκευτικό περιεχόμενο. Στον αντίποδα, η εξασφάλιση για τη μη βίαιη πληθυσμιακή αφομοίωση αλλά και οι θρησκευτικές, πολιτιστικές ελευθερίες καθώς και οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση, αν και προχωρούν με αργό ρυθμό, παρέχουν το κατάλληλο πεδίο για την αναβίωση του Ισλάμ στη Βουλγαρία. Παρά τις όποιες

⁸³ Η ανατροπή οργανώθηκε από στελέχη του υπουργείου εξωτερικών, από πολλούς αναφέρθηκε ως πραξικόπημα. Το Ζίβκοβ αντικατέστησε ο μέχρι τότε Υπουργός εξωτερικών Πέτερ Μλάντενοβ.

επιφυλακτικές πολιτικές, οι δημοκρατικές ηγεσίες που βρέθηκαν στο τιμόνι της χώρας, φαίνεται ότι αποδοκίμασαν και συνέβαλαν στο να περιθωριοποιηθούν οι όποιες εθνικιστικές τάσεις, που δυνητικά θα μπορούσαν να ανηπυχθούν και να δυναμίσουν την ομαλοποιημένη κατάσταση.

Η παραπάνω συμπεριφορά των κυβερνήσεων συμπίπτει με την ευρωπαϊκή προοπτική της Βουλγαρίας και μέχρι το 2004 (για δεκαπέντε χρόνια), κατέβαλε σημαντικές προσπάθειες προκειμένου να εναρμονίσει τη νομοθεσία της σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά νομικά πρότυπα. Συνοπτικά, από το 1992 υπέγραψε μια σειρά από συμφωνίες και συμβάσεις συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), στο θέμα προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των εθνικών μειονοτήτων. Στο Πρόγραμμα Δράσης 2000, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκφράζει τη θετική της γνώμη σχετικά με την αίτηση προσχώρησης της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Να τονιστεί ότι η Βουλγαρία έχει ήδη επικυρώσει τη Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Το 2004, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δέχθηκε ότι η Βουλγαρία πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κάτι το οποίο επιτεύχθηκε την 1η Ιανουαρίου 2007.

Καθίσταται κατανοητό, ότι με την είσοδο της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, αναγνωρίζεται επίσημα η τουρκική, μουσουλμανική, εθνική, θρησκευτική μειονότητα. Η είσοδός της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δίνει προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης στο μειονοτικό τμήμα του πληθυσμού, ενώ για την ίδια τη χώρα μειώνονται οι εσωτερικές τριβές και εντάσεις. Τα προβλήματα που καλλείται η μειονότητα να αντιμετωπίσει άπτονται στο γενικότερο πλαίσιο μετάβασης της βουλγαρικής οικονομίας σε μια οικονομία αγοράς, παράγοντας ο οποίος πλήγει σε σημαντικό βαθμό τον πρωτογενή τομέα και κατά συνέπεια επιφέρει οικονομικές δυσχέρειες στην τουρκική μειονότητα. Την περίοδο 1990 - 1994, ένα νέο κύμα μεταναστών αναζητούσε καταφύγιο στην Τουρκία. Αυτή τη φορά όμως, δεν πρόκειται για διωκόμενους Τούρκους της μειονότητας, αλλά στην ουσία για οικονομικούς μετανάστες. Η Τουρκία όμως, έχει ήδη εφαρμόσει αυστηρό καθεστώς βίζας και δείχνει απρόθυμη να επωμιστεί αυτό το νέο μεταναστευτικό κύμα. Οι περαιτέρω προεκτάσεις και διασυνδέσεις στον τρόπο ερμηνείας της συμπεριφοράς της Τουρκίας, που σχετίζονται με την Ευρωπαϊκή πορεία της Βουλγαρίας αλλά συνδέονται και με την επιρροή της στην τουρκική μειονότητα,

αποτελούν αντικείμενα τα οποία εξετάζονται στα επόμενα κεφάλαια της παρούσης εργασίας.

Την εξεταζόμενη περίοδο και συγκεκριμένα τον Ιανουάριο 1990, ιδρύθηκε από τον Αχμέτ Ντογάν το Κίνημα για τα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες (ΚΔΕ), το οποίο εκπροσωπεί την τουρκική μειονότητα. Το ΚΔΕ ιδρύθηκε από τον Αχμέτ Ντογάν, που ήταν πρώην μέλος της κομμουνιστικής μυστικής υπηρεσίας. Ο Αχμέτ Ντογάν υποστήριζε ότι δεν πρόκειται για πολιτικό κόμμα, καθώς πρωταρχικός στόχος του ήταν η προάσπιση των φυλετικών και θρησκευτικών ελευθεριών της τουρκικής μειονότητας, επειδή όπως προαναφέρθηκε, απαγορεύονταν η ίδρυση κομμάτων με εθνικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Στις 10 και 17 Ιουνίου 1990, διενεργήθηκαν εκλογές και το ΚΔΕ πήρε 23 έδρες της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Οι διαμαρτυρίες ωστόσο για τη συμμετοχή του ΚΔΕ στις εκλογές ήταν έντονες, καθώς επρόκειτο για κίνημα και όχι για κάποιο πολιτικό κόμμα. Εντούτοις η Κυβέρνηση αποδέχτηκε τη συμμετοχή του κόμματος ως έγκυρη και το ΚΔΕ κατάφερε να πραγματοποιήσει το όραμα του και τους στόχους του, σχετικά με την υποστήριξη των δικαιωμάτων της μειονότητας.

Γενικότερα, η συμμετοχή του ΚΔΕ στα πολιτικά δρώμενα χαρακτηρίζεται μετριοπαθής και ήπια, τηρώντας μια απόσταση από ακραίες εθνικιστικές συμπεριφορές. Σταδιακά προσπάθησε να ξεπεράσει το χαρακτηρισμό του μειονοτικού κόμματος και επιδίωξε -και σε ένα βαθμό πέτυχε- να ανοιχτεί προς τους Βούλγαρους διανοούμενους, οι οποίοι είδαν σε αυτό μια οδό ώστε να παταχθεί ο δικομματισμός. Έτσι, κατάφερε να εμφανίζεται ως κόμμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που ξεπερνά κατά πολύ τα στενά όρια της μειονότητας και απευθύνεται πλέον στο χώρο των μη προνομιούχων, εκπροσωπώντας πολίτες με κεντροαριστερή τοποθέτηση. Δεδομένου της πολιτικής κατάστασης, το ΚΔΕ αποτέλεσε την τρίτη πολιτική δύναμη της Βουλγαρίας και σε αρκετές εκλογικές αναμετρήσεις έπαιξε το ρόλο του εξισοροποιητή, μετέχοντας ενεργά στο πολιτικό σκηνικό. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις κατηγορήθηκε ότι αποτελεί «τουρκικό κόμμα», λόγω των Τούρκων υποστηρικτών και της όμορης καταγωγής των μελών του. Επιπρόσθετα, η καχυποψία που έτρεφε ο βουλγαρικός πληθυσμός έναντι του ΚΔΕ, αφορούσε στις ενέργειές του σχετικά με την προσέγγιση και τις πιέσεις που άσκησε στους Πομάκους, προκειμένου αυτοί να αυτοπροσδιοριστούν ως Τούρκοι. Η αντίθετη άποψη όμως, λόγω και της πρώην ιδιότητας του ηγέτη του ΚΔΕ,

Ντογκάν με προϋπηρεσία στις κομμουνιστικές μυστικές υπηρεσίες, ήθελε τους ηγέτες του ΚΔΕ «δοτούς και ορισμένους» από την κυβέρνηση και όχι αυθεντικούς εθνοτικούς μειονοτικούς ηγέτες, προκειμένου να επιτευχθεί ο απόλυτος έλεγχος της μειονότητας.

Η υπερβολική επέκταση του κόμματος σε χριστιανικά τμήματα του πληθυσμού και η προσπάθεια να ελέγξει όλο το πολιτικό παιχνίδι, είχε και αντίθετα αποτελέσματα. Το Δεκέμβριο του 1992 πρώην μέλη της ΚΔΕ ίδρυσαν το Τουρκικό Δημοκρατικό Κόμμα, με ηγέτη τον Αντέμ Κενάν. Καταγγέλλοντας την ΚΔΕ ότι απομακρύνθηκε από τον αρχικό στόχο, την προάσπιση δηλαδή των δικαιωμάτων της μειονότητας, το κόμμα του Κενάν παρουσιάστηκε ως ακραίο εθνικιστικό κόμμα, με άμεσο στόχο την αναγνώριση των Τούρκων ως εθνικής μειονότητας στη Βουλγαρία και με απώτερες βλέψεις, τη διαίρεση της χώρας σε αυτόνομες περιοχές. Τα δύο μεγάλα κόμματα προσπάθησαν να στερήσουν από τον Ντογκάν το ρυθμιστικό του ρόλο, ενώ παράλληλα, η μειονότητα στράφηκε σε μεγάλο βαθμό προς τον Κενάν, αλλά και σε άλλα δύο μικρά κόμματα που εμφανίστηκαν μεταξύ των τουρκόφωνων. Ως αποτέλεσμα, οι λεπτές ισορροπίες που επιδίωξε να διατηρήσει ο Ντογκάν γίνονταν όλο και πιο επισφαλείς, καθώς με τη στάση αυτή κινδύνευε να αλλοτριώσει μεγάλα τμήματα της μειονότητας, αλλά και να στρέψει εναντίον του σημαντικά τμήματα του πληθυσμού, δεδομένου ότι τα αντιτουρκικά αισθήματα ήταν ισχυρότατα.

Στην περίπτωση αυτή, η μειονότητα συμμετείχε και συμμετέχει στο πολιτικό σύστημα με στόχο τη βελτίωση των όρων διαβίωσής της και την κατοχύρωση ενός ρόλου στο πολιτικό παιχνίδι. Όμως αυτό δεν συνεπάγεται και πλήρη αποδοχή των επιλογών του κέντρου με συνέπεια τμήμα της μειονότητας ή και ολόκληρη να είναι επιρρεπής σε αποσχιστικές τάσεις.

β. Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες στην Τουρκία

Από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την ανακήρυξη της Δημοκρατίας το 1923, ο τουρκικός πληθυσμός, ιδιαίτερα αυτοί που είχαν πάρει μέρος στην εθνική αντίσταση, πέρασαν βασανιστικές στιγμές χάνοντας κατά καιρούς την ελπίδα της επιβίωσης. Καθ' όλη την περίοδο, με λίγες εξαιρέσεις, η πλειονότητα των ελληνικών και των αρμένιων πληθυσμών που ζούσαν ακόμα μέσα στα σύνορα που είχαν καθοριστεί από την κυβέρνηση της Άγκυρας ως η

μελλοντική Τουρκία, προσπάθησαν να συμβάλλουν στην οριστική πτώση απ' ό,τι απέμεινε από το οθωμανικό κράτος.⁸⁴ Σε αυτή την εποχή του εθνικισμού, οι Έλληνες ήταν πρόθυμοι να αποτελέσουν μέρος της επέκτασης της Ελλάδας στη Μικρά Ασία. Ακόμα και όσοι είχαν παραμείνει πιστοί στην Πύλη απογοητεύονταν όλο και περισσότερο και έφευγαν, καθώς ο τουρκικός εθνικισμός άρχισε να εκδηλώνεται με όλο και πιο επιθετικούς όρους.

Οι Αρμένιοι, επιδίωκαν μια αρμένικη πατρίδα σε περιοχή που κάποια στιγμή είχε ενσωματωθεί στην Αυτοκρατορία. Έτσι μετά την καταστροφή και τα γεγονότα του 1915 (γενοκτονία Αρμενίων) η επιθυμία ήταν εύλογα πολύ πιο έντονη και την συμμερίζονταν πολλοί περισσότεροι.⁸⁵ Η εβραϊκή κοινότητα, η οποία ήταν συγκεντρωμένη κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, δεν είχε εδαφικές απαιτήσεις από τους Τούρκους μετά την απώλεια της Παλαιστίνης. Ανάμεσα στις μη-μουσουλμανικές μειονότητες, αυτοί ενήργησαν με τον πιο φιλικό τρόπο κατά τη διάρκεια της ανακωχής και του νέου πολέμου της αντίστασης.⁸⁶

Παρόλ' αυτά ο μέσος Τούρκος εθνικιστής δεν αναγνώριζε σε αυτές τις μειονότητες κανένα αποδεκτό κίνητρο που θα μπορούσε να δικαιολογήσει τη στάση τους απέναντι στον τουρκικό ή μουσουλμανικό λαό σε αυτή τη γη που κάποτε ήταν πατρίδα για όλους αυτούς. Ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι αυτή ήταν η δική του πατρίδα και ότι έπρεπε να σωθεί από όλα αυτά τα «ξένα» στοιχεία. Η τουρκική στάση απέναντι στις μειονότητες δεν είναι πολύ ήπια. Για παράδειγμα, είναι αδύνατο να διανοηθεί κανείς έναν ξένο, αξιωματικό στο στρατό. Μια γλώσσα με υπονοούμενα ενάντια στις μειονότητες στα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν είναι ασυνήθιστη και για ορισμένα μέσα το αντίθετο θα ήταν έκπληξη.⁸⁷

Κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας, οι οθωμανικοί θεσμοί που αφορούσαν στις μειονότητες ήταν ακόμη ακμαίοι. Όταν κατηγοριοποιήθηκαν ως «μιλέτ», αντιπροσωπεύονταν από τους θρησκευτικούς τους ηγέτες. Για παράδειγμα, οι ραβίνοι στη Μωσαϊκή παράδοση δεν είχαν ιεραρχία. Ωστόσο

⁸⁴ Μητράρας Αριστοτέλης. *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιόκάλπ και ο Κεμαλισμός*

⁸⁵ Arnault Jean Dérens. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. <http://archives.monde-diplomatique.gr>

⁸⁶ Arnault Jean Dérens. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. <http://archives.monde-diplomatique.gr>

⁸⁷ Κάππας Κώστας. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό* <http://artinews.gr>

δημιουργήθηκε η θέση του “Hahambaşı” («αρχираβίνου») προκειμένου η κοινότητα να έχει έναν εκπρόσωπο σε ζητήματα που εμπλεκόταν το κράτος.⁸⁸

Εντούτοις στα πρόσφατα χρόνια το κύριο μέσο καταπίεσης απέναντι στις μειονότητες είναι ο θεσμός των «Βακουφιών». Ένα βακούφι είναι ένα «ευσεβές ίδρυμα» στην οθωμανική-μουσουλμανική παράδοση και καθώς υπήρχε μια τεράστια συσσώρευση τέτοιων ιδρυμάτων στη διάρκεια της Αυτοκρατορίας, σήμερα υπάρχει μια «Γενική Διεύθυνση των Βακουφιών» που υπάγεται στην Πρωθυπουργία. Ο πλούτος και η περιουσία των μειονοτικών κοινοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των οίκων λατρείας, είναι επίσης οργανωμένα ως Βακούφια. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που μια αίτηση για μια απλή αποζημίωση έπρεπε να παραμείνει σε ένα γραφείο για πολλά χρόνια πριν προσωρήσει η διαδικασία.

Με το νέο Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) στην εξουσία, αυτό το είδος ταιπωρίας δεν υφίσταται πλέον. Το κύριο πρόβλημα ήταν ένας νόμος που ψηφίστηκε, ο οποίος έδωσε στο κράτος την εξουσία να κατάσχει την περιουσία που περνούσε στην κατοχή ενός μειονοτικού βακουφιού μετά τη δεκαετία του 1930. Επρόκειτο, συνεπώς, για ένα μεροληπτικό νόμο και σήμερα έχει επίσης τροποποιηθεί από την κυβέρνηση και το Κοινοβούλιο.⁸⁹

3. Συμπεράσματα

Από την έρευνα σχετικά με τους εξισλαμισμούς στα Βαλκάνια απορρέει η επιτυχία αυτών κυρίως σε δύο περιπτώσεις. Η πρώτη είναι μεταξύ των πληθυσμών των αστικών κέντρων, όπου είχαν εγκατασταθεί μαζικά οι Τούρκοι. Εκεί λειτουργούσαν ως αφομοιωτική δύναμη, αφού η εξουσία μπορούσε να ασκεί πιο άμεσο και πιο αποτελεσματικό έλεγχο. Στη δεύτερη περίπτωση, στις περιοχές όπου δεν υπήρχε σταθερή εκκλησιαστική οργάνωση και δομή. Στην περίπτωση αυτή, παρατηρούνται διώξεις από Καθολικούς σε βάρος των «αιρετικών», όπως στη Βοσνία, και στις περιοχές όπου υπήρχε σύγκρουση μεταξύ Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων, όπως στην Αλβανία, ή είχαν ασκηθεί πιέσεις των Λατίνων προς τους Ορθοδόξους στη διάρκεια της λατινοκρατίας, όπως συνέβη στην Κρήτη. Οι προσήλυτοι αλλόθρησκοι εξασφάλιζαν κοινωνικά, πολιτικά και φορολογικά

⁸⁸ Arnault Jean Dérens. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. <http://archives.monde-diplomatique.gr>

⁸⁹ Arnault Jean Dérens. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. <http://archives.monde-diplomatique.gr>

προνόμια ενώ στους κοινωνικούς παράγοντες πρέπει να συμπεριλάβουμε και την προσπάθεια αποφυγής του παιδομαζώματος.⁹⁰

Οι μουσουλμανικές μειονότητες έχουν ιστορικά αποτελέσει έναν καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ του Βουλγαρικού και του Τουρκικού κράτους. Ενώ για την Τουρκία σηματοδοτούν ένα γερό πάτημα για τη διατήρηση επιρροής στις Βαλκανικές χώρες και κατ' επέκταση της δύναμής της στην περιοχή της Ευρασίας, η Βουλγαρία έχει προσπαθήσει με διπλωματικούς αλλά και ακραίους τρόπους είτε να αφομοιώσει με την ταυτότητα των «εκ της βίας εξισλαμισμένων πρώην βουλγαρικών γενεών», είτε να εκδιώξει μαζικά τα πληθυσμιακά αυτά τμήματα.

Μεγάλο ρόλο στη διαχείριση των μειονοτήτων καταλαμβάνει η θρησκεία ως το στοιχείο που τις διαφοροποιεί κοινωνικά και πολιτικά. Ιδιαίτερα στα Βαλκάνια όπου ο Χριστιανισμός επικρατεί συντριπτικά, το Ισλάμ αποτελεί ένα όχημα παρέμβασης του Οθωμανικού κράτους και επεκτατικών βλέψεων των βαλκανικών λαών. Την ηρεμία μέχρι τον 19ο αιώνα, διαδέχθηκε η εξέγερση εθνικιστικών τάσεων και η ανεξαρτητοποίηση κρατών, μεταξύ αυτών και της Βουλγαρίας. Μετά από την υπογραφή συνθηκών, μεγάλο τμήμα των μουσουλμανικών πληθυσμών παρέμεινε και έγινε σημείο αντιπαράθεσης τα επόμενα χρόνια, σε μια προσπάθεια προστασίας των δικαιωμάτων τους, χωρίς αποτέλεσμα, αφού η ιδέα ενός ενιαίου ομοιογενούς κράτους κινούσε την πολιτική σκηνή της Βουλγαρίας. Ο συνδυασμός καταπιεστικών τάσεων αλλά και σχετικής ανοχής των μειονοτήτων από το κομμουνιστικό καθεστώς, στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενδυνάμωσαν εκ νέου τις ισλαμικές μειονότητες οι οποίες επιχειρούν να εξισλαμίσουν και τις υπόλοιπες. Η αντίδραση της Βουλγαρικής κυβέρνησης, με αποκορύφωμα την περίοδο 1984 - 1989, έφερε ριζικά μέτρα αποκλεισμού ισλαμικών πολιτιστικών στοιχείων (ονόματα, γλώσσα, έθιμα) με την πεποίθηση ότι αποτελούσαν παλαιούς βουλγαρικούς πληθυσμούς που εξισλαμίστηκαν. Απώτερος σκοπός ήταν η ένταξή τους λόγω της οικονομικής ισχύος που είχαν οι μειονότητες στον πρωτογενή τομέα της χώρας.

Τα παραπάνω προκάλεσαν την αντίδραση, τόσο των τουρκικών μειονοτήτων όσο και της κοινής γνώμης, που τάχθηκε υπέρ τους, ενισχύοντας έτσι

⁹⁰ Κάππας Κώστας. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό* <http://artinews.gr>

την εθνική τους ταυτότητα. Ο πολιτικός απόηχος της αντίδρασης αυτής, ήταν η ίδρυση του Κινήματος για τα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες (ΚΔΕ), το οποίο εισχώρησε στη δικομματική πολιτική σκηνή μιας Βουλγαρίας που επιχειρούσε να συγκλίνει στα πρότυπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, ενώ το κίνημα τυπικά υπήρχε για την προστασία των τουρκικών μειονοτήτων, η γρήγορη πολιτική επέκταση σε άλλες μειονότητες και εν τέλει σε Χριστιανικό πληθυσμό, είχε ως αποτέλεσμα την απόσχιση πολλών μελών και τη δημιουργία του εθνικιστικού «Τουρκικού Δημοκρατικού Κόμματος». Με ακραίες πεποιθήσεις αυτό, προσέλκυσε μεγάλο τμήμα των μουσουλμάνων και σε συνδυασμό με δύο νέα μικρά Τουρκικών συμφερόντων κόμματα, διαμόρφωσαν την πολιτική σκηνή της χώρας και την πλέον εμφανή εκπροσώπηση των ισλαμικών μειονοτήτων σε αυτή.

Σχετικά με την κατάσταση των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων υπάρχουν πολλές ανακρίβειες. Στο μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα, η παρουσία των μειονοτήτων παρείχε στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Ευρώπης το πρόσχημα για επέμβαση. Οι προθέσεις των Δυνάμεων ίσως να μην ήταν αγνές σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, αλλά δεν μπορούμε να πούμε ούτε ότι οι αξιώσεις τους ήταν αβάσιμες. Εύλογα οι μειονότητες είναι κάτι περισσότερο από πιόνια σε ένα τέτοιο παιχνίδι εξουσίας και έχουν υποφέρει περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο εμπλεκόμενο. Ακόμα και σήμερα καμία βαλκανική χώρα δεν βρίσκεται πλήρως σε ειρήνη με το γείτονά της, αν και θα μπορούσε να είναι ένας καλός σύμμαχος.⁹¹

Η πολιτική της υπόλοιπης Βαλκανικής χερσονήσου απέναντι στις μειονότητες της Τουρκίας, αν και αυτή ποικίλλει από χώρα σε χώρα παρέμεινε γενικά σταθερή. Το κοινό σημείο των τουρκικών μειονοτήτων στα Βαλκάνια είναι η ύπαρξη σοβαρών πολιτικών πιέσεων ιδιαίτερα από τις αρχές του 20ου αιώνα. Παρόλο που αναγκάζονται σε γενικές γραμμές να υπόκεινται σε μια κατάσταση πολιτικής αφομοίωσης, έχουν καταφέρει μέχρι και σήμερα να καλύπτουν κοντά στα 2.000.000 του βαλκανικού πληθυσμού.

⁹¹ Arnault Jean Dérens. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. <http://archives.monde-diplomatique.gr>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΟΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ – ΤΟΥΡΚΙΑΣ

1. Συγκρούσεις και Συμμαχίες εν καιρώ Πολέμου

α. Οι Βαλκανικοί πολέμοι

Οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι ξέσπασαν στα Βαλκάνια τα έτη 1912 - 1913 και αντιπροσωπεύουν μία περίοδο της Ευρωπαϊκής ιστορίας στην οποία κυριαρχούσε ο εθνικισμός και ο επεκτατισμός. Πρόκειται για την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια των Βαλκανικών λαών να σχηματίσουν εθνικά κράτη εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρχικά, η Βαλκανική Συμμαχία (Σερβία, Μαυροβούνιο, Ελλάδα και Βουλγαρία) επιτέθηκε στην Τουρκία και κατάφερε να της αποσπάσει το Κοσσυφοπέδιο, τη Μακεδονία και το μεγαλύτερο μέρος της Θράκης. Η Ελλάδα, η Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο και η Σερβία είχαν αποκτήσει την αυτονομία τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά μεγάλα τμήματα των εθνικών τους πληθυσμών παρέμεναν κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Στη συνέχεια, λόγω διαφωνιών μεταξύ των νικητών για τον τρόπο που θα έπρεπε να διανεμηθούν τα κατακτημένα εδάφη, ξέσπασε δεύτερος βαλκανικός πόλεμος, στον οποίο αυτή τη φορά συμμετείχε και η Ρουμανία. Το αποτέλεσμα ήταν δυσμενές για τη Βουλγαρία, η οποία έχασε το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών που είχε αρχικά προσαρτήσει.

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι επαναπροσδιόρισαν τα σύνορα στη Βαλκανική Χερσόνησο με την Ελλάδα, τη Ρουμανία, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία να επεκτείνονται, και τη Βουλγαρία να καταλαμβάνει τελικά την οροσειρά της Ροδόπης και τη Δυτική Θράκη. Ωστόσο η Ελλάδα αποκόμισε το μεγαλύτερο κομμάτι της Ηπείρου και μοιράστηκε με τη Σερβία το μεγαλύτερο κομμάτι της Μακεδονίας. Το Μαυροβούνιο με τη Σερβία μοιράστηκαν το πρώην σαντζάκιο⁹² του Νόβι Πάζαρ, με τη δεύτερη να καταλαμβάνει και την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου. Επίσης δημιουργήθηκε η ανεξάρτητη Αλβανία ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία σχεδόν εξαφανίστηκε από την Ευρωπαϊκή ήπειρο, καθώς έχασε

⁹² Τουρκική περιφέρεια

όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη της στα δυτικά του ποταμού Έβρου, που έτσι καθόρισαν τα σημερινά δυτικά σύνορα της Τουρκίας.

Η απροσδόκητη ήττα και η ξαφνική απώλεια των ευρωπαϊκών εδαφών, όπου κυριαρχούσε η Τουρκία, αποτέλεσαν ένα ψυχοτραυματικό γεγονός μεταξύ πολλών Τούρκων που λέγεται ότι προκάλεσε την τελική κατάρρευση της ίδιας της αυτοκρατορίας μέσα σε πέντε χρόνια. Ο Ναζίμ Πασάς, αρχηγός του Επιτελείου του Οθωμανικού Στρατού, θεωρήθηκε υπεύθυνος για την αποτυχία και δολοφονήθηκε κατά το Οθωμανικό Πραξικόπημα του 1913. Εξαιτίας όμως των διεκδικήσεων κοινών εδαφών, οι εθνικές επιθυμίες των Βαλκανικών κρατών δεν είχαν όλες εκπληρωθεί, πράγμα που οδήγησε σε περαιτέρω συγκρούσεις στην περιοχή, κατά τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους που ακολούθησαν.⁹³

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος προκλήθηκε στα πλαίσια μιας διεθνούς συγκυρίας που ευνοούσε την ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης και την εκδίωξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τα ευρωπαϊκά της εδάφη. Η αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επιταχύνθηκε μετά το κίνημα των Νεότουρκων το 1908 και την ψήφιση του νέου Συντάγματος. Το τουρκικό Συμβούλιο Ενότητας και Προόδου αύξησε προοδευτικά την εχθρότητά του απέναντι στους χριστιανικούς πληθυσμούς, ενώ ταυτόχρονα αποξένωνε τους Αλβανούς, το μόνο λαό που ήταν παραδοσιακά αφοσιωμένος στο καθεστώς των Οθωμανών. Οι τέσσερις σύμμαχοι (Βουλγαρία, Σερβία, Ελλάδα και Μαυροβούνιο) αποφάσισαν να ασκήσουν πίεση στην Οθωμανική κυβέρνηση για μεταρρυθμίσεις και αυτονομία στις περιοχές της Μακεδονίας και της Αλβανίας. Η Πύλη όμως απέρριψε αυτήν την πρωτοβουλία, με συνέπεια το ξέσπασμα του πολέμου στις αρχές Οκτωβρίου 1912, παρά τις προσπάθειες των Μεγάλων Δυνάμεων να τον αναβάλουν.⁹⁴

Η Τουρκία δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει τις συντονισμένες δυνάμεις των συμμάχων και έτσι αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Μετά και την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, δέχτηκε αμέσως τα μέτρα των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς η κατάσταση γι' αυτήν είχε επιδεινωθεί σε όλα τα μέτωπα.⁹⁵

⁹³ Ανδρεάδης Ιωάννης. *Ιστορία των βαλκανικών πολέμων*

Μυλωνάς Γιάννης - Νικόλτσιος Βασίλειος. *Ενθυμήματα Βαλκανικών πολέμων*

⁹⁴ Μυλωνάς Γιάννης - Νικόλτσιος Βασίλειος. *Ενθυμήματα Βαλκανικών πολέμων*

⁹⁵ Ανδρεάδης Ιωάννης. *Ιστορία των βαλκανικών πολέμων*

Η θέση της Τουρκίας όμως συνέχιζε να είναι δυσχερής και μετά από μακρές συζητήσεις ζήτησε ανακωχή. Η Ελλάδα δεν συμφώνησε με τους όρους ανακωχής και συνέχισε μόνη τον πόλεμο κατά της Τουρκίας. Την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ακολούθησε η Συνθήκη του Λονδίνου⁹⁶, η οποία προέβλεπε αποσχίσεις όλων των εδαφών δυτικά της Γραμμής Αίνου-Μηδείας στις χώρες του Βαλκανικού Συνασπισμού, τη ρύθμιση του καθεστώτος της Αλβανίας, την παραχώρηση της Κρήτης στους Συμμάχους, την τύχη των νησιών του Αιγαίου και της χερσονήσου του Άθω.

Η απώλεια των περιοχών αυτών ισοδυναμούσε με απουσία των ισχυρότερων οικονομικά περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κάτι που είχε αλυσιδωτές επιπτώσεις στην εξέλιξη των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων των Μουσουλμάνων - Τούρκων. Ωστόσο η συνθήκη ειρήνης σε ορισμένες περιπτώσεις όξυνε τα πνεύματα, όπως συνέβη και με τη Βουλγαρία, η οποία διεκδικούσε διέξοδο στο Αιγαίο, ενώ με τη λήξη του πολέμου θεώρησε πως δεν είχε κερδίσει όσα της αναλογούσαν, γεγονός που την οδήγησε σε ρήξη με τους συμμάχους. Η Συνθήκη του Λονδίνου δημοσιεύτηκε, αλλά δεν κυρώθηκε, εξαιτίας του Β' Βαλκανικού Πολέμου, που εξερράγη μετά από λίγες ημέρες.

Οι διαφωνίες μεταξύ των Βαλκανικών συμμάχων για τη διανομή των εδαφών και κυρίως λόγω των υπέρμετρων αξιώσεων της Βουλγαρίας, οδήγησαν στο δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο. Στις 29 Ιουνίου ξεκίνησε και μέχρι τις 31 Ιουλίου του 1913 διεξήχθη ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα στη Βουλγαρία και τις υπόλοιπες χώρες του βαλκανικού συνασπισμού, τη Σερβία, την Ελλάδα και το Μαυροβούνιο. Κατά την εξέλιξή του, ενάντια της Βουλγαρίας, στράφηκαν επίσης η Ρουμανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Βουλγαρία σε αυτήν την περίπτωση πολέμησε τους πρώην συμμάχους της, προκειμένου να πετύχει ευνοϊκότερη διανομή των ευρωπαϊκών εδαφών που αποσπάστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο.⁹⁷

Στις 28 Ιουλίου 1913, υπογράφηκε από τους εμπολέμους (Ελλάδα, Ρουμανία, Σερβία και Μαυροβούνιο από τη μία πλευρά και Βουλγαρία από την άλλη) η Συνθήκη του Βουκουρεστίου,⁹⁸ με την οποία έληξε και τυπικά ο Β'

⁹⁶ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* Γ' Γυμνασίου

⁹⁷ Ανδρεάδης Ιωάννης. *Ιστορία των βαλκανικών πολέμων*

⁹⁸ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* Γ' Γυμνασίου

Βαλκανικός Πόλεμος και η οποία προέβλεπε ανακατατάξεις σε όλα τα σύνορα των Βαλκανικών λαών. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, σε ξεχωριστή συνθήκη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ανακατέλαβε την Ανατολική Θράκη.

β. Οι Παγκόσμιοι Πόλεμοι - Περίοδος Ψυχρού Πολέμου

Οι δύο χώρες κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το 1915 συμμάχησαν στο πλευρό των Κεντρικών δυνάμεων, η μεν Βουλγαρία για να επεκτείνει τα εδάφη της, η δε Οθωμανική Αυτοκρατορία σε μια προσπάθεια να διασώσει το κύρος και την υπόστασή της. Αμφότερες υπήρξαν ηττημένες και υπέστησαν τις αρνητικές συνέπειες των Συνθηκών του Νεϊγύ (1919) και Σεβρών (1920) αντίστοιχα. Με την άνοδο του Κεμάλ Ατατούρκ στην εξουσία και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923 οι βουλγαροτουρκικές σχέσεις βελτιώθηκαν, έχοντας ως συνέπεια την υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας το 1925, το οποίο προέβλεπε ανταλλαγή πληθυσμών σε εθελοντική βάση.

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Βουλγαρία τάχθηκε στο πλευρό του Άξονα τον Μάρτιο 1941, ενώ η Τουρκία διατήρησε ουδέτερη στάση υπογράφοντας συνθήκη φιλίας και μη επίθεσης με τη Γερμανία τον Ιούνιο 1941. Με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, οι δύο χώρες βρέθηκαν μέλη αντίθετων συνασπισμών με αποτέλεσμα τα συμφέροντά τους να είναι αντίθετα και οι σχέσεις τους τεταμένες. Τη χρονιά 1950 – 1951 καταγράφεται η πρώτη σοβαρή αντιπαράθεση μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας, με τη βουλγαρική κυβέρνηση να απαιτεί την υποδοχή από την Τουρκία 250.000 Τούρκων σε διάστημα τριών μηνών. Πιθανόν οι Βούλγαροι να έδρασαν εκ μέρους των Σοβιετικών, οι οποίοι επιθυμούσαν κατά κάποιο τρόπο να τιμωρηθεί η Τουρκία, για την συμμετοχή της στον Πόλεμο της Κορέας. Η Τουρκία θέλοντας να μετριάσει το αρνητικό κλίμα με την ΕΣΣΔ, αποκατάστησε τις διπλωματικές της σχέσεις με τη Βουλγαρία το 1966, υπογράφοντας μαζί της το 1968 συμφωνία που επέτρεπε την μετακίνηση μελών οικογενειών στην Τουρκία, και την ένωσή τους με αυτούς που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν 1950 – 1951, αλλά και εμπορικές και οικονομικές συναλλαγές. Και την επόμενη δεκαετία οι δεσμοί φιλίας Βουλγαρίας–Τουρκίας παρέμεναν αναλλοίωτοι. Ακόμα και όταν το 1975 η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο, η Βουλγαρία κράτησε ουδέτερη στάση, γεγονός που εκτιμήθηκε πολύ από την τουρκική κυβέρνηση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υπογραφεί την ίδια χρονιά η

Διακήρυξη Καλής Γειτονίας και Συνεργασίας, η οποία συμπεριλάμβανε όρους μη επίθεσης και σεβασμού των κοινών συνόρων τους. Μέχρι και το 1984, οι σχέσεις των δύο χωρών κρίνονται ιδιαίτερα ικανοποιητικές χωρίς έντονες διαφωνίες που θα οδηγούσαν σε ρήξη.

Το βουλγαρικό κράτος με ηγέτη τον Τόντορ Ζίβκοβ μέχρι το 1989 ευημερούσε υπό τη σοβιετική προστασία. Ξεκινά όμως μια έντονη πολιτική αφομοίωσης με δεινά μέτρα, όπως την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη φυγή τουρκογενών προς την Τουρκία. Οι βουλγαροτουρκικές σχέσεις φθάνουν σε κρίσιμο σημείο, ενώ δεν λείπουν μαζικές διαμαρτυρίες και βίαιες αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο κρατών. Η Τουρκία εγείρει το ζήτημα στους διεθνείς φορείς, και ειδικότερα στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, στον Οργανισμό Ισλαμικής Διάσκεψης και στη Συνδιάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη. Η ΕΣΣΔ, ενώ θα έπρεπε να βρίσκεται στο πλευρό των Βουλγάρων, όπως και έπραττε μέχρι στιγμής, κράτησε ουδέτερη στάση σε αυτή την αντιπαράθεση. Στις 10 Νοεμβρίου 1989 ύστερα από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ η κυβέρνηση Ζίβκοβ παραιτείται και η πολιτική αφομοίωσης εναντίον των Τούρκων της Βουλγαρίας τερματίστηκε την 29 Δεκεμβρίου 1989 σηματοδοτώντας μια νέα εποχή στις βουλγαροτουρκικές σχέσεις.

Αντιθέτως η Τουρκία, δεν έμεινε άπρακτη παρακολουθώντας απλά τα γεγονότα. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την κατάρρευση της ΕΣΣΔ εκμεταλλεύτηκε τις αλλαγές και έστρεψε το ενδιαφέρον της στα Βαλκάνια αναζητώντας νέες ευκαιρίες. Αρχικά είχε τη δυνατότητα να βοηθήσει τις χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας (στρατιωτική συμμαχία αμυντικού χαρακτήρα των κομμουνιστικών κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης), στη μετάβασή τους προς νέες συμμαχίες με αντάλλαγμα πολιτικοστρατιωτικές συνεργασίες. Παράλληλα, τα Βαλκάνια αποτελούσαν την κυριότερη και συντομότερη διαδρομή για τις εμπορικές εισαγωγές – εξαγωγές προς την κεντρική και δυτική Ευρώπη καθώς και ενεργειακό σταυροδρόμι μεταξύ Ασίας – Ευρώπης ως μέρος ενός σύγχρονου «δρόμου του μεταξιού». Εξάλλου θα μπορούσε να βελτιώσει την οικονομία της με νέες εμπορικές συνεργασίες και συναλλαγές.

2. Η Πολιτική της Τουρκίας τα Νεότερα Χρόνια

α. Η Περίοδος Μετά την Συνθήκη των Σεβρών

Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), υπογράφηκε μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με δυσμενείς όρους για την Τουρκία καθώς έχασε πολλά εδάφη που μέχρι πρότινος ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁹⁹ Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά και η Βουλγαρία τάχθηκαν με το μέρος των Κεντρικών Δυνάμεων (Γερμανία και Αυστρία) εναντίον Δυνάμεων της Αντάντ, αποτελούμενων κυρίως από τις Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, από το 1915, Ιταλία και ως τις αρχές του 1918 την Ρωσία και, από το 1917 τις ΗΠΑ. Η Τουρκία κατ' επέκταση, βρέθηκε αντίπαλος των χωρών της Βαλκανικής χερσονήσου (Ελλάδα, Μαυροβούνιο, Σερβία) με απώτερο στόχο να κερδίσει τη χαμένη της αίγλη. Ωστόσο το αποτέλεσμα δεν ήταν ευνοϊκό ούτε για την ίδια, αλλά ούτε για τη Βουλγαρία που τάχθηκε στο πλευρό της, καθώς και οι δύο ηττήθηκαν.¹⁰⁰

Στις 28 Ιουλίου του 1920 Ευρωπαίοι διπλωμάτες συγκεντρώθηκαν σε ένα εργοστάσιο των Σεβρών, κοντά στο Παρίσι και υπέγραψαν μια συνθήκη για να αναδομήσουν τη Μέση Ανατολή από τις στάχτες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η συνθήκη έχει σε μεγάλο βαθμό ξεχαστεί στη Δύση, αλλά έχει αφήσει μια ισχυρή κληρονομιά στην Τουρκία. Οι Οθωμανοί μετά την ήττα τους αναγκάστηκαν να υπογράψουν μια ταπεινωτική συνθήκη. Μία από τις σημαντικότερες διατάξεις της συνθήκης ήταν ο τεμαχισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε πολλά τμήματα που θα εκχωρηθούν στους διάφορους λαούς που αποτελούσαν το νικηφόρο συνασπισμό. Οι Τούρκοι πήραν την Άγκυρα και τη γύρω περιοχή για να δημιουργήσουν ένα τουρκικό θύλακα.¹⁰¹

Οι όροι της συνθήκης δημιούργησαν δυσαρέσκεια ανάμεσα στους Τούρκους και υπέθαλψαν εθνικιστικά αισθήματα. Η Συνθήκη των Σεβρών δεν αναγνωρίστηκε από τη νέα κυβέρνηση της Τουρκίας, που μετά τη μικρασιατική καταστροφή κατήργησε το Σουλτανάτο, τερματίζοντας έτσι 623 χρόνια οθωμανικού κράτους.¹⁰² Στη συνέχεια, ακολούθησε ο τουρκικός πόλεμος της Ανεξαρτησίας υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ, και οδήγησε στη Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία

⁹⁹ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* Γ΄ Γυμνασίου

¹⁰⁰ Roux Jean - Paul *Η ιστορία των Τούρκων*

¹⁰¹ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία* Γ΄ Γυμνασίου

¹⁰² Ζεγκίνης Ευστράτιος. *Η κατάργηση του Σουλτανάτου και της Χαλιφείας στην Τουρκία*

αντικατέστησε τη Συνθήκη των Σεβρών και καθόρισε τα ελληνοτουρκικά σύνορα, δημιουργώντας τη σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία. Για τον Κεμάλ Ατατούρκ η Συνθήκη των Σεβρών δεν ήταν παρά ένα άνευ σημασίας έγγραφο, που θα ακυρωνόταν στην πράξη με την ένοπλη αντίσταση του τουρκικού λαού εναντίον των ξένων εισβολέων.¹⁰³

Από την πλευρά τους οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, άρχισαν να υποψιάζονται ότι έπρεπε να αναπροσαρμοστεί η συνθήκη των Σεβρών μετά την εκδίωξη από την Μικρά Ασία του Ελληνικού στρατού από τους Τούρκους. Ως αποτέλεσμα, ήρθε η υπογραφή στη Λωζάννη στις 24 Ιουλίου 1923, της συνθήκης ειρήνης που έθεσε τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας. Η Τουρκία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη, την Ίμβρο και την Τένεδο στο Αιγαίο, μια λωρίδα γης κατά μήκος των συνόρων με τη Συρία, την περιοχή της Σμύρνης και της Διεθνοποιημένης Ζώνης των Στενών η οποία όμως θα έμενε αποστρατικοποιημένη και αντικείμενο νέας διεθνούς διάσκεψης. Παραχώρησε τα Δωδεκάνησα στην Ιταλία, όπως προέβλεπε και η Συνθήκη των Σεβρών, αλλά χωρίς πρόβλεψη για δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Ανέκτησε πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα σε όλη της την επικράτεια και απέκτησε δικαιώματα στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε όλη την επικράτειά της εκτός της ζώνης των στενών.¹⁰⁴

Με ξεχωριστή συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αποφασίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών από τις δύο χώρες με κριτήριο τη θρησκευτική πίστη. Κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η θρησκεία είχε μεγαλύτερη βαρύτητα σε σχέση με την εθνικότητα. Έτσι, σύμφωνα με όρους της Συνθήκης της Λωζάννης χρησιμοποιήθηκε ο όρος «Μουσουλμάνοι» και όχι «Τούρκοι». Ενάμιση περίπου εκατομμύριο Χριστιανοί εκτοπίστηκαν από την Τουρκία και 500.000 Μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν την Ελλάδα. Έλληνες του Πόντου, αλλά και τουρκόφωνοι Έλληνες, καθώς και ελληνόφωνες Τούρκοι ήταν μεταξύ των ανταλλάξιμων πληθυσμών. Όλοι έχασαν την υπηκοότητά τους και η ανταλλαγή ήταν υποχρεωτική.¹⁰⁵

¹⁰³ Μητράρας Αριστοτέλης. *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός*

¹⁰⁴ Λούβη Ευαγγελία – Ξιφαράς Χρ. Δημήτριος. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου*

¹⁰⁵ *Θέματα Ιστορίας Γ΄ Γενικού Λυκείου*

β. Η Κεμαλιστική Πολιτική

Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ ήταν ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Εισηγήαγε πολλές ριζικές μεταρρυθμίσεις με κύριο σκοπό τη μεταμόρφωση του παλιού οθωμανικού-τουρκικού κράτους σε μια νέα κοσμική δημοκρατία. Ο κεμαλισμός διαμορφώθηκε στα πρώτα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας και επιχείρησε να δώσει μια νέα συλλογική ταυτότητα στους κατοίκους της Τουρκίας, να νομιμοποιήσει τους φορείς της κρατικής εξουσίας και να οδηγήσει την Τουρκία στο δρόμο του εκσυγχρονισμού και του εκδυτικισμού. Οι στρατηγοί - εκπρόσωποι του εθνικιστικού κινήματος με επικεφαλής το Μουσταφά Κεμάλ ανέλαβαν και τα ηνία της Τουρκίας μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923. Ο Κεμάλ ίδρυσε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, το οποίο θα είναι το μοναδικό κόμμα που θα κυβερνήσει την Τουρκία ως το 1950.¹⁰⁶

Από το 1923 ως το θάνατο του Ατατούρκ μια σειρά μεταρρυθμίσεων, κυρίως σε πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο, θα εφαρμοστούν και θα επιφέρουν τεράστιες αλλαγές στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας. Οι μεταρρυθμίσεις του κεμαλικού μονοκομματικού καθεστώτος φανερώνουν και τα βασικά σημεία της κεμαλιστικής ιδεολογίας. Οι βασικές αρχές της κεμαλιστικής ιδεολογίας - και κατ' επέκταση και του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος - διατυπώθηκαν στο πρόγραμμα του κόμματος το 1931 και εντάχθηκαν στο Σύνταγμα της Τουρκίας το 1937. Πρόκειται για τις έξι αρχές που συμβολίζονται με έξι βέλη στο έμβλημα του κόμματος: ρεπουμπλικανισμός, εθνικισμός, εκκοσμίκευση, λαϊκισμός, κρατισμός και επαναστατικότητα. Πέρα από τις έξι αυτές αρχές, πρέπει να σημειωθεί ότι ο κεμαλισμός είχε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας, τη μετατροπή της δηλαδή σε ένα σύγχρονο, ανεξάρτητο και ισχυρό κράτος, στα πρότυπα των δυτικοευρωπαϊκών κρατών της εποχής.

Μια από τις βασικές αρχές του κεμαλισμού είναι ο ρεπουμπλικανισμός, δηλαδή η αβασίλευτη δημοκρατία, η οποία ανακηρύχθηκε ως νέο πολίτευμα τον Οκτώβριο του 1923, με την επίσημη κατάλυση του Σουλτανάτου και την εκδίωξη των τελευταίων υπασπιστών της Οθωμανικής δυναστείας. Από το 1923 ως το 1946 στην Τουρκία υπήρξε μόνο ένα κόμμα, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, που ίδρυσε ο Μουσταφά Κεμάλ και το οποίο στελεχώθηκε από τους συλλόγους

¹⁰⁶ Μητράρας Αριστοτέλης. *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιόκαλπ και ο Κεμαλισμός*

για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων, που είχαν παίξει καίριο ρόλο στο εθνικιστικό κίνημα της Ανατολίας. Προσπάθειες για την έκφραση αντιπολίτευσης προς το καθεστώς δεν ευδοκίμησαν.

Η έννοια του έθνους στον κεμαλισμό, περιορίστηκε στα εδαφικά όρια που καθόριζε το Εθνικό Σύμφωνο του 1919 και δεν εμπειρείχε αλυτρωτικές βλέψεις. Η επίκληση της κοινής γλώσσας και του κοινού πολιτισμού στόχευε στη διατήρηση της ενότητας της Τουρκικής Δημοκρατίας, στην αποτροπή αποσχιστικών κινήσεων και γεννούσε την ελπίδα ότι μια πολιτική εκτουρκισμού των διαφόρων εθνότητων εντός της επικράτειας θα ήταν εφικτή. Η τόνωση του τουρκικού εθνικισμού επιχειρήθηκε και με τη «Θέση για την Τουρκική Ιστορία», η οποία υποστήριζε την πολιτισμική προσφορά της τουρκικής φυλής και καθιστούσε την Ανατολία αρχέγονη πατρίδα των Τούρκων και το Τουρκικό φύλο ως τη ρίζα των πολιτισμών των Χετταίων και των Σουμερίων.

Το κεμαλικό καθεστώς δεν είχε έντονες αλυτρωτικές βλέψεις, στα πλαίσια ίσως μια πραγματιστικής πολιτικής, σίγουρα όμως δεν ήταν ειρηνικός απέναντι στις μειονότητες και άλλες εθνότητες εντός της επικράτειας, με μέτρα όπως ο αποκλεισμός αλλόθρησκων από υψηλού κύρους επαγγέλματα, του επικοισμού της Ανατολικής Θράκης και την άνιση εφαρμογή του κεφαλικού φόρου, μέχρι την κατάργησή του το 1944. Το κεμαλικό καθεστώς έδωσε μεγάλη βαρύτητα στον περιορισμό της επιρροής της θρησκείας στο κράτος και την κοινωνία. Στόχος ήταν η μετατροπή της θεοκρατικής κοινωνίας, σε μια σύγχρονη κοινωνία βασισμένη στις δυτικές αξίες. Πραγματοποίησε μεταρρυθμίσεις για την εκκοσμίκευση του κράτους, των νόμων, της εκπαίδευσης, για την αλλαγή θρησκευτικών και παραδοσιακών συμβόλων και για την εξάλειψη του λαϊκού Ισλάμ, το οποίο εκφραζόταν από τις ισλαμικές αδελφότητες. Ίσως η πιο σημαντική αλλαγή, σε συμβολικό επίπεδο, ήταν η καθιέρωση του λατινικού αλφάβητου το 1928, το οποίο αντικατέστησε το αραβικό.

Η έννοια του λαϊκισμού στον κεμαλισμό δεν είναι σαφής. Σημαίνει καθοδήγηση των μαζών και δράση υπέρ αυτών, καθώς επίσης και άρνηση της ύπαρξης ταξικών διακρίσεων στην κοινωνία. Το 1921 ο Κεμάλ, κάνοντας λόγο για κυβέρνηση του λαού, τόνιζε τη σημασία της εργασίας και τον αγώνα του έθνους ενάντια στον καπιταλισμό και τον ιμπεριαλισμό. Ωστόσο μετά τη Συνθήκη της

Λωζάννης το 1923 η αντικαπιταλιστική ρητορεία εγκαταλείφθηκε και γινόταν πλέον λόγος μόνο για λαϊκή κυριαρχία και ισονομία.

Το κράτος κατέχει ιδιαίτερη θέση στον κεμαλισμό. Η αρχή του κρατισμού, με την ευρεία έννοια, αναφέρεται στην παρέμβαση του κράτους σε όλους τους τομείς, όπως στην κοινωνία, στην οικονομία, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό. Με τη στενή έννοια, ο κρατισμός εκφράζει την ανάγκη επέμβασης του κράτους στην οικονομία με στόχο πρωτίστως την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας. Το κεμαλικό καθεστώς υιοθέτησε την αρχή του κρατισμού, τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτικό και πολιτιστικό τομέα. Είχε έντονα πατερναλιστικό και αυταρχικό χαρακτήρα θεωρώντας ότι όλες οι σημαντικές αλλαγές και τομές μπορούσαν να πραγματοποιηθούν με κρατικές αποφάσεις.

Η επαναστατικότητα ως έννοια του κεμαλισμού χαρακτηρίζεται από κάποιο βαθμό ασάφειας. Για κάποιους σημαίνει αφοσίωση στις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις και προστασία των μεταρρυθμίσεων αυτών, ενώ για άλλους σημαίνει τη συνεχή αλλαγή και πρόοδο προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού. Οι οπαδοί του κεμαλισμού πίστεψαν στη ριζική αλλαγή της κοινωνίας, ιδίως στον κοινωνικό και πολιτισμικό τομέα. Ριζικές αλλαγές έγιναν κυρίως σε πολιτισμικό επίπεδο θεωρώντας τις ως το δρόμο προς τον εκσυγχρονισμό και τον εκδυτικισμό. Ο Κεμάλ Ατατούρκ περιορίστηκε στα όρια του τουρκικού κράτους, αποφεύγοντας οποιαδήποτε εμπλοκή στις πρώην οθωμανικές επαρχίες. Η πολιτική της Τουρκίας απέναντι στα Βαλκάνια αφορούσε θέματα διμερούς διπλωματίας και ζητήματα αντιμετώπισης της σοβιετικής απειλής σε συνεργασία με την Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία.

γ. Η πολιτική της Τουρκίας στα Βαλκάνια στη Σύγχρονη Εποχή

Μετά την ήττα και την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα Βαλκάνια έπαψαν να υπάρχουν ως χώρος ενδιαφέροντος για την Τουρκία. Αντίθετα, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η εμφάνιση των τουρκόφωνων χωρών στην κεντρική Ασία, σε συνδυασμό με την αποσύνθεση της Γιουγκοσλαβίας και τους πολέμους που ακολούθησαν, αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον της Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης στην Ευρασία. Η στήριξη της Τουρκίας τη δεκαετία του 1990 στους Βόσνιους Μουσουλμάνους και τους

αλβανόφωνους του Κοσσυφοπεδίου, προκάλεσαν ανησυχίες στην Αθήνα και το Βελιγράδι για την εμπλοκή της Τουρκίας στα Βαλκάνια.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 επίσης, χρησιμοποιήθηκε ο όρος ισλαμικό τόξο για να περιγράψει μια σειρά εδαφών όπου κατοικούν Μουσουλμάνοι στα Βαλκάνια. Τα εδάφη αυτά συνδέουν την Τουρκία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τα Σκόπια, το Κοσσυφοπέδιο, την Αλβανία, τη σερβική επαρχία Σαντζάκ και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές, η κίνηση αυτή ερμηνεύτηκε ως μια προσπάθεια αποκοπής του χερσαίου διαδρόμου, Ελλάδας-Σερβίας.

Η βαλκανική πολιτική της Τουρκίας απέκτησε πιο ξεκάθαρη και συνεκτική μορφή με τον Αχμέτ Νταβούτογλου, Τούρκο πολιτικό, ακαδημαϊκό και πρώην διπλωμάτη. Ως ακαδημαϊκός, συνέγραψε το «Στρατηγικό Βάθος». Στο βιβλίο αυτό, ισχυρίζεται ότι η Τουρκία θα πρέπει για άλλη μια φορά να γίνει σημαντική δύναμη στην Ευρασία, κι αυτό θα επιτευχθεί με την αποκατάσταση της επιρροής στις πρώην οθωμανικές επαρχίες, συμπεριλαμβανομένων και των Βαλκανίων. Ο Νταβούτογλου αναφέρθηκε ειδικά στους Βαλκανικούς Πολέμους, ως την απαρχή της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τόνισε επίσης, ότι η Τουρκία θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την παρουσία της στα Βαλκάνια για την απόκτηση ευρωπαϊκών ερεισμάτων, και επιπλέον πως χωρίς μια ζώνη επιρροής και πολιτικής αμυντικής παραμέτρου στα Βαλκάνια, η Τουρκία δεν θα μπορούσε να ασκήσει αποτελεσματική πολιτική ούτε στη Μέση Ανατολή ούτε στην Ευρασία.

Μετά την οικονομική κρίση του 2008, όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι ΗΠΑ εστίασαν την προσοχή τους σε εσωτερικά κυρίως ζητήματα για την αντιμετώπισή της, η Τουρκία - της οποίας η οικονομία δεν υπέφερε - εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία καλύπτοντας το κενό με τη διπλωματία και την οικονομική υποστήριξη στα Βαλκάνια. Η τουρκική πολιτική στη Θράκη εμφανίζεται αναβαθμισμένη, καθώς κορυφαίοι πολιτικοί της τουρκικής πολιτικής σκηνής έχουν ισχυρούς δεσμούς, όπως ο νέος αναπληρωτής πρωθυπουργός Χακάν Τσαβούσογλου, ο οποίος για μεγάλο διάστημα πρωτοστατούσε του γνωστού απολυτρωτικού «Συλλόγου Αλληλοβοήθειας Τούρκων Δυτικής Θράκης», με έδρα την Τουρκία. Παράλληλα, στη Νότια Βουλγαρία το μουσουλμανικό κόμμα

καταγράφει σταθερά και ικανοποιητικά αποτελέσματα. Η Άγκυρα ανέπτυξε καλές σχέσεις συνεργασίας με την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας για να υπονομεύσει την Ελλάδα και κυρίως, γιατί αντιλήφθηκε τη σημαντική γεωγραφική θέση της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας στην καρδιά των Βαλκανίων.

Τα Βαλκάνια, φαίνεται να είναι η μόνη περιοχή όπου η τουρκική εξωτερική πολιτική είναι πετυχημένη. Οι μεταναστευτικές ροές αυξάνουν συνεχώς τον αριθμό των Μουσουλμάνων στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια γενικότερα, διευρύνοντας τις μελλοντικές δυνατότητες συμμαχιών της Τουρκίας, η οποία προσπάθησε επίσης να κατακτήσει τις ψυχές των μουσουλμανικών πληθυσμών στα Βαλκάνια με τη χρηματοδότηση σχολείων και τζαμιών, όπως το Namazgah στα Τίρανα, που αποτελεί το μεγαλύτερο τέμενος των Βαλκανίων. Οι ιδιαίτερα καλές σχέσεις της Τουρκίας με την Αλβανία, και ιδιαίτερα με το καθεστώς Ράμα¹⁰⁷, υπογραμμίζουν και την υποστήριξή της στην ενοποίηση όλων των αλβανόφωνων των Βαλκανίων για την ικανοποίηση του αλβανικού εθνικισμού με τη δημιουργία της Μεγάλης Αλβανίας.

Παρά τις παραπάνω επιτυχίες, η Τουρκία κατηγορείται από τους χριστιανικούς λαούς ως ένας μεροληπτικός διαμεσολαβητής, που δίνει προτεραιότητα στους Μουσουλμάνους. Οι χριστιανικές χώρες, Ελλάδα, Σερβία και Βουλγαρία θα επιχειρούν από κοινού για την εξουδετέρωση της τουρκικής περιφερειακής απειλής. Ως γνωστόν, η Τουρκία τόσο επί Κεμαλικών όσο και επί Ερντογάν, προσπάθησε να επεκτείνει την επιρροή της, τόσο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όσο και σε αυτή των Βαλκανίων. Για το λόγο αυτό, πάντοτε, και ανεξάρτητα από το πολιτικό καθεστώς της (ισλαμιστές ή κεμαλικοί), υποστήριξε, εξόπλισε και προώθησε ισλαμικές και εγκληματικές ομάδες στην περιοχή, όπως τους Βοσνίους Μουσουλμάνους και μέλη της Αλ Κάιντα στον πόλεμο της Βοσνίας, ή τον UCK¹⁰⁸ και τα παρακλάδια του στον πόλεμο στο Κοσσυφοπέδιο της Σερβίας, καθώς και στις ένοπλες συγκρούσεις στα Σκόπια το 2001.

Ειδικά μετά και την άνοδο του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην εξουσία, η μεγαλομανία του έφτασε σε πρωτοφανή επίπεδα και ο ίδιος πίστευε πως ως ένας «νέος χαλίφης» θα επαναδημιουργήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία,

¹⁰⁷ Ηγέτης του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Αλβανίας

¹⁰⁸ Απελευθερωτικός Στρατός Κοσσυφοπεδίου

εκμεταλλεούμενος και το παγκοσμίο ισλαμικό δίκτυο του Γκιουλέν, με τον οποίο αργότερα ήρθε, ως γνωστόν, σε ρήξη για τον έλεγχο της εξουσίας στην Τουρκία. Έτσι, ο ίδιος συνέχισε με μεγαλύτερη θέρμη το έργο των κεμαλικών προκατόχων του, επεκτείνοντας την τουρκική ναυτική βάση στην Αλβανία-Αυλώνα, απειλώντας παράλληλα να καταλάβει το Αιγαίο (για τον πλούτο που αυτό περιέχει) και τη Θράκη. Ουσιαστικά, η Τουρκία, χρησιμοποιεί και χρηματοδοτεί τις μουσουλμανικές μειονότητες στην περιοχή με «ισλαμικό προσανατολισμό», με σκοπό να τις χρησιμοποιήσει έναντι των εχθρών της (π.χ. σε Ελλάδα, Βουλγαρία, Βοσνία, Σερβία). Όμως, όλα τα σχέδια του αυτά, τη φέρνουν σε μετωπική σύγκρουση, όχι μόνο με τις χώρες αυτές, αλλά ακόμα και με τις Μεγάλες Δυνάμεις που στηρίζουν πολλές από αυτές (π.χ. τις ΗΠΑ και την Ρωσία).

Όσον αφορά τη Βουλγαρία, οι σχέσεις με την Τουρκία στις μέρες μας κυμαίνονται σε ομαλό επίπεδο και για τις δύο χώρες, παρά τη ρήξη των σχέσεων την άνοιξη του 2017, όπου η Τουρκία επιδίωξε να επηρεάσει τις επικείμενες εκλογές προς όφελος του κόμματος της τουρκικής μειονότητας, που είναι η μεγαλύτερη στη χώρα. Η Βουλγαρία έχει χερσαία σύνορα μήκους 259 χλμ. με την Τουρκία και μια μειονότητα 1.000.000 περίπου Τούρκων, η προέλευση των οποίων ανάγεται στη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Τουρκία θεωρείται ένας σημαντικός εταίρος σε πολυάριθμα ζητήματα όπως οι πρόσφυγες, η τρομοκρατία, η οικονομία, η ενέργεια. Περαιτέρω, σύμφωνα με το Βούλγαρο πρωθυπουργό Μπόικο Μπορίσοφ, η συμφωνία που σύναψε η Ευρωπαϊκή Ένωση με την Τουρκία το 2016 και η οποία είχε στόχο να περιορίσει την εισροή προσφύγων στην Ευρώπη, λειτουργεί εξαιρετικά για τη Βουλγαρία και την Ευρώπη.

3. Οι Βουλγαροτουρκικές Σχέσεις

α. Οι Διμερείς Σχέσεις

Η δεκαετία του 1990 αποτέλεσε μεταβατική περίοδο βελτίωσης των σχέσεων των δύο χωρών. Το Δεκέμβριο 1991, Άγκυρα και Σόφια συναινούν στο να ενημερώνουν εκ των προτέρων για στρατιωτικές ασκήσεις που πραγματοποιούνται εντός 60χλμ από το κοινό τους σύνορο. Από το 1992, επεκτείνουν τη στρατιωτική τους συνεργασία σε θέματα εκπαίδευσης και επαφών. Στις 6 Μαΐου του ίδιου έτους οι δύο χώρες υπογράφουν «Συνθήκη Φιλίας,

Σχέσεων Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας», με την οποία επιβεβαιώνουν τις αρχές της εδαφικής ακεραιότητας, της κυριαρχίας, της μη παρέμβασης στο εσωτερικό του άλλου, της μη επιθετικότητας και της ισότητας. Με αυτόν τον τρόπο, τέθηκαν οι βάσεις για περαιτέρω διευθέτηση και των λοιπών εκρεμμένων ζητημάτων. Επιπλέον το 1993, υπογράφηκαν, Σύμφωνα Συνεργασίας κατά της Τρομοκρατίας, της Διακίνησης Ναρκωτικών και Οργανωμένου Εγκλήματος και παράλληλα η Βουλγαρία συμμετείχε ως ιδρυτικό μέλος ενός βαλκανικού στρατιωτικού σχηματισμού, της Πολυεθνικής Ειρηνευτικής Δύναμης Νοτιοανατολικής Ευρώπης SEEBRIG (MPFSEE 1998). Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής της προοπτικής, όπως έχει ήδη παρατεθεί, η Βουλγαρία συνταυτίστηκε με την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Η τουρκική κυβέρνηση σε μία κίνηση καλής πρόθεσης, στήριξε την ένταξη της Βουλγαρίας στο ΝΑΤΟ και τη συμμετοχή της - στον «τουρκικής έμπνευσης» - Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (ΟΣΕΠ).

Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Βούλγαρος Πρόεδρος Πέταρ Στογιανόφ σε ομιλία του στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση το 1997 ζήτησε συγγνώμη για τα όσα υπέστη η μειονότητα από το κομμουνιστικό καθεστώς. Παράλληλα, μια σειρά από ανταλλαγές επίσημων επισκέψεων σε επίπεδο αρχηγού κράτους και πρωθυπουργού¹⁰⁹, οι οποίες συνοδεύτηκαν από υπογραφή πολλών διμερών συμφωνιών, συνέβαλαν στο να εδραιωθεί ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και να προωθηθεί η συνεργασία μεταξύ των δυο χωρών. Στο πλαίσιο αυτό, παρέχεται εκπαιδευτικό υλικό από την Τουρκία στη μειονότητα, καθιερώνεται σύστημα πραγματοποίησης πληρωμών κοινωνικής πρόνοιας και τίθεται η νομική βάση για την εξαγωγή ηλεκτρισμού από τη Βουλγαρία στην Τουρκία μέσω της κατασκευής τριών μονάδων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή την νότιας Βουλγαρίας, δηλαδή εκεί όπου διαβιεί το μεγαλύτερο μέρος της μειονότητας. Τα θέματα βελτίωσης επίλυσης και βελτίωσης των οικονομικών προβλημάτων των Τούρκων που κατοικούσαν στις νότιες περιοχές της Βουλγαρίας, αποτέλεσε το βασικό σημείο και το καίριο ζήτημα στις σχέσεις των δύο χωρών.

¹⁰⁹ Επισκέψεις Τούρκων προέδρων Τουρκούτ Οζάλ (1993) και Ντεμιρέλ (1995)
Επίσκεψη Βούλγαρου προέδρου Ζιελέβ (1994)
Επισκέψεις πρωθυπουργών της Τουρκίας Γιλμάζ (1997) και της Βουλγαρίας Κοστόβ (1998)

Επιπλέον ενισχύονται οι εμπορικοί δεσμοί, με την Τουρκία να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους της Βουλγαρίας, ενώ η συνεργασία διευρύνεται και σε λοιπά αναπτυξιακά και επιχειρηματικά επίπεδα. Συγκεκριμένα, η Τουρκία την περίοδο 1997 – 1998, αποτέλεσε το μεγαλύτερο εισαγωγέα βουλγαρικών αγαθών, ενώ αυξημένο είναι και το τούρκικο επιχειρηματικό ενδιαφέρον για τα έργα ιδιωτικοποίησης της Βουλγαρίας (ξενοδοχειακές μονάδες, βιομηχανικές επιχειρήσεις).

β. Η Σύγχρονη Εποχή

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, Τουρκία και Βουλγαρία ακολούθησαν παρόμοιες πολιτικές σχετικά με θέματα γεωπολιτικού ενδιαφέροντος. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η ανεξαρτησία και αναγνώριση της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, καθώς η Βουλγαρία ήταν η πρώτη χώρα που την αναγνώρισε, ενώ αποτελούσε παράλληλο στόχο της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Επίσης, ο ρόλος των δύο κρατών στη διευκόλυνση και υποστήριξη των Νατοϊκών επιχειρήσεων στον πόλεμο της Βοσνίας, η στάση σε θέματα ασφαλείας που προέκυψαν με την ανεξαρτησία του Κοσόβου και η συνεργασία στο ζήτημα του ΡΚΚ (Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν).

Η νέα τακτική που υιοθέτησαν στα πολιτικά δρώμενα οι δύο χώρες κατά τα τελευταία χρόνια, συνέβαλε στη καλή εξέλιξη και πρόοδο των σχέσεων, με έμφαση την ενεργό τους συμμετοχή και τις κοινές δράσεις στο πλαίσιο περιφερειακών συνασπισμών και διεθνών οργανισμών. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα το πολιτικό σκηνικό αλλάζει με την εκλογή του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στη θέση του πρωθυπουργού της Τουρκίας. Ως αρχηγός του Κόμματος της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, κερδίζει τις εκλογές τον Νοέμβριο του 2002. Ο ίδιος όμως δεν μπόρεσε να γίνει άμεσα πρωθυπουργός, λόγω κωλύματος εκλογιμότητας, και γι' αυτό το λόγο ανέλαβε την πρωθυπουργία αρχικά ο στενός του συνεργάτης Αμπντουλάχ Γκιουλ. Ο Ερντογάν έγινε ο 57ος πρωθυπουργός της Τουρκίας στις 14 Μαρτίου 2003 και επιδίωξε άμεσα την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ. Υιοθέτησε λοιπόν μια επεκτατική στρατηγική χρησιμοποιώντας την τακτική της οικονομικής και πολιτιστικής διπλωματίας στα πλαίσια του λεγόμενου νέο-οθωμανισμού. Η Τουρκία στην προσπάθειά της για επικράτηση στη Βαλκανική χερσόνησο άπλωσε

τα εθνικά, πολιτικοκοινωνικά, οικονομικά και στρατιωτικά της δίχτυα με απώτερο σκοπό τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς των Βαλκανίων.

Παρόλα αυτά οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Βουλγαρία δεν δοκιμάστηκαν. Απεναντίας, η Τουρκία στήριξε την ένταξη της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO. Ταυτόχρονα, συνάφθηκε μία οικονομική συμμαχία μεταξύ των δύο χωρών αφού αμφότερες προέβλεψαν κοινά συμφέροντα, με την Τουρκία να πραγματοποιεί μεγάλες επενδύσεις στο αναδυόμενο οικονομικό περιβάλλον της Βουλγαρίας, όπως περιγράφεται σε επόμενη ενότητα. Όσον αφορά δε το κομμάτι της ενέργειας και εδώ τα γεγονότα παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον. Ειδικότερα, αφενός η ενεργειακή εξάρτηση της Βουλγαρίας αλλά και κατά ένα μεγάλο ποσοστό της Ευρώπης από την Ρωσία και αφετέρου η προτεραιότητα των ΗΠΑ για μεταφορά των αποθεμάτων της Κασπίας προς τη Δύση, κυρίως μέσω Τουρκίας, έφεραν τα δύο κράτη πρωταγωνιστές στον ενεργειακό τομέα είτε ως ανταγωνιστές είτε συμμετέχοντας στις ίδιες κοινοπραξίες.

Εντούτοις, χωρίς αμφιβολία δεν έλειψαν τα προβλήματα και οι διενέξεις μεταξύ Τουρκίας και Βουλγαρίας. Και οι δύο χώρες είχαν να αντιμετωπίσουν εσωτερικά προβλήματα τα οποία προκαλούσαν δυσχέρειες και εμπόδια τόσο στην μεταξύ τους σχέση όσο και στις διεθνείς τους συναλλαγές. Η κυβερνητική πολιτική της Βουλγαρίας αρκετές φορές ήταν αναποτελεσματική και ακατάλληλη να αντιμετωπίσει εσωτερικές κρίσεις που σχετίζονταν κατά κύριο λόγο με την κοινωνία και την οικονομία. Ταυτοχρόνως, η Τουρκία είχε να λύσει και αυτή τα δικά της εσωτερικά προβλήματα που σχετίζονταν με τους πολιτικοκοινωνικούς θεσμούς της. Σε συνδυασμό λοιπόν με τις εξωτερικές πιέσεις που δέχονταν κατά καιρούς και οι δύο χώρες, εξαιτίας του ενεργειακού ανταγωνισμού και της γενικότερης κρίσης στη νοτιοανατολική Ευρώπη οδηγήθηκαν σε αδιέξοδα.

γ. Η Πολιτική Διαχείριση των Εθνικών Μειονοτήτων

Η τουρκική εθνικότητα και το Ισλάμ, είναι τα δύο βασικά σημεία τα οποία συνδέουν τη μουσουλμανική μειονότητα της Βουλγαρίας με την Τουρκία. Επιπλέον, το βεβαρυμένο παρελθόν από την επί τέσσερις αιώνες οθωμανική κυριαρχία, οι βίαιοι εξισλαμισμοί, τα γεγονότα της Κύπρου (1974), οι πολεμικές συγκρούσεις μετά την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων στα Βαλκάνια, τα πρόσφατα γεγονότα στην Κριμαία και στην Ανατολική Ουκρανία, είναι σημαντικοί

παράγοντες που ωθούν τη Βουλγαρία να εξασφαλίσει την εσωτερική της ασφάλεια και να εκμηδενίσει κάθε πιθανό ή δυνητικό κίνδυνο.

Στο θέμα της τουρκικής μειονότητας, η Βουλγαρία, τηρεί διαχρονικά μια αμυντική στάση, έχοντας πάντα σαν κανόνα τη διαμόρφωση και διατήρηση κοινής βουλγαρικής εθνικής συνείδησης (κοινή καταγωγή, γλώσσα και θρησκεία). Η τουρκική μειονότητα θεωρείται κάτι ξένο, εώς και κατάλοιπο της οθωμανικής εποχής. Η κάθε επιφύλαξη και οι προσπάθειες αφομοίωσης, συνδέονταν με την εξάλειψη της πιθανότητας να εμφανιστούν - υποκινούμενες από τη γείτονα Τουρκία - θέματα ανεξαρτησίας ή και αυτονομίας της μειονότητας. Καθώς η Βουλγαρία ανήκει στα Βαλκάνια, γίνεται κοινωνός της γενικότερης τουρκικής επεκτατικής πολιτικής, η οποία παρουσιάζει κάποια κοινά μοτίβα, όπως υιοθέτηση και ενίσχυση του μουσουλμανικού στοιχείου, χρηματοδότηση σε επιχειρηματικά και πολιτικά δίκτυα, ενίσχυση της πολιτικής παρουσίας των τουρκογενών μειονοτήτων, διεκδίκηση ρόλου προστάτη σε προβλήματα μεταξύ βαλκανικών χωρών ή και ρόλο μεσάζοντα απέναντι σε τρίτους, επενδύσεις σε υποδομές και στρατιωτικές συνεργασίες.

Ειδικότερα στη Βουλγαρία αλλά και σε άλλες χώρες όπως η Ελλάδα, είναι επίσης διαχρονική η επιδίωξη της Τουρκίας να ασκήσει επιρροή στα γειτονικά βαλκανικά κράτη, επιθυμώντας κυρίως να αξιοποιήσει την επιρροή που ασκεί στους πολίτες των μουσουλμανικών μεινοτήτων που διαβιούν σε αυτά, εκμεταλλευόμενη την παραδοσιακή θρησκευτική επιρροή του Ισλάμ. Κατά κύριο λόγο, επιθυμεί να εμφανίζεται ως προστάτιδα δύναμη των πληθυσμών αυτών και μέσω παρεμβάσεων (επενδύσεις, υποτροφίες για σπουδές των νέων στα πανεπιστήμια της Τουρκίας, φθηνές δανειοδοτήσεις, έργα υποδομών, σχολεία, τζαμιά, πανεπιστήμια, αλλά και ένα θρησκευτικό και πολιτικό δίκτυο υποστήριξης) και θρησκευτικών δικτύων, να τους θέσει υπό την κηδεμονία της. Ενδεικτικά αναφέρεται η δήλωση του αρχιμουφτή της Βουλγαρίας, Μουσταφά Αλή Χάτσι¹¹⁰, ο οποίος σε επίσκεψή του στην Άγκυρα το 2016, παραχωρώντας συνέντευξη σε τουρκική εφημερίδα ευρείας κυκλοφορίας (Türkiye), καλεί τους μουσουλμάνους των Βαλκανίων, Τούρκους, Πομάκους, Αθίγγανους, Τατάρους και σλαβόφωνους,

¹¹⁰ Ο συγκεκριμένος φέρεται να συνδέεται στενά με τον ψευτομουφτή της Ξάνθης, Αχμέτ Μετέ.

να στραφούν και να ενωθούν με την Μητέρα Πάτριδα την Τουρκία, ενώ τονίζει χαρακτηριστικά πως, «όταν δυναμώνει η Τουρκία δυναμώνουμε και εμείς».

Η τακτική αυτή της Τουρκίας, δεν γινόταν ωστόσο πάντα αποδεκτή από τη Βουλγαρία, γεγονός που οδήγησε αρκετές φορές σε κρίση τις μεταξύ τους σχέσεις, τόσο κατά την περίοδο της «αναγέννησης» του Ζίβκοβ, όπου η Τουρκία έγινε αποδέκτης ενός μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος με σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις, αλλά και σε παρόμοιες και πλέον σύγχρονες περιπτώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αυτό του Μαΐου 2016, όπου σύμφωνα με δημοσιεύματα, η τουρκόφωνη μουσουλμανική μειονότητα της Βουλγαρίας, φυσικά με την άμεση καθοδήγηση της νεοοθωμανικής Τουρκίας, φέρεται ότι υπερέβαλε ως προς τις διεκδικήσεις της, σκοπεύοντας να καταστήσει την Βουλγαρία τουρκικό δορυφόρο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η βουλγαρική κυβέρνηση να αντιδράσει με έντονο τρόπο για τον περιορισμό των δραστηριοτήτων της μειονότητας, προχωρώντας σε κρατικοποίηση όλων των περιουσιών των μουσουλμανικών βακουφιών¹¹¹, τα οποία τελούν υπό τον άμεσο έλεγχο της Άγκυρας. Η απόφαση για τις περιουσίες τέθηκε σε ισχύ για πάνω από πεντακόσια μουσουλμανικά ιδρύματα της Βουλγαρίας, γεγονός που προκάλεσε την οργισμένη αντίδραση τόσο της Άγκυρας, αλλά και του φιλοτουρκικού κόμματος της Βουλγαρίας, κατηγορώντας ουσιαστικά την κυβέρνηση για φασιστικές πρακτικές σε βάρος των μουσουλμάνων της χώρας. Παράλληλα, η μουφτεία των μουσουλμάνων Βουλγαρίας αποφάσισε να προσφύγει στο ανώτατο βουλγαρικό δικαστήριο διεκδικώντας την ακύρωση της απόφασης. Ίδιας έντασης οργισμένες αντιδράσεις της Άγκυρας, προκάλεσε παρόμοια απόφαση της βουλγαρικής κυβέρνησης να αναγείρει ένα μεγάλο τείχος, (αλά τείχος Βερολίνου), στην τουρκοβουλγαρική μεθόριο για να αντιμετωπιστεί το διογκούμενο συνεχώς κύμα μουσουλμάνων λαθρομεταναστών που με την καθοδήγηση της τουρκικής μαφίας διοχετεύονται στην Βουλγαρία.

¹¹¹ Τα μουσουλμανικά ιδρύματα της χώρας.

4. Η Συμβολή της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένταξη της Τουρκίας

α. Η Οικονομική Συμμαχία Βουλγαρίας – Τουρκίας

Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια συνεργάζεται στενά σε οικονομικό επίπεδο με τη Βουλγαρία. Οι τουρκικές επιχειρήσεις, λόγω των ευνοϊκών οικονομικών συνθηκών της Βουλγαρίας, δραστηριοποιούνται στη χώρα με συνέπεια να ενισχύουν αποτελεσματικά την εθνική της οικονομία. Η χαμηλή φορολογία και το κατά κεφαλήν εισόδημα, η φιλελευθεροποίηση σε μεγάλο βαθμό της αγοράς, το ελκυστικό επενδυτικό περιβάλλον για την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα της Βουλγαρίας προσελκύουν συνεχώς τις τουρκικές επενδύσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, από το 1995 έως και σήμερα, έναν «τζίρο» πάνω από 2 δις δολάρια, ενώ στην περιοχή δραστηριοποιούνται πάνω από 1500 τουρκικές εταιρίες, με τις κατασκευαστικές εταιρείες να αναλαμβάνουν έργα που έφτασαν στο 1,2 δις δολάρια.

Επιπλέον, η γειτνίαση αποτέλεσε και αποτελεί μεγάλο προτέρημα καθώς συμβάλλει περαιτέρω στην συμβαδίζουσα οικονομική ανάπτυξη, κυρίως μέσω του τουρισμού που αποφέρει κέρδη τα οποία αγγίζουν το 13% του ΑΕΠ της Βουλγαρίας. Σύμφωνα με το Υπουργείο Τουρισμού, οι Τούρκοι τουρίστες στη Βουλγαρία από τον Ιανουάριο μέχρι το Σεπτέμβριο του 2017 ήταν περισσότεροι από 485.000, ενώ αντίστοιχα διπλάσιος αριθμός Βουλγάρων διέσχισαν τα σύνορα της Τουρκίας.

Αμφότερες οι δύο χώρες στοχεύουν από κοινού στην ανάπτυξη ενός εμπορίου που θα τους προσφέρει πολλά έσοδα, στην εξέλιξη της οικονομικής συνεργασίας, στη βελτίωση των τελωνειακών ρυθμίσεων για τη μεταφορά εμπορευμάτων αλλά και στην εύκολη μετακίνηση των πολιτών. Παράλληλα, άμεση επιδίωξη και των δύο κρατών είναι η αποτελεσματική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς που θα οδηγήσει σταδιακά σε μια σταθερή, υγιή και συμπαγή οικονομική συμμαχία.¹¹²

¹¹² Tuğlacı Pars. *Bulgaria and Turkish - Bulgarian Relations*.

β. Η Διπλωματική – Πολιτική Ευθυγράμμιση

Η Τουρκία αποτέλεσε μία από τις πρώτες χώρες που στήριξαν τη Βουλγαρία, στη μεταβατική περίοδο μετά το 1989 και ουσιαστικά συνέβαλλε στην ενταξιακή της πορεία στο ΝΑΤΟ, με αντάλλαγμα το άνοιγμα των συνόρων και την εκμετάλλευση νέων ευκαιριών, χωρίς πλέον τη δαμόκλειο σπάθη της Σοβιετικής Ένωσης. Η Βουλγαρία αξιοποίησε την ευκαιρία που της δόθηκε, διακόπτοντας τη ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια, και κατάφερε να ενταχθεί τα επόμενα χρόνια στην οικογένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹¹³

Στην αντίπερα όχθη, η Βουλγαρία ως σύμμαχος της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ καλείται να παίξει το ρόλο του εξισορροπητή και διαμεσολαβητή για την εξομάλυνση των σχέσεων με την Ευρώπη και την επανένταξη της Τουρκίας σε διαπραγματευτική τροχιά προς το ευρωπαϊκό όνειρο. Αρχικά, κρίνεται απαραίτητο για την Τουρκία και για την όποια πιθανότητα ένταξης στην ΕΕ, να διατηρήσει καλές σχέσεις με τη Βουλγαρία, να καθιερώσει εποικοδομητικό πολιτικό διάλογο και να μειώσει τις εντάσεις από τυχόν διαφορές, όπως τα μειονοτικά ζητήματα.¹¹⁴ Εντούτοις, η συνδρομή της Βουλγαρίας σε αυτή τη διεργασία, θα αναδείξει το γεωπολιτικό της ρόλο, θα αναβαθμίσει τις προοπτικές της για πλήρη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στην Ευρωζώνη και στη Συνθήκη του Σένγκεν και θα τραβήξει τα βλέμματα της διεθνούς κοινότητας. Η ευόδωση και επικρότηση όλων αυτών, μόνο θετικές εξελίξεις μπορεί να επιφέρει και θα βάλει τα θεμέλια για ευημερία, σταθερότητα και ανάπτυξη.

Η σημερινή κυβέρνηση της Βουλγαρίας επιθυμεί να παραμείνει πιστή στην ευρωπαϊκή και βορειοατλαντική οικογένεια και να διατηρήσει τις κατευθύνσεις της εξωτερικής της πολιτικής, δίνοντας έμφαση στην κοινή και συλλογική άμυνα. Δύο έννοιες συνυφασμένες μεν, με την Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας που επιτάσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και με την πολιτική άμυνας του ΝΑΤΟ. Η εμπλοκή των εθνικιστικών κομμάτων στον κυβερνητικό συνασπισμό της Σόφιας δεν φαίνεται να αλλάζει την αντίληψη της απειλής στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, αλλά μπορεί να παγώσει ακόμη περισσότερο τις παραδοσιακές βουλγαρικές συμπάθειες με τη Ρωσία μπροστά στο φόβο μιας ενδυναμωμένης

¹¹³ <http://www.mfa.gov.tr>

¹¹⁴ <http://worldenergynews.gr>

Τουρκίας. Η Βουλγαρία, ως μέλος του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανήκει στο πλαίσιο της αμυντικής ασπίδας της Ατλαντικής Συμμαχίας και είναι ένα από τα στρατιωτικά και πολιτικά προγεφυρώματα της Δύσης με δυνατότητες επιτήρησης και ελέγχου της Μαύρης Θάλασσας και ενδεχόμενης επιχειρησιακής εμπλοκής σε πιθανή κλιμάκωση της ουκρανικής κρίσης.¹¹⁵

Δημιουργείται όμως το ερώτημα, πώς θα καταφέρει να ισορροπήσει η σημερινή κυβέρνηση τη μέχρι τώρα προσήλωση της χώρας στη Δύση, με τις καινούργιες δυνατότητες που διαφαίνονται στις σχέσεις της με τη Ρωσία και την Τουρκία. Ο Μπόικο Μπορίσοφ καλείται να βρει το σημείο ισορροπίας στη διελκυστίνδα μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης - ΗΠΑ και Ρωσίας - Τουρκίας. Βασικός του στόχος, ιδιαίτερα μετά την ανάληψη της εναλλασσόμενης προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Ιανουάριο του 2018 θα είναι η συνέχεια της προσπάθειας εξισορρόπησης των σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης - Τουρκίας, η οποία αποτελεί μία από τις κύριες προτεραιότητες της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής.¹¹⁶

Γεγονός το οποίο αξίζει να σημειωθεί είναι, ότι λόγω των ιστορικών γεγονότων και της σύγκρουσης μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας, υπάρχει μια έντονη αύξηση του εθνικισμού στη Βουλγαρία, ιδιαίτερα στις περιοχές όπου η τουρκική κουλτούρα είναι διαδεδομένη. Κατ' επέκταση, η Βουλγαρική κοινωνία έχει αναπτύξει μηχανισμούς άμυνας εναντίον της αυξανόμενης πολιτικής και κοινωνικής επιρροής της Τουρκίας. Το εθνικιστικό κόμμα VMRO (Εσωτερικός Μακεδονικός Επαναστατικός Οργανισμός) έχει συλλέξει έως το 2017 περισσότερες από 300.000 υπογραφές που ζητούν τη διενέργεια δημοψηφίσματος, το οποίο θα επιτρέψει στους Βούλγαρους να ψηφίσουν υπέρ ή κατά της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. «Οι Βούλγαροι δεν μπορούν να δεχτούν ότι θα μπορούσαν και πάλι να είναι σύμμαχοι με την Τουρκία», εξηγεί ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Haralan Alexandrov.¹¹⁷

Αντιθέτως, πολλοί οικονομικοί αναλυτές πιστεύουν ότι η προκατάληψη που έχει η Βουλγαρία ως προς την Τουρκία απομακρύνει τη χώρα από την πρόοδο και την εξέλιξη, καθώς η Βουλγαρία θα μπορέσει να αποκομίσει

¹¹⁵ <http://www.mfa.gov.tr>

¹¹⁶ DW. *Ανησυχία ενόψει πρώτης βουλγαρικής προεδρίας*. <http://www.dw.com>

¹¹⁷ Yana Buhner Tavanier <http://www.balkaninsight.com>

μεγαλύτερα οφέλη αν καταφέρει βρίσκοντας τη χρυσή τομή να συνεργαστεί ευρέως με την Τουρκία.¹¹⁸

γ. Το Ζήτημα Ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Βουλγαρία, όπως διαφαίνεται, προσπαθεί να κρατήσει «ζωντανή» την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Πρόσφατα δημοσιεύτηκε σε κυπριακή εφημερίδα ένα υποβαθμισμένο προσχέδιο Συμπερασμάτων, έκτασης μισής μόνο σελίδας, το οποίο διατηρεί εν ζωή τις ευρωπαϊκές φιλοδοξίες της Τουρκίας, υπογεγραμμένο από τη Βουλγαρική Προεδρία¹¹⁹. Το προσχέδιο καταδεικνύει ότι η Σόφια επιχειρεί να παίξει ένα παιχνίδι σε δύο ταμπλό. Στο ένα μέτωπο αποφεύγει στο ειδικό μέρος του κειμένου να αναφερθεί στην υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη, με προφανή στόχο να ικανοποιήσει χώρες όπως η Αυστρία, η οποία απορρίπτει σε κάθε αναφορά την ενταξιακή προοπτική της υποψήφιας χώρας, ενώ επαναλαμβάνει ότι δεν προβλέπεται το άνοιγμα νέων διαπραγματευτικών κεφαλαίων και περαιτέρω εργασία για αναβάθμιση της Τελωνειακής Ένωσης. Στο έτερο σκέλος, η (Βουλγαρική) Προεδρία φροντίζει να περιλάβει αναφορά στο γενικό μέρος της διεύρυνσης, σύμφωνα με την οποία «η Τουρκία παραμένει υποψήφια χώρα», κάτι που ικανοποιεί τόσο την Άγκυρα, όσο και τη Βρετανία και εκλαμβάνεται ως «σωσίβιο» στην ενταξιακή της διαδικασία¹²⁰.

Το προσχέδιο Συμπερασμάτων καταγράφει, λόγω και της περιορισμένης έκτασής του, με «μινιμαλιστικό τρόπο» τις δεσμεύσεις της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένων και των κυπρογενών υποχρεώσεων. Υιοθετεί ένα μάλλον ιδιαίτερα ήπιο λεξιλόγιο έναντι της υποψήφιας χώρας, τόσο στο ζήτημα της επίλυσης του Κυπριακού, όσο και στο ζήτημα των τουρκικών προκλήσεων στην κυπριακή ΑΟΖ, θέματα τα οποία περιλαμβάνονται στο κείμενο, με ανεπαρκείς ωστόσο αναφορές. Το προσχέδιο της Βουλγαρικής Προεδρίας αρκείται να καλέσει την Τουρκία να απέχει από ενέργειες που συμβάλλουν στην πόλωση, αποφεύγοντας να αναπαραγάγει προηγούμενα Συμπεράσματα που έκαναν λόγο για καταδίκη των «έκνομων δραστηριοτήτων» της Άγκυρας στην

¹¹⁸ Yana Buhner Tavanier <http://www.balkaninsight.com>

¹¹⁹ <https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

¹²⁰ <https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

κυπριακή ΑΟΖ.¹²¹ Το «Βουλγαρικό» προσχέδιο αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το Συμβούλιο αποδίδει σημασία στις σχέσεις της ΕΕ με την Τουρκία, έναν εταίρο-κλειδί και παραμένει δεσμευμένο στη διατήρηση ενός ανοικτού και ειλικρινούς διαλόγου και στη συνεργασία για την αντιμετώπιση των κοινών μας προκλήσεων. Τα μέτρα που λήφθηκαν αμέσως μετά το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου του 2016, εν μέρει υπό το καθεστώς έκτακτης ανάγκης, συνεχίζουν να εγείρουν σοβαρές ανησυχίες. Το Συμβούλιο καλεί την Τουρκία να αναστρέψει την αρνητική τάση, με αφετηρία την άρση του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης».

Ενώ η Τουρκία θα πρέπει επείγοντως να επικεντρωθεί στην αντιμετώπιση όλων των ανησυχητικών αδυναμιών, το Συμβούλιο της Ευρώπης προβληματίζεται ιδιαίτερα για τη συνεχιζόμενη και βαθιά ανησυχητική οπισθοδρόμηση σε έναν αυξανόμενο αριθμό τομέων, ειδικά στο κράτος δικαίου, τα θεμελιώδη δικαιώματα, την ελευθερία έκφρασης, τις συνταγματικές τροποποιήσεις και τις σοβαρές αδυναμίες σε σχέση με τις καλές γειτονικές σχέσεις και την ειρηνική επίλυση διαφορών. Το Συμβούλιο τονίζει τις ανησυχίες του επί της συνεχιζόμενης κράτησης πολιτών της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων και των μέχρι προσφάτως κρατούμενων Ελλήνων στρατιωτικών. Υπενθυμίζοντας και επαναβεβαιώνοντας προηγούμενα Συμπεράσματα Συμβουλίων και Ευρωπαϊκών Συμβουλίων ως προς όλα αυτά τα ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων των Συμπερασμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 22ας Μαρτίου 2018 που καταδικάζουν τις ενέργειες της Τουρκίας στην ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο, τα Συμπεράσματα της 11ης Δεκεμβρίου 2009 ως επίσης και τη Δήλωση της 21ης Σεπτεμβρίου 2005, το Συμβούλιο καλεί την Τουρκία να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις υπό το Διαπραγματευτικό Πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένης της πλήρους και χωρίς διακρίσεις εφαρμογής του Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου της Συμφωνίας Σύνδεσης έναντι όλων των κρατών-μελών.

Η Τουρκία οφείλει να ομαλοποιήσει τις σχέσεις της με την Κυπριακή Δημοκρατία, να σέβεται τα κυριαρχικά δικαιώματα όλων των κρατών-μελών, να δεσμευθεί και να συμβάλλει σε μια διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος, στο πλαίσιο του ΟΗΕ, ενώ οφείλει να απέχει από ενέργειες που συμβάλλουν στην πόλωση, με τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Υπό το φως των παραπάνω, το Συμβούλιο

¹²¹ <https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

σημειώνει ότι υπό τις παρούσες συνθήκες που επικρατούν, δεν προβλέπεται το άνοιγμα νέων διαπραγματευτικών κεφαλαίων και δεν προβλέπεται περαιτέρω εργασία για τον εκσυγχρονισμό της Τελωνιακής Ένωσης ΕΕ-Τουρκίας». ¹²²

Η Βουλγαρική Προεδρία επιχειρεί μέσω του προσχεδίου Συμπερασμάτων να μοιράσει το παιχνίδι και να ικανοποιήσει όλες τις τάσεις, εντός και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως την Τουρκία, για την οποία άλλωστε ο Μπόικο Μπορίσοφ συγκάλεσε και ειδική σύνοδο στη Βάρνα. Ειδικότερα, το υποβαθμισμένο κείμενο χωρίς ευθεία αναφορά στην ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας, επιδιώκει να ικανοποιήσει την Αυστρία, που κατέστησε σαφές ότι δεν πρόκειται να προσυπογράψει την έγκριση Συμπερασμάτων για την εν λόγω χώρα, εάν αναφέρονται σε καθεστώς υποψηφιότητας ή παραπέμπουν σε μελλοντική ένταξη ή αν έστω αναφέρονται σε ενταξιακή διαδικασία. ¹²³

Αν και υποβαθμισμένο το προσχέδιο των Συμπερασμάτων ικανοποιεί την Τουρκία, η οποία γνωρίζει από πρώτο χέρι τις κινήσεις της Σόφιας και επιθυμεί διακαώς την έκδοση ενός ομόφωνου κειμένου των «28», που θα φωτογραφίζει τη διατήρηση της ευρωπαϊκής της προοπτικής. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω αναφοράς στο «Διαπραγματευτικό Πλαίσιο», στο προσχέδιο για την Τουρκία και μέσω γενικής αναφοράς στην παράγραφο 2 του προοιμίου του γενικού κειμένου για τη διεύρυνση, το οποίο αναφέρεται σε όλες τις υποψήφιες χώρες. Επισημαίνει χαρακτηριστικά, ότι «η Τουρκία παραμένει υποψήφια χώρα και εταίρος - κλειδί σε αρκετά ζητήματα». ¹²⁴ Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο ενεργός ρόλος της Βουλγαρίας κατά τη θητεία της στην Ευρωπαϊκή Προεδρία, οι ήπιοι τόνοι, ως ένδειξη καλής συμπεριφοράς και η μη επιθετική στάση απέναντι στην Τουρκία, θα καθορίσουν πολλές εξελίξεις για τις μελλοντικές τους σχέσεις.

5. Συμπεράσματα

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι συνέβαλαν καθοριστικά στην επικράτηση ενός νέου κύματος αλλαγών σε κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό επίπεδο στην οθωμανική αυτοκρατορία. Την ίδια στιγμή όμως αποτέλεσαν σημείο καμπής στην ενίσχυση

¹²²<https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

¹²³<https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

¹²⁴<https://www.news.gr/politikh/article/1145084/i-voulgaria-kratai-zontani-tin-evropaiki-prooptiki-tis-tourkias.html>

του τουρκικού εθνικισμού. Μέσα σε λίγους μήνες, κατά τη διάρκεια των πολεμικών μαχών, η Τουρκία χάνει σχεδόν ολόκληρη την ευρωπαϊκή της επικράτεια. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους για πρώτη φορά στην οθωμανική ιστορία, η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού είναι Μουσουλμάνοι. Η συμμετοχή στους δύο Παγκοσμίους πολέμους για την ανάκτηση της χαμένης ισχύος του Τουρκικού κράτους και οι τελικές ήττες των συνασπισμών στους οποίους συμμετείχε, είχαν ως απόρροια νέους εξαντλητικούς όρους και ανακατάνομες των εθνικών συνόρων.

Η τεράστια μετακίνηση των προσφύγων από τα Βαλκάνια στην Οθωμανική επικράτεια, ήταν ακόμα ένας καθοριστικός παράγοντας συνειδητοποίησης και επαναπροσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας. Οι εκατοντάδες χιλιάδες τουρκόφωνοι Μουσουλμάνοι που είχαν ζήσει την αγριότητα του πολέμου, οραματίζονταν απλά και μόνο την εκδίκηση σε βάρος των αλλόθρησκων. Με αυτόν τον τρόπο μετά το τέλος και των Παγκοσμίων πολέμων, ο τουρκικός εθνικισμός μετατρέπεται σε κυρίαρχο ιδεολογικό ρεύμα και πολιτική πρόταση με σκοπό να πραγματοποιηθεί το όραμα των Μουσουλμάνων. Μετά την μεταβατική περίοδο των συνθηκών των Σεβρών και της Λωζάννης, θα αναδειχθεί ένας νέος ηγέτης, ο Κεμάλ Ατατούρκ, που θα αλλάξει ριζικά το πολιτικό σύστημα και θα ενισχύσει το εθνικιστικό πνεύμα του νέου Τουρκικού κράτους.

Όπως διαπιστώνεται, ένα μεγάλο τμήμα της εξωτερικής πολιτικής καταλαμβάνει η διαχείριση των εθνικών μειονοτήτων. Σε αυτό το θέμα θα υπάρξουν πολλές συγκρούσεις μέχρι την υπογραφή συνθηκών άλλοτε ευνοϊκών και άλλοτε επιβαρυντικών για τις εκάστοτε κρατικές δυνάμεις. Σε ένα σύγχρονο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, η ανάδειξη του πολύ ισχυρού εθνικιστή ηγέτη Ρατζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ως διαδόχου της Κεμαλικής δύναμης και η σταθερότητα της Τουρκικής οικονομίας έναντι της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, έδωσε τη σκυτάλη σε νέες επεκτατικές βλέψεις. Οι μειονότητες χρησιμοποιούνται πλέον ως χρηματοδοτούμενες βάσεις διοχέτευσης μουσουλμάνων στη Δύση. Σε συνδυασμό με ακραία ξεσπάσματα εθνικιστικών κινημάτων, οι πολιτικές κινήσεις της Τουρκικής κυβέρνησης αντιμετωπίζονται με σκεπτικισμό και κατασταλτική διπλωματία.

Στην προσπάθεια της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τη δυτική διεθνή πραγματικότητα, αρωγός στάθηκε η Βουλγαρία, ενισχύοντας

έτσι τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών. Η σχέση με τη Βουλγαρία μετά από μακρά περίοδο ομαλότητας, πέρασε σε νέα φάση ρήξης μετά την παρέμβαση της Τουρκίας στις Βουλγαρικές εκλογές του 2017, υπέρ του Τουρκικού κόμματος. Το γεγονός αυτό εάν συνεχιστεί και συνδυαστεί με τη συνθήκη μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας περί προσφύγων, αναμένεται στο προσεχές μέλλον να διαμορφώσει νέα δεδομένα στις σχέσεις των δύο κρατών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΤΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

1. Πράσινη Ενέργεια – Το Θεσμικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο πρωταρχικός σκοπός δημιουργίας μίας ενωμένης Ευρώπης ήταν η Ευρωπαϊκή ενιαία αγορά, μια αγορά που θα επιδιώκει να διασφαλίσει τέσσερις ελευθερίες μεταξύ των κρατών-μελών της: την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των κεφαλαίων, των υπηρεσιών και της εργασίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή ήταν η αρχή που θα διασφάλιζε την καλύτερη συνεργασία και λειτουργία μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με απώτερο σκοπό την ευημερία και την ανάπτυξη. Εφόσον δημιουργήθηκε αυτό το θεσμικό πλαίσιο, η Ευρώπη, σαν ένωση, προχώρησε στην δημιουργία μιας ενεργειακής πολιτικής μεταξύ των κρατών-μελών για να μπορέσει να ακολουθήσει τη νεότερη νοοτροπία μιας εξελιγμένης και ανεπτυγμένης ένωσης, με στόχο την λεγόμενη 'πράσινη ενέργεια'.

Η Τουρκία γνωρίζοντας το μεγάλο ενδιαφέρον της Ευρώπης ως προς την πράσινη ενέργεια, και έχοντας σαν πλάνο την εκμετάλλευση αυτής προς ίδιο όφελος, προσπαθεί τα τελευταία χρόνια να συνεργαστεί με την Βουλγαρία ώστε να δημιουργήσει μια νέα προοπτική αλληλοσυνεργασίας με την γειτονική χώρα και κατ' επέκταση με την Ευρώπη¹²⁵.

Η παράγραφος 1 του άρθρου 194 της ΣΛΕΕ¹²⁶, θέτει τους στόχους και το γενικότερο πλαίσιο εντός του οποίου κινείται η ενεργειακή πολιτική της Ένωσης. Σύμφωνα με αυτήν, η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της ενέργειας οφείλει να διαμορφώνεται εντός του πλαισίου της εγκαθίδρυσης ή της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς και σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών, λαμβάνοντας υπόψη την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος. Η σύνδεση της ενεργειακής πολιτικής με το πλαίσιο εγκαθίδρυσης και λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, στο κείμενο της διάταξης, καταδεικνύει το γεγονός ότι η δημιουργία μιας αγοράς με γνώμονα τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας και

¹²⁵ Τζίμας Σταύρος. Η σκακίερα με τα ενεργειακά. <http://www.kathimerini.gr>

¹²⁶ Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

τους κανόνες του ανταγωνισμού, αποτελεί προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κάθε κράτος μέλος είναι υπεύθυνο να μεριμνά το ίδιο για την ασφάλεια του ενεργειακού του εφοδιασμού. Σε περίπτωση που αντιμετωπίζει δυσκολίες, οι οποίες οφείλονται σε φυσικές καταστροφές ή έκτακτες περιστάσεις και οι οποίες εκφεύγουν από τον έλεγχό του, η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών, που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τίθεται αμέσως σε εφαρμογή. Οι στόχοι της ενεργειακής πολιτικής της Ένωσης προσδιορίζονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 194 ΣΛΕΕ και συνίστανται στους εξής τέσσερις:

- Διασφάλιση της λειτουργίας της αγοράς ενέργειας,
- Διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού της Ένωσης,
- Προώθηση της ενεργειακής αποδοτικότητας, της εξοικονόμησης ενέργειας καθώς και της ανάπτυξης νέων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας,
- Προώθηση της διασύνδεσης των ενεργειακών δικτύων.

Η ανάπτυξη ανταγωνιστικών συνθηκών στις αγορές ενέργειας, δεν πρέπει να έρχεται σε αντίθεση με το δεύτερο στόχο της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, που είναι η συνεχής μέριμνα της Ένωσης για την προώθηση μέτρων που εγγυώνται τον ενεργειακό εφοδιασμό της¹²⁷. Το άρθρο 194 ΣΛΕΕ παράγραφος 1, θέτει την ασφάλεια του εφοδιασμού στην κορυφή της ενεργειακής ατζέντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη, πριν από τη Συνθήκη της Λισσαβόνας και τη θέσπιση αυτοτελούς νομικής βάσης, είχαν σημειωθεί κάποιες αποσπασματικές πρωτοβουλίες της ενεργειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσον αφορά στη διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού¹²⁸.

Ωστόσο, η Ρώσο-ουκρανική κρίση το 2009 και η διακοπή τροφοδοσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο, ανέδειξαν την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διαχειριστεί μια τέτοια κατάσταση. Επίσης, οδήγησαν σε επανεξέταση των μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων αλλά και στη συνειδητοποίηση εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ότι για να διασφαλισθεί η ενεργειακή της ασφάλεια απαιτούνταν μια ενεργειακή πολιτική με ολοκληρωμένη εσωτερική αγορά, ισχυρές

¹²⁷ Τζίμας Σταύρος. Η σκακιέρα με τα ενεργειακά. <http://www.kathimerini.gr>

¹²⁸ <https://www.taxheaven.gr>

ενεργειακές διασυνδέσεις και περαιτέρω αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών της.

Δευτερεύοντας στόχος της ενωσιακής πολιτικής αποτελεί, σύμφωνα πάντα με το ίδιο άρθρο της ΣΛΕΕ, η προώθηση της διασύνδεσης των ενεργειακών δικτύων. Η διάταξη αναφέρεται στην προώθηση της διασύνδεσης και διαλειτουργικότητας των διευρωπαϊκών δικτύων ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου, η οποία θα εξασφαλίσει την αποτελεσματική λειτουργία μιας πιο ανοικτής και ανταγωνιστικής εσωτερικής αγοράς στον τομέα της ενέργειας. Πρωταρχικός στόχος του ευρωπαϊκού ενεργειακού δικτύου είναι η διασύνδεση όλων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να είναι σε θέση να επωφεληθούν πλήρως από την εσωτερική αγορά ενέργειας. Η ανάπτυξη δικτύων διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στην ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των παγκόσμιων προκλήσεων της ασφάλειας του εφοδιασμού, για τη διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών και τη διασφάλιση της ενεργειακής αλληλεγγύης σε περίπτωση ενεργειακής κρίσης.

Τα άρθρα 170-172 της ΣΛΕΕ ορίζουν την αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη διευρωπαϊκών δικτύων, μεταξύ άλλων, στον τομέα της ενεργειακής υποδομής. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, η Ένωση δεν έχει αποκλειστική αρμοδιότητα για την ανάπτυξη, τη χρηματοδότηση και την κατασκευή των έργων υποδομής. Η κύρια ευθύνη για τα προαναφερθέντα, εξακολουθεί να ανήκει στα κράτη μέλη. Εντούτοις, η Ένωση έχει καθοριστική συνεισφορά στην ανάπτυξη αυτών των δικτύων παρέχοντας χρηματοδοτική στήριξη, μέσω της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και του Ταμείου Συνοχής του άρθρου 177 ΣΛΕΕ.

2. Θεσμικές Πρωτοβουλίες Πραγμάτωσης της Ενεργειακής Πολιτικής

Ο τομέας της ενέργειας, σε διεθνές επίπεδο, αποτελεί ίσως τον πιο «παγκοσμιοποιημένο» τομέα της οικονομίας, με άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις σε όλους τους τομείς, καθώς αποτελεί και καθοριστικό παράγοντα για τη χάραξη πολιτικής σε ενεργοβόρους τομείς (μεταφορές, οικοδομή, βιομηχανία), στην επίτευξη συγκεκριμένων ρυθμών ανάπτυξης, σε έρευνα και τεχνολογία, αλλά και στην οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, στον τομέα των υδρογονανθράκων βρίσκονται

σε εξέλιξη σημαντικές πρωτοβουλίες και δράσεις στο πλαίσιο της Ενεργειακής Κοινότητας¹²⁹.

Αρχικά η Ενεργειακή Κοινότητα έχει ως βασική της προτεραιότητα την προσέλκυση επενδύσεων σε έργα υποδομής, συμπεριλαμβανομένου του τομέα των υδρογονανθράκων. Μέχρι το 2020, στο σχεδιασμό περιλαμβάνονται έργα ύψους 40 δισεκατομμυρίων ευρώ για τη διαφοροποίηση των υφιστάμενων ενεργειακών πόρων και τον εκσυγχρονισμό παρωχημένων υποδομών. Για το λόγο αυτό, η Ενεργειακή Κοινότητα εκτόνησε έναν κατάλογο με 35 Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος της Ενεργειακής Κοινότητας (Projects of Energy Community Interest -PECIs), τα οποία υποβλήθηκαν σε διαβούλευση και εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο Υπουργών της Ενεργειακής Κοινότητας τον Οκτώβριο του 2013. Έργα που διευκολύνουν τις διασυνοριακές συναλλαγές βρίσκονται σε προτεραιότητα. Στα ανωτέρω έργα συμπεριλαμβάνονται δέκα έργα υποδομών φυσικού αερίου και δύο έργα υποδομών πετρελαίου, τα οποία είναι πολύ σημαντικά για την ανάπτυξη των διασυνοριακών αγορών ενέργειας. Πρόκειται για έργα 2500 χιλιομέτρων αγωγών φυσικού αερίου και άνω των 600 χιλιομέτρων αγωγών πετρελαίων¹³⁰.

Εξίσου ιδιαίτερα ενδιαφέρον και με στρατηγική σημασία έργο αποτελεί η ιδέα για το δακτύλιο φυσικού αερίου (Gas Ring), το οποίο η Ενεργειακή Κοινότητα έχει σχεδιάσει για την περιφέρεια Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Πρόκειται για ένα αγωγό φυσικού αερίου που θα συνδέει, σε μορφή δακτυλίου, έξι αγορές (Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κόσσοβο, Μαυροβούνιο, Σερβία και πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας), τόσο μεταξύ τους αλλά και με τις αγορές πέντε γειτονικών κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βουλγαρία, Ελλάδα, Κροατία, Ουγγαρία, Ρουμανία). Το έργο αυτό θα συμβάλλει στην αύξηση του μεριδίου του φυσικού αερίου στα μείγματα ηλεκτροπαραγωγής των συμβαλλόμενων κρατών.

3. Αγωγοί ενέργειας

α. AMBO (Albanian Macedonian Bulgarian Oil pipe-line)¹³¹

Ο αγωγός AMBO είναι ένας αγωγός πετρελαίου που ξεκινά από το

¹²⁹ Τζίμας Σταύρος. Η σκακιέρα με τα ενεργειακά <http://www.kathimerini.gr>

¹³⁰ News247. Η μάχη των αγωγών: Τα γεωπολιτικά σχέδια Δύσης και Ρωσίας για τα Βαλκάνια <http://news247.gr>

¹³¹ <https://www.sourcewatch.org>

βουλγαρικό λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας του Μπουργκάς και καταλήγει μέσω της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας στο αλβανικό λιμάνι της Αδριατικής Θάλασσας Βλόρε.

Στις 31 Ιανουαρίου 2007, η ΠΓΔΜ, η Βουλγαρία και η Αλβανία υπέγραψαν τριμερή σύμβαση για την κατασκευή του αγωγού AMBO. Το έγγραφο αυτό επικυρώθηκε από τα κοινοβούλια και των τριών χωρών και επέβαλε την κατασκευή, τη λειτουργία και τη συντήρηση των αγωγών. Ο στόχος του αγωγού μήκους 912 χιλιομέτρων, ήταν να παρακάμψει τα τουρκικά στενά στη μεταφορά ρωσικού και κασσιπικού πετρελαίου. Ο αγωγός κόστισε περίπου 1,5 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ και έχει χωρητικότητα 750,000 βαρέλια την ημέρα (119,000 m³/d).

β. TAP (Trans Adriatic Pipeline - Διαδριατικός Αγωγός Φυσικού Αερίου)¹³²

Ο Διαδριατικός Αγωγός (Trans Adriatic Pipeline - TAP) είναι ένα έργο κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου, ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Κασπίας στην Ευρώπη. Ο TAP θα διασυνδεθεί με τον αγωγό φυσικού αερίου Ανατολίας (TANAP) στα ελληνοτουρκικά σύνορα και θα διέρχεται από τη Βόρεια Ελλάδα, την Αλβανία και την Αδριατική Θάλασσα, προτού καταλήξει στις ακτές της Νότιας Ιταλίας, όπου θα συνδεθεί στο ιταλικό δίκτυο φυσικού αερίου.

Το έργο βρίσκεται επί του παρόντος στη φάση της κατασκευής του αγωγού, η οποία ξεκίνησε εντός του 2016. Όταν ολοκληρωθεί η κατασκευή του, ο TAP θα παρέχει την πιο άμεση, λογική και οικονομικά αποδοτική οδό μεταφοράς φυσικού αερίου που θα ανοίξει τον ζωτικής σημασίας Νότιο Διάδρομο Φυσικού Αερίου, θα έχει μήκος 4.000 χλμ. και θα εκτείνεται από την Κασπία Θάλασσα μέχρι την Ευρώπη.

Ο Διαδριατικός Αγωγός φυσικού αερίου (TAP) θα ξεκινήσει από τους Κήπους Έβρου στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία όπου θα διασυνδεθεί με τον αγωγό φυσικού αερίου Ανατολίας (TANAP). Από εκεί το χερσαίο τμήμα του TAP θα διασχίσει όλη τη Βόρεια Ελλάδα - πρόκειται για το μεγαλύτερο τμήμα του αγωγού - και κατευθυνόμενο από τα ανατολικά προς τα δυτικά μέσω της Αλβανίας θα καταλήξει στις ακτές της Αδριατικής. Το υποθαλάσσιο τμήμα του αγωγού θα

¹³² <https://www.tap-ag.gr/>

ξεκινήσει κοντά στην αλβανική πόλη Φιέρ και θα διασχίσει την Αδριατική για να συνδεθεί στο ιταλικό δίκτυο μεταφοράς φυσικού αερίου στη Νότια Ιταλία. Η διαδρομή του TAP θα έχει μήκος 878χλμ. (Ελλάδα 550 χλμ., Αλβανία 215 χλμ., Αδριατική Θάλασσα 105 χλμ., Ιταλία 8 χλμ.).

γ. IGB (Interconnector Greece/Bulgaria - Διασυνδετήριος Αγωγός Ελλάδας/Βουλγαρίας)¹³³

Το έργο του Ελληνο-Βουλγαρικού Διασυνδετήριου Αγωγού αποτελείται από έναν αγωγό μήκους περίπου 182 χλμ. (εκ των οποίων 31 χλμ. βρίσκονται εντός της ελληνικής επικράτειας), καθώς και τις αναγκαίες υποστηρικτικές εγκαταστάσεις (Μετρητικοί Σταθμοί, Βανοστάσια, Κέντρο Λειτουργίας). Με σημείο εκκίνησης την Κομοτηνή, ο αγωγός θα καταλήγει στη Στάρα Ζαγόρα αντίστοιχα, συνδέοντας τα δίκτυα Φυσικού Αερίου Ελλάδος και Βουλγαρίας, ενώ θα υπάρχει η δυνατότητα της αντίστροφης ροής (reverse flow).

Προβλέπεται η μεταφορά ποσοτήτων φυσικού αερίου της τάξης των 3 δισ. κυβ. μέτρων φυσικού αερίου ετησίως, με δυνατότητα αύξησής τους στα 5 δισ. κυβ. μέτρα φυσικού αερίου ετησίως με την κατασκευή Σταθμού Συμπύεσης. Τη μελέτη, την κατασκευή και τη λειτουργία του Έργου έχει αναλάβει η Εταιρεία ICGB AD, που έχει την έδρα της στη Βουλγαρία. Έχει ήδη εγκριθεί η συγχρηματοδότησή του με 45 εκατ. Ευρώ από την Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο του προγράμματος του Ευρωπαϊκού Σχεδίου Οικονομικής Ανάκαμψης στον τομέα της ενέργειας (EPR). Παράλληλα, στο πλαίσιο της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας του έργου, εξετάζονται συμπληρωματικές μορφές χρηματοδότησης μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων. Η Τελική Επενδυτική Απόφαση ελήφθη στις 10 Δεκεμβρίου 2015 και με βάση το ισχύον χρονοδιάγραμμα, η κατασκευή του έργου έχει ξεκινήσει από το πρώτο τρίμηνο του 2018, ενώ η έναρξη λειτουργίας του προσδιορίζεται για πρώτο τρίμηνο του 2020.

δ. TurkStream¹³⁴

Ο TurkStream είναι ένας νέος αγωγός εξαγωγής αερίου που εκτείνεται

¹³³<http://www.depa.gr>

¹³⁴Gazprom.-Turkstream..<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>

από τη Ρωσία στην Τουρκία, κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας. Ο πρώτος αγωγός προορίζεται για Τούρκους καταναλωτές, ενώ ο δεύτερος αγωγός θα παραδώσει φυσικό αέριο στη νότια και νοτιανατολική Ευρώπη. Η πρώτη και η δεύτερη σειρά της TurkStream θα έχουν χωρητικότητα παραγωγής 15,75 δις κυβικών μέτρων το καθένα.

Την 1η Δεκεμβρίου 2014 η Γκάζπρομ και η εταιρεία Botas Petroleum Pipeline Corporation, υπέγραψαν το μνημόνιο συμφωνίας για την κατασκευή αγωγού φυσικού αερίου που διασχίζει τη Μαύρη Θάλασσα προς την Τουρκία. Το Σεπτέμβριο του 2016, η Γκάζπρομ έλαβε τις πρώτες άδειες για το έργο TurkStream από τις τουρκικές αρχές. Στις 10 Οκτωβρίου 2016, η κυβέρνηση της Ρωσικής Ομοσπονδίας και η κυβέρνηση της Τουρκικής Δημοκρατίας υπέγραψαν τη συμφωνία σχετικά με το σχέδιο TurkStream. Τον Απρίλιο του 2018 ολοκληρώθηκε ο αγωγός βαθέων υδάτων για την πρώτη γραμμή υπεράκτιου τμήματος του αγωγού φυσικού αερίου TurkStream στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας.

ε. ITGI: Συνδετήριο Αγωγός Φυσικού Αερίου Τουρκίας - Ελλάδας - Ιταλίας¹³⁵

Ο συνδετήριο αγωγός φυσικού αερίου Τουρκίας - Ελλάδας - Ιταλίας (ITGI) είναι ένα έργο μεταφοράς φυσικού αερίου. Προτάθηκε για τη μεταφορά φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν στην Ευρώπη μέσω της Ελλάδας και της Ιταλίας. Ο αγωγός Τουρκίας - Ελλάδας ολοκληρώθηκε το 2007, ενώ το μέλλον του αγωγού Ελλάδας - Ιταλίας είναι ασαφές, λόγω του ανταγωνιστικού αγωγού Trans Adriatic. Ο αγωγός Τουρκίας - Ελλάδας είναι αγωγός φυσικού αερίου 296 χιλιομέτρων, ο οποίος συνδέει τα τουρκικά και ελληνικά δίκτυα φυσικού αερίου. Ο αγωγός ξεκινάει από τον Καρακάμπυ της Τουρκίας και καταλήγει στην Κομοτηνή. Το μήκος του τουρκικού τμήματος είναι 210 χιλιόμετρα εκ των οποίων τα 17 βρίσκονται κάτω από τη Θάλασσα του Μαρμαρά. Το μήκος του ελληνικού τμήματος είναι 86 χιλιόμετρα, η διάμετρος του αγωγού είναι 36 ίντσες (910 mm) και η χωρητικότητα είναι 7 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (250 δισεκατομμύρια κυβικά πόδια) φυσικού αερίου ετησίως.

¹³⁵ <https://energypress.gr>

Το μήκος του αγωγού Ελλάδας-Ιταλίας θα είναι πάνω από 807 χιλιόμετρα, εκ των οποίων τα 590 χιλιόμετρα θα είναι χερσαίος αγωγός στην Ελλάδα και πάνω από 217 χιλιόμετρα θα τοποθετηθούν στον πυθμένα του Ιονίου. Ο αγωγός θα συνδεθεί με τον αγωγό Τουρκίας - Ελλάδας έξω από την Κομοτηνή και θα φτάνει στην Ηγουμενίτσα της Θεσπρωτίας. Το υπεράκτιο τμήμα θα κατασκευαστεί μεταξύ της Ηγουμενίτσας και του Otranto, στην περιοχή της Απουλίας. Το «offshore» τμήμα θα κοστίσει 500 εκατομμύρια ευρώ και το ελληνικό τμήμα θα κοστίσει 600 εκατομμύρια ευρώ. Η χωρητικότητα του αγωγού θα είναι 8 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα (280 δισεκατομμύρια κυβικά πόδια) φυσικού αερίου ετησίως. Το 80% της μεταφορικής ικανότητας θα προοριζόταν για την Έντισον Σπα, ενώ το 20% θα προοριζόταν για τη ΔΕΠΑ.

στ. TANAP (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline)¹³⁶

Ο αγωγός φυσικού αερίου TANAP (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project - TANAP) είναι αγωγός από το Αζερμπαϊτζάν, ο οποίος μέσω Γεωργίας και Τουρκίας φτάνει στα ελληνικά σύνορα, όπου θα συνεχιστεί με τον αγωγό φυσικού αερίου Trans Adriatic Pipe (TAP). Θα αποτελέσει κεντρικό τμήμα του νότιου διαδρόμου φυσικού αερίου, ο οποίος θα συνδέσει το γίγαντα του φυσικού αερίου Σαχ Ντενίζ στο Αζερμπαϊτζάν με την Ευρώπη, μέσω του αγωγού του Νότιου Καυκάσου (SCP), του TANAP και του TAP. Οι δύο αγωγοί, TANAP και TAP, θα μεταφέρουν το φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν, μέσω Γεωργίας και Τουρκίας στην Ελλάδα και την Ιταλία.

Το κόστος του έργου εκτιμάται στα 10-11 δισεκατομμύρια δολάρια. Ο αγωγός TANAP, μήκους 1.850 χλμ, που αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2018, θα συνδεθεί με τον ήδη υπάρχοντα Αγωγό Νοτίου Καυκάσου, ο οποίος με τη σειρά του συνδέει την Τουρκία με τα πεδία φυσικού αερίου του Αζερμπαϊτζάν στην Κασπία Θάλασσα, μέσω της Γεωργίας. Με 16 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως αρχικά, ο όγκος του φυσικού αερίου που θα μεταφέρεται σταδιακά θα αυξηθεί έως τα 24 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα και ακολούθως στα 31 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα. Ο αγωγός TANAP θα διασχίσει 20 επαρχίες της Τουρκίας, θα ξεκινήσει από τον τερματικό σταθμό του Sangachal και στο έδαφος

¹³⁶ <https://www.tanap.com>

του Αζερμπαϊτζάν θα είναι η επέκταση του υφιστάμενου αγωγού του Νοτίου Καυκάσου.

4. Το Σχέδιο Ανάπτυξης Φυσικού Αγωγού Μεταξύ Τουρκίας - Βουλγαρίας

Η Βουλγαρία τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να συνεργάζεται στενά με την Τουρκία καθώς και οι δυο χώρες προσβλέπουν κοινό συμφέρον πίσω από αυτήν την συνεργασία. Οι βουλγαρικές και τουρκικές επιχειρήσεις εκμετάλλευσης φυσικού αερίου Bulgartransgaz και Botaş επρόκειτο να πραγματοποιήσουν συναντήσεις για να επιταχύνουν την πρόοδο του σχεδίου διασύνδεσης φυσικού αερίου Τουρκίας - Βουλγαρίας «ITB», καθώς η Βουλγαρία αποδίδει μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη των Βουλγαροτουρκικών σχέσεων και βλέπει περαιτέρω δυνατότητες συνεργασίας, ιδίως στον ενεργειακό τομέα.

Μια αντιπροσωπεία με επικεφαλή τον Τούρκο υπουργό Ενέργειας και Φυσικών Πόρων Μπεράτ Αλμπαγιάκ, σε επίσκεψη στη Σόφια, έχει ανοίξει διαύλους επικοινωνίας για την επίτευξη διμερούς ενεργειακής συνεργασίας με τον Βούλγαρο πρωθυπουργό Μπόικο Μπορίσοφ και την υπουργό Ενέργειας Τεμενουσκά Πέτκοβα. Ακόμη, για τις επιχειρήσεις εκμετάλλευσης φυσικού αερίου Bulgartransgaz και Botaş καθώς και τις επιχειρήσεις ηλεκτρικής ενέργειας ESO και ΤΕΙΑΣ, θα πραγματοποιηθούν διμερείς συναντήσεις το συντομότερο δυνατόν στο άμεσο μέλλον, όπως δηλώνουν κυβερνητικοί εκπρόσωποι και των δύο πλευρών. Η Bulgartransgaz και η Botaş εργάζονται για την υλοποίηση της κοινής ITB Τουρκίας - Βουλγαρίας, για την οποία η Bulgartransgaz έχει ετοιμάσει μελέτη σκοπιμότητας για τη βουλγαρική επικράτεια, που συγχρηματοδοτείται από την ΕΕ, στο πλαίσιο του μηχανισμού «Συνδέοντας την Ευρώπη» (CEF). Το έργο αποτελεί μια ευκαιρία διαφοροποίησης των πηγών φυσικού αερίου, την προμήθεια και στους δύο εταίρους, τις διαδρομές και την ένταση του ανταγωνισμού, ενώ παράλληλα ενισχύεται η ασφάλεια του εφοδιασμού στην περιοχή.

Για την υλοποίηση του έργου υπεγράφη, στις 12 Μαρτίου 2014, Μνημόνιο Κατανόησης για την κατασκευή της διασύνδεσης αερίου ITB μεταξύ των βουλγαρικών υπουργείων Οικονομίας, Ενέργειας και Τουρισμού και του Τουρκικού Υπουργείου Ενέργειας και Φυσικών Πόρων. Στη συνέχεια, το μνημόνιο συμφωνίας τέθηκε σε ισχύ στις 28 Μαρτίου και συγκροτήθηκε κοινή ομάδα εργασίας,

αποτελούμενη από εμπειρογνώμονες εκ των εταιρειών που συμμετέχουν στην υλοποίηση του σχεδίου.

Ταυτοχρόνως, οι βουλγαρικοί και τουρκικοί ηλεκτροπαραγωγοί ESO και ΤΕΙΑΣ βρίσκονται σε συζητήσεις για την αύξηση της δυναμικότητας μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας μεταξύ των δύο χωρών. Η Τουρκία δήλωσε το ενδιαφέρον της, σύμφωνα με το Βούλγαρο πρεσβευτή, για την επέκταση αυτής της δυναμικότητας, κατά τη διάρκεια συναντήσεων στη Σόφια. Τον Μάρτιο του 2015, όταν η Τουρκία αντιμετώπισε προβλήματα με το σύστημα ισχύος της, η ESO είχε τη μεγαλύτερη συμβολή στην παροχή βοήθειας προς την Τουρκία, σε σύγκριση με τους γείτονές της, κατά την αποκατάσταση του ενεργειακού συστήματος, παρέχοντας σημαντική βοήθεια προς την Τουρκία.

Η Βουλγαρία άνοιξε ένα νέο βρόγχο σε τμήμα του αγωγού αερίου διαμετακόμισης στην Τουρκία TurkStream, επεκτείνοντας την παραγωγική της δυναμικότητα και προσθέτοντας τη δυνατότητα αμφίδρομων ροών, καθώς οι βαλκανικές χώρες προσφέρουν τη μεταφορά ρωσικού φυσικού αερίου από τον αγωγό TurkStream στην Ευρώπη. Η Σόφια ξεκίνησε όμοιο διαγωνισμό, αγωγού μήκους 11 χιλιομέτρων για την παροχή μεγαλύτερης δυναμικότητας σύνδεσης μεταξύ του νέου τμήματος του βρόγχου και των τουρκικών συνόρων. Επί του παρόντος, η ρωσική εταιρεία Gazprom μεταφέρει περίπου 13 δισεκατομμύρια εκατοστά φυσικού αερίου μέσω της Ουκρανίας και της Βουλγαρίας στην Τουρκία. Ωστόσο, οι αποστολές ενδέχεται να σταματήσουν, την περίοδο που η Μόσχα αναμένει την έναρξη λειτουργίας της πρώτης γραμμής του TurkStream. Ο Turkstream είναι μέρος των σχεδίων του Κρεμλίνου ώστε να παρακαμφθεί η Ουκρανία, που σήμερα αποτελεί την κύρια διαδρομή διέλευσης για ρωσικό αέριο στην Ευρώπη, ώστε να ενισχύσει τη θέση της στην ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου. Η πρώτη γραμμή, που έχει ήδη ολοκληρωθεί, θα χρησιμοποιηθεί για τοπική κατανάλωση. Η δεύτερη γραμμή, προβλέπεται να διέλθει από την Τουρκία στη νοτιοανατολική και κεντρική Ευρώπη.

Η Βουλγαρία δήλωσε ότι θέλει να λειτουργήσει ως σημείο εισόδου στην Ευρώπη, αλλά η Ρωσία δεν έχει ακόμη αποφασίσει εάν ο αγωγός αυτός θα μεταφέρει φυσικό αέριο μέσω της Βουλγαρίας ή της Ελλάδας. Συνεπώς η Βουλγαρία επρόκειτο να παίξει έναν σημαντικότερο ρόλο στην μεταφορά της

πράσινης ενεργείας, τομέα τον οποίο και η Τουρκία θέλει να επωφεληθεί, με εμπόδιο τις έντονες διαμάχες μεταξύ των Βουλγάρων και των Ρώσων. Η υπουργός Ενέργειας Τεμένουτσκια Πέτκοβα, δήλωσε ότι η Βουλγαρία είναι έτοιμη να συμμετάσχει στην υλοποίηση ενός τέτοιου έργου, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται αυστηρά οι κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, μπήκε σε αναμονή από την Γκάζπρομ, η οποία διεξήγαγε διεθνείς διαγωνισμούς για ένα σχέδιο το οποίο τελικά απορρίφθηκε μετά από αντιρρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διότι δεν πληρούσε κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που απαγόρευαν στους εμπόρους φυσικού αερίου, όπως η Γκάζπρομ, να κατέχουν μεταφορικές ικανότητες.

Ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν, κατηγόρησε την ΕΕ και τη Βουλγαρία για την αποτυχία του έργου, ανακοινώνοντας ότι θα αντικατασταθεί από τον αγωγό Τουρκικού Ρεύματος προς την Τουρκία. Το Τουρκικό ρεύμα θα αποτελείται από δύο σειρές 15,75 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων - ένα για την τουρκική αγορά και το έτερο προοριζόμενο για περαιτέρω εξαγωγές στην Ευρώπη. Νωρίτερα εκείνη την εβδομάδα, η Gazprom δήλωσε ότι το υποθαλάσσιο τμήμα του αγωγού ολοκληρώθηκε, σε έκταση 6Τεμ9 χλμ, το οποίο βρίσκεται στο Luleburgaz (περίπου 50 χλμ. από τα σύνορα με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία) και θα ολοκληρωθεί στα τέλη του 2019.

5. Ενεργειακή διπλωματία

Οι κυριότερες πηγές ενέργειας των Βαλκανίων θεωρούνται ο πυρηνικός ενεργειακός σταθμός στο Κοζλοντούι, υδροηλεκτρικά εργοστάσια, σταθμοί αιολικής και ηλιακής ενέργειας. Η Βουλγαρία είχε συμπεριληφθεί ως τμήμα των αγωγών πετρελαίου αμερικάνικων συμφερόντων AMBO (Albanian Macedonian Bulgarian Oil Pipeline), που θα ακολουθούσε τη διαδρομή Τουρκία – Βουλγαρία – πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας – Αλβανία και των ρωσικών συμφερόντων Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη. Ωστόσο τον Ιούνιο του 2009 η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση της Βουλγαρίας καθυστέρησε την υλοποίησή του με πρόσχημα περιβαλλοντολογικούς λόγους και χαμηλά αποθέματα. Το βουλγαρικό κοινοβούλιο το 2013 απέρριψε και τερμάτισε τη συμφωνία.

Σύμφωνα όμως με διεθνές πρακτορείο (Reuters), το Μάιο του 2018 η ρωσικής προέλευσης εταιρεία πυρηνικής ενέργειας Ροσατομ (Rosatom), είναι

έτοιμη να λάβει μέρος σε διαγωνισμό για να υλοποιήσει την κατασκευή πυρηνικού σταθμού στο Μπελέν της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία, σύμφωνα με τον Πρόεδρό της τον Ρούμεν Ράντεφ, αποδέχθηκε τα σχέδια για την εγκατάσταση και είναι ανοιχτή σε διαπραγματεύσεις. Στη Βουλγαρία ασκούταν πιέσεις τόσο από την Ουάσιγκτον όσο και από τις Βρυξέλλες ώστε να περιορίσει την ενεργειακή της εξάρτηση από τη Ρωσία. Ως αποτέλεσμα, η Βουλγαρία ακύρωσε τη συμφωνία και αναγκάζεται να καταβάλει στη ρωσική εταιρεία Ροσατομ πάνω από 620.000.000 ευρώ, αφενός ως αποζημίωση, αφετέρου για τους δύο πυρηνικούς αντιδραστήρες των 1000 megawatt έκαστος που είχαν ήδη εγκατασταθεί στην περιοχή.

Η ενεργειακή διπλωματία συγκαταλέγεται στις πλέον υψηλές προτεραιότητες των ισχυρότερων κρατών του πλανήτη. Ο ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ - ΕΕ με τους TAP, IGB και παλαιότερα με τον NabuccoWest, και Ρωσίας - Τουρκίας με τους TurkStream, ITGI, ως κύριοι αγωγοί ενέργειας, αναμένεται ιδιαίτερα έντονος, όπως διαφαίνεται τα επόμενα χρόνια.

Οι σχέσεις Τουρκίας και ΗΠΑ το τελευταίο χρονικό διάστημα και ιδιαίτερα μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, το οποίο απέτυχε να εκθρονίσει τον Ερντογάν, αλλά και κατόπιν της εκλογής του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των ΗΠΑ, επιδεινώθηκαν. Παράλληλα, το πάγωμα της ενταξιακής πορείας της στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα επιφέρει ρήξη στις σχέσεις της με αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Επομένως όπως ήταν εύλογο, η Τουρκία στράφηκε προς τη Ρωσία για να κερδίσει το χαμένο έδαφός της. Μολονότι, η κατασκευή του αγωγού δυτικών συμφερόντων TANAP διαμέσου της Τουρκίας που θα συνδέσει το αζέρικο φυσικό αέριο μέσω του TAP με την Ευρώπη έχει αρχίσει να γίνεται πραγματικότητα, η μεταβολή των γεωπολιτικών συσχετισμών την ώθησε στο να αναθεωρήσει τις στρατηγικές της επιλογές και να αναζητήσει εναλλακτικές λύσεις με την προώθηση των TurkStream και ITGI. Προς το παρόν, Ρωσία και Τουρκία συμπορεύονται στη διπλωματία της ενέργειας και φαίνονται να είναι αποφασισμένες να κοντράρουν τη Δύση.

Αντιθέτως, η Βουλγαρία στην προσπάθειά της να διατηρήσει ευνοϊκό κλίμα στις σχέσεις της με την Ευρώπη και το NATO, συμφώνησε με την Ελλάδα για τον IGB προκειμένου να μειώσει την εξάρτησή της από τη Ρωσία. Στο μεταξύ, συνέχιζε να συνεργάζεται με ρωσικές εταιρείες (Lukoil), καθώς για οικονομικούς λόγους

ήταν δύσκολο να αποκλείσει οποιαδήποτε συνεργασία με τη Ρωσία. Το γεγονός αυτό όμως, είχε ως αποτέλεσμα να ακροβατεί η Βουλγαρία ανάμεσα στις Nabucco/AMBO και SouthStream/Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη και τις IGB και TurkStream/ITB. Βέβαια, το άνοιγμα της Βουλγαρίας προς αμφότερες τις δύο κατευθύνσεις αφενός την διευκολύνει να διατηρήσει ήπιες σχέσεις μέχρις ότου αποφασίσει για την ενεργειακή πορεία που θα ακολουθήσει, αφετέρου την οδηγεί σε κίνδυνο να τα χάσει όλα. Εξάλλου μια συμφωνία με Ρωσία και Τουρκία θα δυσαρεστήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ΗΠΑ, ενώ στην περίπτωση που συνεργαστεί με τους δυτικούς θα συγκρουστεί με τις δυνάμεις της Ανατολής.

Όσον αφορά δε τον TurkStream, παρουσιάζει ενδιαφέρον η διαδρομή που θα ακολουθήσει όταν βρεθεί στο κατώφλι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή στην Ευρωπαϊκή Τουρκία. Παραμένει αμφίβολο και ανοιχτό αν θα μετατραπεί σε ITGI, (διέλευση μέσω Ελλάδας) ή ITB (διέλευση μέσω Βουλγαρίας). Ο ανταγωνισμός αυτός πιθανώς να οδηγήσει σε ψύχρανση των σχέσεων Βουλγαρίας - Ελλάδας, τη στιγμή που οι δύο χώρες έχουν να επιδείξουν μία θετική συνεργασία εδώ και πολλές δεκαετίες. Η Τουρκία σε κάθε μία από τις δύο αυτές περιπτώσεις πρόκειται να αναδειχτεί κερδισμένη, εφόσον όμως ο TurkStream ευοδωθεί. Η Βουλγαρία φαίνεται ότι έχει αντιληφθεί καλύτερα την παραπάνω εξέλιξη και για το λόγο αυτό έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια διπλωματικής προσέγγισης της Τουρκίας με σειρά επαφών και συναντήσεων, αποσκοπώντας στο να γύρει την πλάστιγγα προς το μέρος της. Παράλληλα, με κάθε ευκαιρία που της δίνεται, προσπαθεί να ανταποκριθεί στο ρόλο του διαπραγματευτή - πυροσβέστη μεταξύ Τουρκίας – Δύσης, κάτι που αναμένεται να αξιοποιήσει περαιτέρω κατά τη διάρκεια της Προεδρίας της.

Συνεπώς, η Τουρκία και η Βουλγαρία θα παίξουν μεγάλο ρολό στην μεταφορά ενέργειας από την ανατολή στην δύση. Ένα τέτοιο έργο έχει τεραστία σημασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ωστόσο θα πρέπει να τηρηθούν κάποια μέτρα, ώστε η υλοποίησή του να γίνει βάσει των κανονισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εν αντιθέσει, η Βουλγαρία με την Τουρκία, συνεχίζουν απτόητες, αφήφώντας τα μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και τη συνεργασία της, καθότι θέλουν να επισπεύσουν την δημιουργία των αγωγών φυσικού αερίου. Ο εκσυγχρονισμένος αγωγός διέλευσης φυσικού αερίου μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας εγκαινιάστηκε επίσημα σε τελετή στην πόλη του Γιαμπόλ, παρουσία του πρωθυπουργού της

Βουλγαρίας Μπόικο Μπορίσοφ, της Υπουργού Ενέργειας της Βουλγαρίας Τσεμενουζκά Πέτκοβα και του Τούρκου ομόλογού της Φατίχ Ντόνμεζ. Λόγω της νέας υποδομής φυσικού αερίου, η διαμετακόμιση φυσικού αερίου από τη Βουλγαρία στην Τουρκία θα αυξηθεί με 1,7 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα.

6. Συμπεράσματα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση τα τελευταία χρόνια συγκλίνει σημαντικά προς την πλήρη ενεργειακή απεξάρτηση της και την ανάπτυξη ολοκληρωμένης παραγωγής «πράσινης ενέργειας». Η Ρωσο-ουκρανική κρίση το 2009 και η διακοπή τροφοδοσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο ανέδειξαν την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διαχειριστεί μια τέτοια κατάσταση και οδήγησαν σε επανεξέταση των μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων, καθώς και στη συνειδητοποίηση εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ότι για να διαφυλλαχτεί η ενεργειακή της ασφάλεια απαιτούνταν μια ενεργειακή πολιτική με ολοκληρωμένη εσωτερική αγορά, ισχυρές ενεργειακές διασυνδέσεις και περαιτέρω αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών - μελών της.¹³⁷

Η γεωγραφική θέση της Βουλγαρίας την έχει αναδείξει σε μείζονα γεωστρατηγικό παράγοντα στο κομμάτι των μεταφορών πηγών ενέργειας, ενεργειακής ασφάλειας και σταθερότητας στην περιοχή των Βαλκανίων. Πρόκειται για την πλέον αναγκαία δίοδο από όπου θα διέλθουν ενεργειακοί αγωγοί προς την Ευρώπη, ενώ συγχρόνως θα υποστηριχθούν τυχόν στρατιωτικές επιχειρήσεις της Δύσης για την ενεργειακή ασφάλειά της. Δεδομένου των παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψιν την επιθυμία της Τουρκίας για ενεργή συμμετοχή σε μία ενωμένη Ευρώπη, ο δρόμος για την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση περνάει σε μεγάλο βαθμό από τη συνεργασία με τη Βουλγαρία στον ενεργειακό τομέα. Η προεργασία με τους πρώτους αγωγούς των προηγούμενων χρόνων και οι συζητήσεις σε θετικό κλίμα των πιο πρόσφατων οδηγούν στον εξοπλισμό των Βαλκανίων με υπερσύγχρονους αγωγούς που καλούνται να καλύψουν τη συνολική ζήτηση. Εκτός από την ηθική υπόσταση, το ζήτημα παίρνει σημαντικές πολιτικές διαστάσεις, καθώς αποτελεί μεγάλο μέρος της εξωτερικής διπλωματίας, τόσο της Τουρκίας με τη Βουλγαρία, όσο και με την Ευρώπη συνολικά.

¹³⁷ News247. *Η μάχη των αγωγών: Τα γεωπολιτικά σχέδια Δύσης και Ρωσίας για τα Βαλκάνια.*
<http://news247.gr>

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία προσπάθησε να μεταδώσει κατά κύριο λόγο μια εικόνα των σχέσεων της Τουρκίας με τη Βουλγαρία στο πέρασμα των χρόνων, καθώς και την πολιτική τακτική που ακολούθησε η κάθε χώρα. Ως κύρια μέθοδος εκπόνησης χρησιμοποιήθηκε η καταγραφή, ανάλυση και μελέτη βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας, έντυπης αλλά κυρίως ηλεκτρονικής που οδήγησαν στην καταγραφή της ιστορίας και στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Η μελέτη θα κλείσει με ένα σύντομο απολογισμό ανά κεφάλαιο τονίζοντας παράλληλα τις βασικότερες διαπιστώσεις.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** παρουσιάστηκε μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν της Βουλγαρίας και της Τουρκίας, ξεκινώντας από την προέλευση των Βουλγάρων και των Τούρκων, μέχρι και τα σύγχρονα κράτη και μία συνοπτική αναφορά των βουλγαροτουρκικών σχέσεων από τις πρώτες επαφές μεταξύ τους. Οι δεσμοί Βουλγαρίας - Τουρκίας πηγάζουν από το μακρινό παρελθόν με κοινό στοιχείο την ασιατική τους προέλευση και τη μετακίνησή τους προς τη Βαλκανική χερσόνησο, της οποίας αναγνώρισαν τη σπουδαιότητα και στρατηγική της θέση. Αυτοί αποτέλεσαν και τους κύριους λόγους εγκατάστασής τους στην περιοχή, ξεκινώντας μια μακρά περίοδο συγκρούσεων, αρχικά εναντίον του Βυζαντίου και στη συνέχεια μεταξύ τους, μέχρι και την επικράτηση των Οθωμανών με την κατάκτηση των Βαλκανίων. Ένα κοινό στοιχείο των δύο λαών ήταν ότι δεν αφομοίωσαν αυτοί τους γηγενείς λαούς αλλά το αντίθετο, διατήρησαν μερικά μόνο από τα αρχικά τους γνωρίσματα. Οι πέντε αιώνες υποδούλωσης σχεδόν εξαφάνισαν τη βουλγαρική εθνική συνείδηση, η οποία όμως με τη βοήθεια της Ρωσίας, έβαλε τα θεμέλια για τη δημιουργία του σύγχρονου βουλγαρικού κράτους το 1878.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** αναφέρθηκε ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι θρησκείες, τόσο κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και κατά την μετα-οθωμανική εποχή. Διαφαίνεται η λειτουργία της θρησκείας ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των βαλκανικών λαών, ενώ ανθίετως συχνά αποτελούσε το πρόσχημα για την έναρξη πολεμικών συγκρούσεων, παρόλο που ο πραγματικός

λόγος κάθε διένεξης κρυβόταν πίσω από πολιτικά συμφέροντα της εκάστοτε χώρας. Περαιτέρω παρουσιάστηκαν τα προνόμια που απολάμβαναν οι μουσουλμανικές κοινότητες την περίοδο των Οθωμανών αλλά και τις δυσχέρειες που συνάντησαν οι μη Μουσουλμάνοι ως μέρος της πολιτικής εξισλαμισμού, ενώ στη συνέχεια και ιδιαίτερα μετά τη λήξη της οθωμανικής περιόδου, αναφέρθηκαν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Ισλαμιστές, που κατοικούσαν στις βαλκανικές χώρες εκτός Τουρκίας.

Σε δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου, περιγράφηκε ο ρόλος των μειονοτήτων, τόσο κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όσο και την εποχή που ακολούθησε μετά την κατάρρευσή της. Σε πολλές περιπτώσεις, οι μουσουλμανικές μειονότητες χρησιμοποιούνται ως πάτημα των Τουρκικών κυβερνήσεων για πολιτική επιρροή στα Βαλκάνια, ενώ από την πλευρά της η Βουλγαρία προσπάθησε επανειλημμένως να αφομοιώσει ή να εκδιώξει τους πληθυσμούς αυτούς για τη δημιουργία ενός ομοιογενούς έθνους. Σε πολλές περιπτώσεις, οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν υπήρξαν απάνθρωπες, έχοντας ως αποτέλεσμα τη ρήξη των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών και κατά περιπτώσεις, στην κατάκριση από τη διεθνή κοινότητα και την επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων, με την υπογραφή συνθηκών.

Το **τρίτο κεφάλαιο** περιέγραψε την πολιτική τακτική που ακολούθησε η Τουρκία απέναντι στις χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, τις γεωπολιτικές εξελίξεις που διαμόρφωσαν τις σχέσεις των δύο κρατών καθώς και το ρόλο της Βουλγαρίας στην ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι βουλγαροτουρκικές σχέσεις αρχικά υπήρξαν εχθρικές κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, στη συνέχεια ουδέτερες παρά το γεγονός ότι ήταν σύμμαχοι στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ κατά το Μεσοπόλεμο έγινε μια προσπάθεια συμφιλίωσης με την έλευση του Κεμάλ και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, χαρακτηρίζονται από ψυχρότητα λόγω της συμμετοχής των δύο χωρών σε αντίπαλους συνασπισμούς. Οι εντάσεις που ακολούθησαν, βασίστηκαν στην άνιση και βίαιη μεταχείριση των μειονοτήτων, κυρίως της τουρκικής, από το κομμουνιστικό καθεστώς. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ θα εξομαλύνει την κατάσταση, θα ανοίξει μια νέα σελίδα

στις σχέσεις Βουλγαρίας - Τουρκίας, η οποία θα έχει θετικό πρόσημο και για τους δύο, ενώ θα βάλει τα θεμέλια για μια εποικοδομητική συνεργία, με το θέμα της τουρκικής μειονότητας όμως να εξακολουθεί να αποτελεί μόνιμο αγκάθι.

Στη σύγχρονη εποχή, τη θέση των πολέμων έλαβε η διπλωματική επεκτατική πολιτική της Τουρκίας. Με την άνοδο στην πολιτική σκηνή ισχυρών εθνικιστικών φρονημάτων, από τον Κεμάλ έως και τον Ερντογάν, γίνονται συνεχείς προκλητικές κινήσεις τόσο σε εδαφικές τοποθετήσεις όσο και σε δηλώσεις περί μίας νέας Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η περιοχή των μικρασιατικών παραλίων και του Αιγαίου παραμένει καυτή και βάση για συνεχείς προκλήσεις εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, η παρέμβαση των διεθνών οργανισμών περιορίζει στο ελάχιστο τα περιθώρια νέας γεωπολιτικής σύγκρουσης, με την επιθετικότητα της Τουρκίας να αντιμετωπίζεται ταυτόχρονα με σκεπτικισμό.

Τέλος, έγινε μια εκτενής αναφορά στις επίσημες θέσεις της βουλγαρικής πολιτικής αναφορικά με την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Βουλγαρία επιδιώκει να διατηρήσει ήπιους τόνους με την Τουρκία αφενός και την Ευρωπαϊκή Ένωση αφετέρου, η οποία πρόσφατα της ανέθεσε την Ευρωπαϊκή Προεδρία. Τάσσεται υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εφόσον η ίδια φανεί αντάξια των προσδοκιών της και πληροί τους όρους προσχώρησης που αφορούν την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, την ευρωπαϊκή νομισματική πολιτική, το σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα και το κράτος δικαίου καθώς και την αποδοχή του συνόλου της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, δεν κρατά ανοιχτά χαρτιά και διατηρεί διπλωματικές σχέσεις για να μην έρθει σε σύγκρουση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες αντιμετωπίζουν την ένταξη της Τουρκίας περισσότερο ως μία νέα απειλή για τη συνοχή της Ένωσης.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο**, πραγματοποιήθηκε μια εκτενής περιγραφή του ενεργειακού δικτύου και των προοπτικών ανάπτυξής του στο χώρο των Βαλκανίων καθώς και των πολιτικών διαπραγματεύσεων της Βουλγαρίας και της Τουρκίας, σχετικά με την κοινή συμμετοχή τους στα ενεργειακά ζητήματα. Επίσης, αναφέρθηκε στην εξασφάλιση πηγών ενέργειας και τη συμμετοχή των κρατών στους ενεργειακούς σχεδιασμούς, με γνώμονα το εθνικό συμφέρον κάθε χώρας. Αυτό συναρτάται με τις επιδιώξεις των διεθνών δρώντων στο εγγύς περιβάλλον, σε μια ιδιότυπη ενεργειακή «σκακιέρα», ανάμεσα στις σύγχρονες μεγάλες

δυνάμεις, τις πολυεθνικές εταιρείες και τους διεθνείς οργανισμούς - συνασπισμούς. Διαφαίνεται σε μεγάλο βαθμό το διπλωματικό δίλλημα της Βουλγαρίας εάν θα συμπράξει με την Τουρκία και τη Ρωσία για να καλύψει τα ενεργειακά της ζητήματα ή θα στραφεί προς το πλευρό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ, ερχόμενη σε σύγκρουση με την Ανατολή.

Εν κατακλείδι, το μέλλον των σχέσεων Βουλγαρίας - Τουρκίας δεν είναι δυνατόν να συνοψιστεί με μία πρόταση, αλλά ούτε και να διατυπωθεί με βεβαιότητα. Οι αλληλοεπιδρώμενες συνιστώσες που ασκούνται στα διαφορετικά πεδία, καθιστούν το πλαίσιο των σχέσεων τους ιδιαίτερα ρευστό, χωρίς ωστόσο να μπορεί να αποδοθεί το ειδικό βάρος και η πραγματική δυναμική για κάθε μία από αυτές ξεχωριστά. Αυτό που γίνεται φανερό από τη μελέτη των θεμάτων που εξετάστηκαν, με βασικούς πυλώνες τη θρησκεία και τις μειονότητες, τη γεωπολιτική σταθερότητα και τη διπλωματία στην εξωτερική πολιτική και τέλος, το ενεργειακό ζήτημα, είναι ότι οι σχέσεις Βουλγαρίας και Τουρκίας θα επηρεάζονται και θα καθορίζονται τόσο από τις εξελίξεις στο εσωτερικό των δύο κρατών όσο και από τις εξωτερικές διεθνείς πιέσεις.

Βιβλιογραφία

Ανδρεάδης Ι., *Ιστορία των βαλκανικών πολέμων*. Αθήνα, 2016

Ζεγκίνης Ε., *Η κατάργηση του Σουλτανάτου και της Χαλιφείας στην Τουρκία*.

Θέματα Ιστορίας Β΄ Γενικού Λυκείου. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ΟΕΔΒ

Κοκκώνης Ν., *Η ιστορία των Βουλγάρων* Εκδόσεις. Εκάτη, 2007

Λαζάρου Α., *Εθνολογικά και Πολιτισμικά Βαλκανικής*. Αθήναι, 1997

Λούβη Ε., Ξιφαράς Χ.Δ. *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ΟΕΔΒ

Μέρτζος Ν., *Τα Βαλκάνια σήμερα*. Στο ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011 Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 15-48. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυρικακίδη Α.Ε., 2012

Μητράρας Α., *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο Κεμαλισμός*. Εκδόσεις Παπαζήση, 2012

Μουστάκας Κ., *Ιστορία των Μεσαιωνικών Βαλκανίων*. Αθήνα: Καλλίπος, ΣΕΑΒ, 2015

Μυλωνάς Γ., Νικόλτσιος Β. *Ενθυμήματα Βαλκανικών πολέμων*. Εκδόσεις Λόγος και Εικόνα, 2014

Πρεβελάκης Γ., *Τα Βαλκάνια – Πολιτισμοί και Γεωπολιτική*. Αθήνα: Libro, 2001.

Σολταρίδης Συμεών. *Μουσουλμάνοι της Βουλγαρίας*. Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη 1999

Σφέτας Σ., *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2009.

Τούντα Φ.Α., *Μειονότητες στα Βαλκάνια*. Εκδότης: Παρατηρητής

Φιλίππου Φ., *Το πρώτο βουλγαρικό κράτος και η βυζαντινή οικουμενική αυτοκρατορία 681-852*. Εκδότης: Ηρόδοτος, 2001

Bishku Michael B., *Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation*. *Mediterranean Quarterly*, 2003, 77-94

Crampton R. J. A .Concise., *History of Bulgaria*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005

Gyuzelev V., *The Protobulgarians: Pre-History of Asparouhian Bulgaria*. Σόφια: Sofia Press, 1979

Hopken W., *Bulgarian-Turkish relations*. Στο Turkey and the Balkans, της Erol Manisali, 78-79. Girne/Κυρήνεια: International Girne Conference, 1990

IBNA, Independent Balkan News Agency, *Development of relations with Turkey a priority for Bulgaria, Borissov tells Ankara's EU minister*. 1 Δεκέμβριος 2017

Mazower M., *Τα Βαλκάνια*. Εκδόσεις: Πατάκης, 2013

Poulton H., *The Balkans: Minorities and States in Conflict*. London: Minority Rights Publications, 1998

Roux J. P., *Η ιστορία των Τούρκων*. Εκδόσεις: Γκοβόστη, 1998

Sezer D., *Turkey in the new security environment in the Balkan and Black Sea region*. Στο Turkey between the East and West. New Challenges for a Rising Regional Power, του C. Nation V. Matny, 81. Μπόλντερ: Westview Press, 1991

Tuğlacı P., *Bulgaria and Turkish - Bulgarian Relations*. Κων/πολη: Cem Yayinevi, 1984

Διαδίκτυο – Ηλεκτρονικές Πηγές

Αγγελίδης Γ., *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική: Η περίπτωση των Βαλκανίων*. 26/04/2018

<https://powerpolitics.eu/αγγελίδης-γρηγόρης-βαλ-25-3-θρησκεία-και/>

ΔΕΠΑ., *Υπογραφή Συμφωνίας Συνεργασίας μεταξύ Gazprom, ΔΕΠΑ και Edison σχετικά με τη νότια διαδρομή παροχής ρωσικού φυσικού αερίου στην Ευρώπη*. 2 Ιουνίου 2017.

<http://www.depa.gr/press/002009001.html>

Δουδούμης Γ. *Βαλκάνια - Από το χθές στο αύριο*. Ελληνικό Ινστιτούτο Στρατηγικών Σπουδών: 30 Μαΐου 2013.

http://www.elisme.gr/en/2013-01-06-18-39-21/item/42-104?category_id=60

ΙΜΕ, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού., *Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια του Μείζονος Ελληνισμού (Εύξεινος Πόντος)*, 2008

<http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12479>

Καθημερινή#1. *Συμφωνία Ρωσίας, Ιταλίας και Ελλάδας για το φυσικό αέριο*. 25 Φεβρουαρίου 2016

<http://www.kathimerini.gr/850824/article/oikonomia/epixeirhseis/symfwnia-rwsias-italias-kai-elladas-gia-to-fysiko-aerio>

Καθημερινή#2. *Ο Ντόναλντ Τραμπ και η Τουρκία*. 13 Νοεμβρίου 2016

<http://www.kathimerini.gr/883411/opinion/epikairothta/politikh/o-ntonalt-tramp-kai-h-toyrkia>

Κάππας Κ. *Ισλάμ στα Βαλκάνια: Παλαιόθε, σύγχρονο και ειρηνικό*. 04/12/2017

<http://artinews.gr/ισλάμ-στα-βαλκάνια-παλαιόθεν-σύγχρονο-και-ειρηνικό.html>

Μέρτζος Ν., *Η Βουλγαρία μεταξύ Ρωσίας-Τουρκίας*. 2 Μαρτίου 2016
http://media.ems.gr/teos-proedros/t_pr_ems_mertzos_9boulgaria_20160302.pdf

Μουρουζίδης Γ., *Η διείσδυση της Τουρκίας στα Βαλκάνια*. 16/11/2017
<http://www.pontos-news.gr/article/171595/i-dieisdysi-tis-toyrkias-sta-valkania>

Μπαμιατζής Σ., *Ο Ισλαμισμός των Βαλκανίων και η «ήπια» εισβολή της Ισλαμικής Τουρκίας στα Βαλκάνια*. 10/06/2018
<https://www.militaire.gr/o-islamismos-ton-valkanion-kai-i-ipia-eisvoli-tis-islamikis-toyrkias-sta-valkania/>

Μπαρμπαγιαννίδης Χρήστος., *Η καταγωγή των Βουλγάρων και η εγκατάστασή τους στη Βαλκανική χερσόνησο*. 29/01/2017
<http://eranistis.net/wordpress/2017/01/29η-καταγωγή-των-βουλγάρων-και-η-εγκατάσ/>

Νικολάου Ν., *Μια ισχυρή και επικίνδυνη σχέση στη βόρεια αυλή της Ελλάδας*. 20/09/2018
<http://www.hellasjournal.com>

Παντελής Γ., *Τα Βαλκάνια ζωπικός χώρος στα σχέδια του νεοθωμανισμού*. 04/07/2018
<https://www.e-dromos.gr/ta-valkania-zotikos-choros-sta-schedia-tou-neoethomanismou/>

Σαπουντζής Γ., *Βαλκάνια, Διπλωματία και Πολιτική*. 10/11/2017
<http://www.powerpolitics.eu>

Τζίμας Σ., *Η σκακιέρα με τα ενεργειακά*. 7 Ιουλίου 2017
<http://www.kathimerini.gr/917382/opinion/epikairothta/politikh/h-skakiera-me-ta-energeiaka>

ΥΠΕΞ Τουρκίας#1., *Relations with the Balkan Region*. 2017

<http://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa>

ΥΠΕΞ Τουρκίας#2. *Relations between Turkey and Bulgaria*. 2017

<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-bulgaria.en.mfa>

Χατζηναστασίου Τ., *Οθωμανικά ή τουρκοκρατούμενα τα Βαλκάνια;*. 03/08/2017

<http://ardin-rixi.gr/archives/3027>

Arnault J.D. *Οι ξεχασμένοι «μικροί λαοί» των Βαλκανίων*. 09/11/2003

<http://archives.monde->

[diplomatique.gr/spip.php?article409&var_recherche=Derens%20Jean%20%E2%80%93%20Arnault](http://archives.monde-diplomatique.gr/spip.php?article409&var_recherche=Derens%20Jean%20%E2%80%93%20Arnault)

BulgarianTimes, 2015

<http://bultimes.com/video-karakachanov-davutoglu-e-ideologat-na-neosmanisma-kojto-edarzhavna-politika-na-tursiya>

Cheresheva M., *Bulgaria to Return Migrants to Turkey from June 1*. 6 Μαΐου 2016

<http://www.balkaninsight.com/en/article/bulgaria-%D1%82%D0%BE-start-sending-migrants-back-to-turkeyfrom-june-1-05-06-2016>

DW#1. *Ο Πούτιν φλερτάρει με τη Βουλγαρία;*. 22 Αυγούστου 2015

<http://www.dw.com/el/o-poutin-φλερτάρει-με-τη-βουλγαρία/a-18666486>

DW#2. *Ανησυχία ενόψει πρώτης βουλγαρικής προεδρίας*. 17 Οκτωβρίου 2017

<http://www.dw.com/el/ανησυχία-ενόψει-πρώτης-βουλγαρικής-προεδρίας/a-40935620>

Efsyn. *Πραξικόπημα ολίγων ωρών*. 16 Ιουλίου 2016

<http://www.efsyn.gr/arthro/praxikopima-oligon-oron>

Energypress. *Ερντογάν: Ελπίζω ο Turkish Stream να φτάσει στη Σερβία*. 11

Οκτωβρίου 2017

<https://energypress.gr/news/erntogan-elpizo-o-turkish-stream-na-ftasei-sti-servia>.

Euro2day. *Ενεργοποιείται ο «κάθετος διάδρομος» φυσικού αερίου*. 14 Νοεμβρίου 2016

<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1465071/energopoiείται-o-kathetos-diadromos-fysikoy.html>

ForeignPolicy. *RIP Turkey, 1921 – 2017*. 16 Απριλίου 2017

<http://foreignpolicy.com/2017/04/16/rip-turkey-1921-2017/>

Gazprom. *Gazprom - Turkstream*. 2017

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>

<http://www.balkaneu.com/development-of-relations-with-turkey-a-priority-for-bulgaria-borissov-tells-ankaras-eu-minister/>

Hurriytdailynews. *Turkey, Bulgaria hard at work on gas project*. 26 Σεπτεμβρίου 2017

<http://www.hurriytdailynews.com/turkey-bulgaria-hard-at-work-on-gas-project-118440>

Liaggou C., *US diplomacy to push for the Greek-Bulgarian gas pipeline*. 13 Οκτωβρίου 2015

<http://www.ekathimerini.com/202487/article/ekathimerini/business/us-diplomacy-to-push-for-the-greek-bulgarian-gas-pipeline>

Liberal. *Οι Αμερικανοί ξανάρχονται στα Βαλκάνια. Νέα ατζέντα από την κυβέρνηση Τράμπ*. 2 Δεκεμβρίου 2017

<http://www.liberal.gr/arthro/179617/amyna--diplomatia/2017/oi-amerikanoi-xanarchontai-stabalkaniai-ne-a-tzenta-apo-tin-kubernisi-tramp.html>

LonelyPlanet, *History of Bulgaria*. 2017

<https://www.lonelyplanet.com/bulgaria/history>

Lütem O.E., *The Past and Present State of the Turkish – Bulgarian Relations*. 1999

<https://strategicanalysis.wordpress.com/2006/10/03/the-past-and-present-state-of-the-turkish-bulgarian-relations/>

Mignatiou. *Η Τουρκία επιμένει νεο-οθωμανικά: Διεκδικεί μεγαλύτερη επιρροή στα Βαλκάνια και την Ευρώπη*. 30 Ιουνίου 2017

<http://mignatiou.com/2017/06/i-tourkia-epimeni-neo-othomanika-diekdiki-megaliteri-epirrooi-sta-valkania-ke-tin-evropi/>

News247. *Η μάχη των αγωγών: Τα γεωπολιτικά σχέδια Δύσης και Ρωσίας για τα Βαλκάνια*. 16 Ιουλίου 2017

<http://news247.gr/eidiseis/oikonomia/energy/h-maxh-twn-agwgn-ta-gewpolitika-sxeda-dushs-kai-rwsias-gia-ta-valkania.4768600.html>

Newsbeast. Πούτιν: *Οι σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας έχουν αποκατασταθεί*. 13 Νοεμβρίου 2017

<https://www.newsbeast.gr/world/arthro/2998017/poutin-i-schesis-rosias-tourkias-echoun-apokatastathi>

NYTimes, *Gazprom Makes Concessions in E.U. Gas Deal, but Trouble Looms for Russian Giant*. 13 Μαρτίου 2017

<https://www.nytimes.com/2017/03/13/business/eu-russia-gazprom.html>

Reuters. *Bulgaria to launch tender to sell Belene nuclear project next year*. 15 Αυγούστου 2017

<https://www.reuters.com/article/bulgaria-nuclear-belene/bulgaria-to-launch-tender-to-sell-belene-nuclear-project-next-year-idUSL8N1L12IP>

RT. *Gazprom begins Turkish Stream pipeline construction*. 8 Μαΐου 2017

<https://www.rt.com/business/387528-gazprom-turkish-stream-start-construction/>

SeeNews. *Bulgaria on track to add looping to transit gas pipeline to Turkey in 2018*. 17 Αυγούστου 2017

<https://seenews.com/news/bulgaria-on-track-to-add-looping-to-transit-gas-pipeline-to-turkey-in-2018-580083>

Varna, Archaeological Museum. *Archaeological Museum – Varna*. 31 Οκτωβρίου 2017

<http://www.archaeo.museumvarna.com/en/>

Worldenergynews#1. *Η ενεργειακή συνεργασία στο επίκεντρο της συνάντησης των πρωθυπουργών Τουρκίας – Βουλγαρίας*. 11 Ιουλίου 2017

<http://worldenergynews.gr/index.php/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE/item/10999-h-energeiakh-synergasia-sto-epikentro-ths-synanthshs-twn-prwthypoyrgwn-toyrkias-%E2%80%93-boylgarias>